✕ --- **Pohľad na Mestský hrad a Hornú bránu v Kremnici z roku 1906**, autorom kresby (originál je uložený v Štátnom úrade pamiatkovej starostlivosti v Budapešti) je maliar, staviteľ, archeológ a historik umenia Viktor Miškovský (1838 Bardejov – 1909 Košice), pôsobil ako učiteľ v Bardejove a Košiciach, v rokoch 1867 – 1868 bol profesorom deskriptívnej geometrie a kreslenia na štátnej reálnej škole v Kremnici, bol priekopníkom systematickej ochrany pamiatok, pôsobil vo viacerých štátnych pamiatkarských komisiách, už od mladosti zachytával v náčrtníkoch všemožné umeleckohistorické pamiatky, za túto svoju činnosť dostal aj zlaté a strieborné medaily na svetových výstavách v Paríži a Londýne (1867, 1875, 1878).

kremnický rumaj

historicko-spoločenský občasník
Die geschichtlich-gesellschaftliche Zeitschrift

ročník I. číslo 2
jún 2002

rumaj
malý nezbedný krikľúň a šibal,
ktorý túži vedieť o minulosti viac a viac a dáva to aj poriadne najavo
Der kleine "Schreihals", der interessiert sich für die Geschichte

Objekt bývalého zájazdného hostinca s barokovou sedlovou strechou, stával vedľa (na južnej strane) dnešného hostinca *Pod baštou*, v súčasnosti je na tom mieste malé štrkové parkovisko; dom zachytil na svojej grafike (hore) v roku 1952 aj významný kremnický maliar Gejza Angyal, podobu objektu máme zachytenú aj na fotografii (uprostred), do časopisu ju poskytol p. G. Grendár, ktorého rodina bývala v tomto dome od skončenia II. svetovej vojny, budova bola zbúraná (dolný záber) v 80. rokoch 20. storočia počas výstavby hlavnej cesty v Kremnici, napriek tomu, že objekt *starého hostinca* do nej nezasahoval.

Mravoučný príbeh o kremnickom kazateľovi magistrovi Mikulášovi zo Sabinova

V prvej polovici 16. storočia súťažili viaceré slovenské, vtedy hornouhorské mestá v tom, ktoré si získa učenejšieho kazateľa a ktoré bude podporovať na univerzitných štúdiách väčší počet vzdelaniachtivých mládencov. Nebudeme tu

ctihodného muža magistra Mikuláša zo Sabinova od Rudolfa Agricolu z Wasserburgu príležitostne vytlačená. Tvorí ju 13 dvojverší (elegické distichá), v ktorých sa zvelebujú údajné cnosti adresáta básne. Autor ho porovnáva so slávnymi

Je vraj statočný ako vodca
sár Traján a zbožný ako sám
uláš zo Sabinova akiste prežil
tak vylíčil svoj životopis
tom o ňom napísal: Multaque
furentis / Et mala tranquillo
iac sa v mnohých nepriazňach
početné príkoria s pokojným

ricola nevedno z akých príčin
amojšej univerzite prednášal o
Jeho zásluhy v humanistických
inšpirovanej antickými klasikmi
lián I. vavrínovým vencom, čím
V tom istom roku vydal okrem
od istého neskorostredovekého
ckú stať, v ktorej spomína svoju
námeho z Kremnice - magistra
k už ako banskobystrického
oho môžeme usudzovať, že
ia najneskôr roku 1515 zmenil
u a priestorovou hranicou už
e nás zaujímavé. V Banskej
správy o ňom z tohto obdobia ho
íka a znalca gréckej či rímskej
ríliš pozemských záležitostí, ak
aktivity proti priekopníkom
mena v súvislosti s dejinami
robí teda vrásky evanjelikom i
koje baníkov, jeho farský majer
ch spravodlivého hnevu a bol
m dopisoval spišský humanista
ovnej Márie. V jeseni alebo
o istého roku zomrel.
nariadil jeho testamentárom
istých Kremničanov. Nie je
období Mikulášovho pôsobenia v
5. Čitateľ sa môže pýtať, prečo
akú kontroverznú postavu. Nuž,
mrtnú slávu a pamiatku si treba
kúpiť. Ani za štvordukátovú
!

Marián Bovan

's preacher Magister Nicolas of
binov

agister Nicolas of Sabinov was
preacher in Kremnica. We only
d that he graduated from some
. In 1512, the German New
a from Wasserburg engaged by
out on an educational journey
om. In Kremnica he also paid
The latter ordered himself a
uest. He paid him in advance by
dal worth 4 ducats, which was
coined in 1508 at the coronation of infant Louis II.
When Rudolf Agricola returned to Cracow, he prepared the work Spaera of Proklos Diadochos for a book edition in Latin translation by the Englishman Thomas Linacer. To the introduction he added his own poem "Ad venerabilem ...". In 1515 Agricola left for Vienna and published a medieval philosophical treatise. To its introduction he added a prosaic

Slovo k láskavému čitateľovi!

lat.: Praefatio ad lectorem benevolum!, nem.: Vorrede an den geneigten Leser!, maď.: Előszó a kedves olvasó részere!

Po prvom pozitívne prijatom čísle historicko-spoločenského občasníka **Kremnický rumaj** Vám ponúkame aj druhé číslo tohto časopisu. Nájdete v ňom (na rozšírenom počte strán) veľké množstvo zaujímavých a aktuálnych informácií o dejinách a pamiatkach mesta Kremnice a jeho okolia, ako aj pestrý ilustračný materiál. Okrem členov združenia prispeli do časopisu aj kremnickí historici – laici a pamätníci (A. Juriš, J. Kaštier, rozhovory s R. Oswaldom, V. Mecelem atď.) a historici z B. Bystrice (M. Bovan zo Stredoslovenského múzea) a B. Štiavnice (L. Krchnáková zo Štátneho ústredného banského archívu) a architekt zo Žiaru nad Hronom (M. Čurilla). Resumé do angličtiny preložili Nataša Procházková (6x) a J. Ryník (2x), do taliančiny B. Glocková (2x) a do nemčiny D. Kianička v spolupráci s B. Hamannom (5x). Redakčne sa podieľala na vzniku časopisu Magdaléna Kamhalová. Vydavateľom Kremnického rumaja je **občianske združenie SOS Kremnica** venujúce sa kremnickej histórii a pamiatkam. Združenie úspešne rozbehlo v uplynulom období budovanie historického depozitu, začalo sa pracovať aj na rekonštrukciách historických pamiatok a nezabudlo sa ani na prednášky. Ak máte záujem stretnúť sa s nami alebo akokoľvek prispieť na činnosť našej dobrovoľnej neziskovej organizácie, kontakt na nás nájdete na tretej strane obálky.

Daniel Kianička, predseda združenia

Obsah

Zaujímavosť – Tri vražedné zbrane v zbierkach kremnického múzea! (*D. Kianička*)
- Mravoučný príbeh o kremnickom kazateľovi magistrovi Mikulášovi zo Sabinova (*M. Bovan*)
- Národnostná hranica medzi Slovákmi a Maďarmi v Tekove (*J. Ryník*)
- Archívna knižnica v Kremnici (*O. Štroffek*)
- Kremnica a husitské vojenské výpravy (*D. Kianička*)
- Obnova strešnej krajiny v Kremnici (*M. Čurilla*)
- Cholerová epidémia v Kremnici v roku 1866 (*L. Krchnáková*)
- História včelárstva na Bartošovej Lehôtke /1. časť/ (*J. Kaštier*)
- Najkrajší minerál z Kremnice? (*I. Andráši*)
- Nástenná maľba v meštianskom dome č. 38 v Kremnici (*L. Kürthy*)
- Prierez históriou stolného tenisu v Kremnici (*A. Juriš*)
- Čo so sebou prináša obnova? /kopernické prelúdiá/ (*B. Glocková*)
- Krátke dejiny kováčov v Kremnici /do polovice 20. storočia/ (*D. Kianička*)
- Problematika ochrany historických stavieb vo vzťahu k architektonickej tvorbe a stavebnej praxi (*L. Kürthy*)
- Jánske zvyky v Kremnici a okolí (*D. Kianička*)

prípade z pera Angličana Thomasa Linacra) sa vtedy používal ako jedna z učebníc astronómie. Nič mu nebránilo, aby oslavné verše na svojho nového známeho pridal k úvodu. Dal im siahodlhý krkolomný názov „Ad venerabilem virum Magistrum Nicolaum de Czebinio concionatorem Cremniczienseм Panegyris Rudolfi Agricolae Wasserburgensis cusa extemploraliter", čiže Panegyris pre

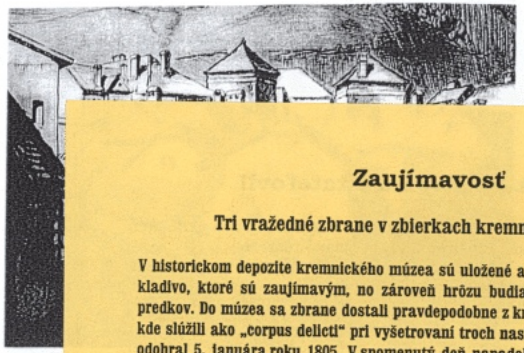

Zaujímavosť

Tri vražedné zbrane v zbierkach kremnického múzea!

V historickom depozite kremnického múzea sú uložené aj dva kovové nože a drevené kladivo, ktoré sú zaujímavým, no zároveň hrôzu budiacim svedkom života našich predkov. Do múzea sa zbrane dostali pravdepodobne z kremnického mestského súdu, kde slúžili ako „corpus delicti" pri vyšetrovaní troch nasledujúcich prípadov. Prvý sa odohral 5. januára roku 1805. V spomenutý deň napadol a zasiahol kovovým nožom (Messer) hajdúcha (haýdukh) kremnickej mincovne Juraja Ferentschika jeho kolega minciar (Müntzer) Anton Walbrath. Pri zbrani priložený vysvetľujúci text však neuvádza, či išlo o smrteľné zranenie. Druhý prípad sa odohral v roku 1832. Jeho hlavným protagonistom bol obuvnícky majster (Schustermeister) Jozef Spillar. Toho začala vyšetrovať zvláštna komisia kremnického Komorského úradu kvôli sprenevere zlata a striebra. Spillar sa v zrejme v uvedenej kauze cítil vinným, preto sa v jednu nedeľu začiatkom júla uvedeného roku skoro ráno vybral na Krahule (Blaufuss) a na jednej lúke za dedinou sa prepichol (erstechen) kovovým nožom. Nešťastníka našli až po piatich týždňoch a keďže už bola jeho mŕtvola rozložená, pochovali ho priamo na mieste samovraždy. K tretiemu prípadu došlo v roku 1816. 18. októbra smrteľne udrel (todtgeschlagen) dreveným kladivom (holzerne hamer) Alojz Latzko opaskárskeho majstra Jána Stsadilla. Nevieme zatiaľ z akého dôvodu, v múzeu zachované drevené kladivo však zrejme tvorilo súčasť Stsadillovej opaskárskej dielne. Na záver azda už len konštatovanie, že s podobnými prípadmi sa samozrejme môžeme stretnúť nielen v minulosti, ale aj v súčasnosti.

Daniel Klanička

Drei Mordwaffen in kremnitzer Museum

Im kremnitzer Museum befinden sich auch drei Mordwaffen – zwei Metallmesser und ein Handwerker-Holzhammer. Sie knüpfen an drei Mord- und Selbstmordfälle an, die sich in Kremnitz in den Jahren 1805, 1816 und 1832 ereignet haben.

Objekt bývalého zajazdného hostinca v Sabinove (v strane) dnešného hostinca *Pod baštou*, v súčasnosti je na tom mieste malé štrkové parkovisko; dom zachytil na svojej grafike (hore) v roku 1952 aj významný kremnický maliar Gejza Angyal, podobu objektu máme zachytenú aj na fotografii (uprostred), do časopisu ju poskytol p. G. Grendár, ktorého rodina bývala v tomto dome od skončenia II. svetovej vojny, budova bola zbúraná (dolný záber) v 80. rokoch 20. storočia počas výstavby hlavnej cesty v Kremnici, napriek tomu, že objekt *starého hostinca* do nej nezasahoval.

Mravoučný príbeh o kremnickom kazateľovi magistrovi Mikulášovi zo Sabinova

V prvej polovici 16. storočia súťažili viaceré slovenské, vtedy hornouhorské mestá v tom, ktoré si získa učenejšieho kazateľa a ktoré bude podporovať na univerzitných štúdiách väčší počet vzdelaniachtivých mládencov. Nebudeme tu oprašovať presné údaje a prezrádzať, aké skóre v tomto smere získala Kremnica. Aj tak by to nemuseli byť presné a vyčerpávajúce čísla. Isté je, že najneskôr začiatkom desiatych rokov 16. storočia v hlavnom kráľovskom banskom meste nastúpil na post kazateľa magister Mikuláš zo Sabinova. Poznáme akurát tak jeho rodisko Sabinov a nič bližšie. Usudzujeme, že bol absolventom niektorej stredoeurópskej univerzity. Menej známy nemecký humanistický básnik Rudolf Agricola z Wasserburgu ho však spomína v názve jednej svojej básne. Lepšie povedané jedno jeho poetické dielko je venované práve tomuto zabudnutému kazateľovi v Kremnici. Nuž skúmajme spoločne, čím si magister Mikuláš vyslúžil takúto poctu.

V roku 1512 navštívil Kremnicu spomínaný poeta Rudolf Agricola. Z krakovskej univerzity, kde začas pôsobil, vybral sa na študijnú cestu po hornom Uhorsku, čiže po našej Podtatránii, aby si overil Plíniove správy o výskyte rúd vzácnych a farebných kovov na tomto území. Okrem iných miest navštívil aj Kremnicu, kde sa stretol s protagonistom nášho príbehu. Je veľmi pravdepodobné, že bol uňho aj ubytovaný. Samoľúby magister Mikuláš si u svojho vzácneho hosťa objednal oslavnú báseň. Vopred mu za ňu aj zaplatil, a to sumu štyri dukáty. Najmenej taký hodnotu totiž mala zlatá medaila, popisovaná aj ako pamätná minca vyrazená roku 1508 pri korunovácii kráľovského batoľaťa - budúceho panovníka Ľudovíta II. Jej hmotnosť dosahovala zhruba 14 gramov drahého kovu dukátovej rýdzosti. Bol to naozaj neobyčajný honorár, resp. preddavok k nemu a zároveň reprezentačný suvenír na zlaté mincové mesto Kremnicu.

Zlatá korunovačná medaila maloletého Ľudovíta II. z roku 1508

Hneď po návrate do Krakova pustil sa Rudolf Agricola do písania oslavnej básne - panegyris na magistra Mikuláša. Tento nemecký humanista bol totiž známy mimoriadnou pracovitosťou, či už ako autor alebo vydavateľ diel klasikov i stredovekých či súdobých spisovateľov. Náhodou mal pripraviť na knižné vydanie dielko neskoroantického autora Prokla Diadocha Sphaera, ktorého latinský preklad (v našom prípade z pera Angličana Thomasa Linacra) sa vtedy používal ako jedna z učebníc astronómie. Nič mu nebránilo, aby oslavné verše na svojho nového známeho pridal k úvodu. Dal im siahodlhý krkolomný názov „Ad venerabilem virum Magistrum Nicolaum de Czebinio concionatorem Cremniczienseem Panegyris Rudolfi Agricolae Wasserburgensis cusa extemporaliter", čiže Panegyris pre ctihodného muža magistra Mikuláša zo Sabinova od Rudolfa Agricolu z Wasserburgu príležitostne vytlačená. Tvorí ju 13 dvojverší (elegické distichá), v ktorých sa zvelebujú údajné cnosti adresáta básne. Autor ho porovnáva so slávnymi postavami antického Ríma. Je vraj statočný ako vodca Camillus, spravodlivý ako cisár Traján a zbožný ako sám legendárny kráľ Numa. Mikuláš zo Sabinova akiste prežil nejaké útrapy alebo aspoň tak vyličil svoj životopis Agricolovi. Veď prečo by potom o ňom napísal: Multaque Fortunae praestans adversa furentis / Et mala tranquillo plurrima fers animo (Osvedčiac sa v mnohých nepriazňach zúriacej Šťasteny znášaš aj početné príkoria s pokojným duchom).

V roku 1515 sa Rudolf Agricola nevedno z akých príčin odobral do Viedne, kde na tamojšej univerzite prednášal o filozofii, morálke a rétorike. Jeho zásluhy v humanistických štúdiách a vo vlastnej tvorbe inšpirovanej antickými klasikmi ocenil vtedy sám cisár Maximilián I. vavrínovým vencom, čím mu priznal titul poeta lauretus. V tom istom roku vydal okrem iného istý filozofický spis od istého neskorostredovekého autora. K úvodu pridal prozaickú stať, v ktorej spomína svoju cestu po Uhorsku a svojho známeho z Kremnice - magistra Mikuláša. Označuje ho však už ako banskobystrického mestského farára. Podľa toho môžeme usudzovať, že protagonista nášho rozprávania najneskôr roku 1515 zmenil pôsobisko. Za touto časovou a priestorovou hranicou už nemusia byť jeho osudy pre nás zaujímavé. V Banskej Bystrici prežil ešte 14 rokov. Správy o ňom z tohto obdobia ho už nepripomínajú ako milovníka a znalca gréckej či rímskej klasiky. Týkajú sa často až príliš pozemských záležitostí, ak neberieme do úvahy jeho aktivity proti priekopníkom reformácie. Oprašovanie jeho mena v súvislosti s dejinami Banskej Bystrice v 16. storočí robí teda vrásky evanjelikom i katolíkom. Keď prepukli nepokoje baníkov, jeho farský majer sa stal jedným z terčov ich spravodlivého hnevu a bol vypálený. Roku 1529 si s ním dopisoval spišský humanista Ján Henkel, spovedník kráľovnej Márie. V jeseni alebo začiatkom decembra toho istého roku zomrel. Banskobystrický magistrát nariadil jeho testamentárom vymáhať akúsi dlžobu od istých Kremničanov. Nie je vylúčené, že vznikla ešte v období Mikulášovho pôsobenia v zlatom meste pred rokom 1515. Čitateľ sa môže pýtať, prečo vôbec vyťahujeme na svetlo takú kontroverznú postavu. Nuž, pre výstrahu a poučenie: posmrtnú slávu a pamiatku si treba zaslúžiť, ale nemožno si ich kúpiť. Ani za štvordukátovú medailu, ani za väčšie poklady!

Marián Bovan

Ethical story about Kremnica's preacher Magister Nicolas of Sabinov

Early in the 16th century, Magister Nicolas of Sabinov was appointed to the office of the preacher in Kremnica. We only know where he was born and that he graduated from some central European university. In 1512, the German New Learning poet Rudolf Agricola from Wasserburg engaged by the University of Cracow set out on an educational journey across the Hungarian Kingdom. In Kremnica he also paid visit to Magister Nicolas. The latter ordered himself a panegyrising poem from his guest. He paid him in advance by a golden commemorative medal worth 4 ducats, which was coined in 1508 at the coronation of infant Louis II.

When Rudolf Agricola returned to Cracow, he prepared the work Spaera of Proklos Diadochos for a book edition in Latin translation by the Englishman Thomas Linacer. To the introduction he added his own poem "Ad venerabilem ... ". In 1515 Agricola left for Vienna and published a medieval philosophical treatise. To its introduction he added a prosaic

clause, in which he recollects his journey across the Hungarian Kingdom and Magister Nicolas. At this point, however, he already titles him a parish priest of Banská Bystrica municipality. In his new office the interest of Magister Nicolas in poetry declines as he becomes to devoted to earthly matters. He is also actively involved against local pioneers of reformation, who also protect miners. That's why his parish estate was burned down during the miners' revolt. In the year of his death (1529) he maintained correspondence with a New Learning follower from Spiš Ján Henkel. Magister Nicolas justly fell into oblivion. He could not buy himself post-mortal fame, not even for a golden 4-ducats medal!

Národnostná hranica medzi Slovákmi a Maďarmi v Tekove

Územie Slovenska bolo celé stáročia miestom, kde sa stretávalo veľa kmeňov, národov a etník. Niektoré tadiaľ iba prešli (Tatári), iné tu ostali iba na krátky čas (Avari, Kvádi) a ďalšie sa tu usadili natrvalo. K tým posledným patria aj Slováci a Maďari. Tieto dva národy žili a žijú vedľa seba už viac ako jedno tisícročie. Pravda, spolužitie nebolo vždy ideálne, o čom svedčia najmä posledné dve storočia. Chyby vo vzájomnom vzťahu sa diali na obidvoch stranách, ale teraz nie je naším cieľom to podrobnejšie rozoberať. Spolužitie ovplyvnilo obidva národy. Tie napriek tomu, že sa v mnohom odlišujú (napr. temperament), majú aj veľa spoločného. Málokto napríklad vie, že slovenčina má s maďarčinou spoločných viac ako 1000 slov, ktoré prebrali Maďari od Slovákov alebo naopak (brázda-barázda, guláš-gulyás atď.). Takisto máme spoločné alebo podobné niektoré dejinné etapy (napr. komunizmus). My sa v nasledujúcom príspevku pokúsime ukázať, ako sa spolužitie týchto dvoch národov vyvíjalo na pozadí zmien ich etnickej hranice.

Etnickou alebo národnostnou hranicou sa rozumie územie, kde sa stretáva osídlenie dvoc.. alebo viacerých národov. Hranica môže byť etnicky čistá, to je vtedy, ak sa národnosti nemiešajú a jedna obec je napr. čisto slovenská a vedľajšia už čisto maďarská. To sa v praxi stáva málokedy. Častejší prípad je, že etnická hranica je zmiešaná. Národnosti sú na tejto hranici premiešané, v jednej obci žijú aj Slováci aj Maďari, prípadne vznikajú aj zmiešané manželstvá. Takejto zmiešanej etnickej hranici sa budeme venovať aj my, a keďže kvôli rozsahu sa nemôžeme venovať celému územiu Slovenska, zameriame sa iba na bývalú tekovskú stolicu. V jej severnej časti sa nachádza aj Kremnica, ktorá bola v minulosti tiež národnostne zmiešaným mestom. Opíšeme si hlavne pohyby etnickej hranice v priebehu celého spolužitia Slovákov a Maďarov a vplyvy, ktoré na jej posun vplývali.

Najprv by sme si zemepisne priblížili, kde sa tekovská stolica nachádzala. Na juhu susedila s komárňanskou stolicou a začínala sa dedinami hneď nad Novými Zámkami, na západe jej susedom bola nitrianska stolica a hranicu zhruba tvorila rieka Žitava a pohorie Vtáčnik. Na severe mala iba krátku hranicu s turčianskou stolicou medzi Kremnickými Baňami a Turčekom. Napokon na východe hraničila s hontianskou a zvolenskou stolicou. Na jej území sa nachádzali mestá ako Levice a Vráble na juhu, Zlaté Moravce a Nová Baňa v strede a na severe Kremnica. Keďže územie na sever od Zlatých Moraviec bolo skoro čisto slovenské, my sa budeme venovať prevažne národnostne zmiešanému územiu na juh od nich.

Ako vieme, starí Maďari prišli na územie Slovenska na konci 9. storočia. Postupne začali obsadzovať územie, kde už žili predkovia Slovákov. Prvé správy, ako vysoko obsadili starí Maďari územie Tekova, máme z listín z 11. storočia. Tak to uvádza M. Matunák, známy kremnický archivár. V jeho pozostalosti v krabici číslo 2 sa nachádza jeho verzia obsadzovania. Píše, že starí Maďari pravdepodobne išli dolinou Žitavy až po úpätie Tríbeča k Zlatým Moravciam. Ďalej do hôr už nešli a zostali asi pod čiarou Zlaté Moravce, Kozárovce, Hronský Beňadik a Rybník. Táto hranica ale neznamená, žeby sa toto územie hneď zmenilo na etnicky maďarské. Ostali tam asi maďarské vojenské posádky a tie sa potom postupne začali miešať s pôvodným slovenským obyvateľstvom, ktoré však prevládalo. Z obdobia stredoveku však nemáme veľa správ o národnostných pomeroch na Slovensku. Bolo to jednak preto, lebo v tomto období národnosť nebola až taká dôležitá, ako to bolo neskôr, ale aj preto, lebo sa nekonali žiadne sčítania ľudu, ktoré by nám vedeli povedať aj o národnosti obyvateľov. Možeme len usudzovať, že od 16. storočia sa etnická hranica medzi Slovákmi a Maďarmi posunula značne na sever, lebo veľa Maďarov utekalo týmto smerom pred útočiacimi Turkami. Ďalšiu správu od Matunáka máme až z roku 1599. Píše, že okolie Vrábľov a Levíc bolo ešte do toho roku prevažne maďarské, ale po tom, ako bolo veľa obyvateľov odvlečených Turkmi a Tatármi, okolie sa začalo poslovenčovať. Z toho vyplýva, že etnická hranica medzi Slovákmi a Maďarmi na konci 16. storočia bola asi niekde na úrovni dedín v okolí Vrábľov a Levíc. Pričom na sever od tejto čiary žili prevažne Slováci a na juh zväčša Maďari.

Prvý podrobnejší údaj o etnickej hranici máme až z konca 18. storočia, konkrétne z roku 1773, keď bol vydaný úradný lexikón obcí v Uhorsku. Jeho výsledky veľmi podrobne spracoval I. Petrov a nakreslil aj mapu s etnickou hranicou. V Tekove národnostná hranica viedla asi touto čiarou: z nitrianskej stolice cez Dolný Ohaj, Bešeňov a Veľké Lovce, pričom tieto obce boli väčšinovo maďarské, ďalej cez slovenské obce Dedinka, Čaka, Veľký Maláš, Nírovce, potom na sever cez slovenské Ondrejovce a Dolný Pial, a stočila sa na západ južne od maďarských obcí Horný Pial, Bardoňovo, Pozba, Tehla a napokon cez slovenský Melek až k zmiešaným Vrábľom. Od Vrábľov postupovala hranica na východ južne od slovenských dedín Tajná, Veľké Kozmálovce a Starý Tekov k zmiešaným Leviciam. Táto národnostná hranica bola dosť členitá a tiež nebola stála. Ako uvádza Petrov v porovnaní sčítaní z roku 1919 a roku 1773, viacero obcí zmenilo svoje národnostné zloženie. Napríklad Dolný Ohaj a Veľké Lovce boli ešte v roku 1773 maďarské, ale už v roku 1919 slovenské. Na druhej strane Nírovce, Veľký Maláš a Ondrejovce sa zmenili z pôvodne slovenských na väčšinovo maďarské.

V rokoch 1785-87 sa uskutočnilo v Uhorsku prvé oficiálne sčítanie všetkých obyvateľov, teda aj šľachty. Nazývalo sa jozefínske podľa iniciátora cisára Jozefa II. Jeho výsledky boli spracované mnohými štatistikmi v priebehu 19. storočia, ako si ukážeme neskôr. Po tomto sčítaní nastala dlhšia prestávka a ďalšie sčítania obyvateľov v Uhorsku sa konali až na začiatku 19. storočia, od roku 1880 v pravidelných desaťročných intervaloch. Z 19. storočia máme už aj viacero správ o etnických hraniciach, pretože sa začala zisťovať aj národnosť a mnohí štatistici, etnografi a národopisci sa začali venovať počtu obyvateľstva Uhorska. Autori zväčša vychádzali zo spomínaných jozefínskych sčítaní 1785-87, z rakúskych súpisov ľudu z rokov 1805-48, z rakúskeho sčítania 1850 a 1857 a z maďarských štatistík 1880-1910. Z množstva autorov spomenieme iba niektorých. Kvalitné štatistické práce vydali nemecky píšuci Schwartner, J. Springer, G. Thirring, J. V. Haufler, J. Hain, J. Kautz a najviac uznávaní K. Czoernig a A. Ficker. Z maďarských štatistikov to bol A. Fényes, ktorého údaje o počtoch národností boli neskôr viacerými vedcami spochybnené, lebo zvyšoval počet Maďarov. Potom to boli E. Palugyay a K. Keleti. Zo Slovákov a Čechov sa tejto otázke venovali P. J. Šafárik a A. V. Šembera.

Poďme sa teda postupne pozrieť, ako videli a popisovali národnostnú hranicu v Tekove jednotliví autori a sčítania obyvateľov. Prvá kvalitnejšia mapa národnostnej hranice v 19. storočí pochádzala od kartografa Lipského z roku 1804. Jej opis a porovnanie s lexikónom popísal opäť Petrov. Potom nám údaje chýbajú. Až z rokov 1830-38 je známa Aszalayho mapa Uhorska. Autor v nej vyznačil aj národnosti v jednotlivých obciach, pri ktorých vychádzal z cirkevných schematizmov. I keď nemá uvedené všetky obce, dá sa vytušiť hranica, ktorá sa iba málo odlišuje od hore uvedenej z roku 1773. Ďalšiu prácu o národnostných hraniciach vydal v roku 1833 J. C. von Thiele. Jeho hranica ide cez zmiešanú maďarsko-slovenskú obec Hul ku slovenskej Čake a maďarskému Veľkému Malášu, potom na sever k zmiešanému Bardoňovu, ďalej k slovenskej Lule a k zmiešaným Vrábľom. Odtiaľ na východ k zmiešaným Veľkým Kozmálovciam cez maďarský Starý Tekov až k maďarským Leviciam. Z tohto opisu vidíme, že hranica sa opäť veľmi nemenila, až na niektoré dediny. Maďarský štatistik A. Fényes sa národnostnej hranici venoval vo svojej práci z roku 1842 *Štatistika Uhorska*, kde opisoval jej stav z roku 1830. Ako sme už vyššie spomenuli, snažil sa nájsť v dedinách viac Maďarov, ako ich bolo v skutočnosti. Vo viacerých zmiešaných obciach našiel iba Maďarov a niektoré slovenské obce zase uviedol ako zmiešané. Jeho práca bola napokon spochybnená aj niektorými maďarskými vedcami. V tom istom roku ako vyšla kniha od Fényesa, vydal P. J. Šafárik svoj *Slovanský národopis*, kde popísal aj etnickú hranicu. Jeho mapa nebola veľmi podrobná, ale zmieňovala sa aj o Tekove. Jazykovú hranicu medzi Slovákmi a Maďarmi viedol od rieky Žitavy nad Novými Zámkami cez Bardoňovo priamo ku Hronu medzi dedinami Nový a Starý Tekov a napokon na Levice. Veľmi dobrú prácu o etnografii Uhorska vydal v roku 1857 Karl von Czoernig, podľa ktorej sa dá nakresliť aj národnostná hranica v Tekove. Tá viedla ponad Nírovce, cez Malý Maláš, Dolný Pial, Iňu až k Vrábľom a odtiaľ severovýchodne cez Nevidzany a Nemčiňany k Starému Tekovu až do zmiešaných Levíc.

Z českých autorov sa národnostiam v Uhorsku venovali dvaja vedci. Prvý z nich bol A. V. Šembera. V roku 1877 v práci *Mnoho li jest Čechů, Moravanů a Slováků a kde obývají* sa pokúsil určiť ich počet z roku 1870 a určil aj rečovú hranicu. Píše o nej, že ide južne od maďarského Bešeňova k maďarským Nírovciam cez zmiešaný Veľký a Malý Maláš, odtiaľ na západ cez zmiešané Plavé Vozokany a Dedinku, okolo maďarskej Pozby na zmiešané Bardoňovo a slovenský Dolný Pial k zmiešaným Veľkým a Malým Ondrejovciam, Dražovciam, Hornému Pialu, Beši, Jesenskému, Ini a Lule, cez

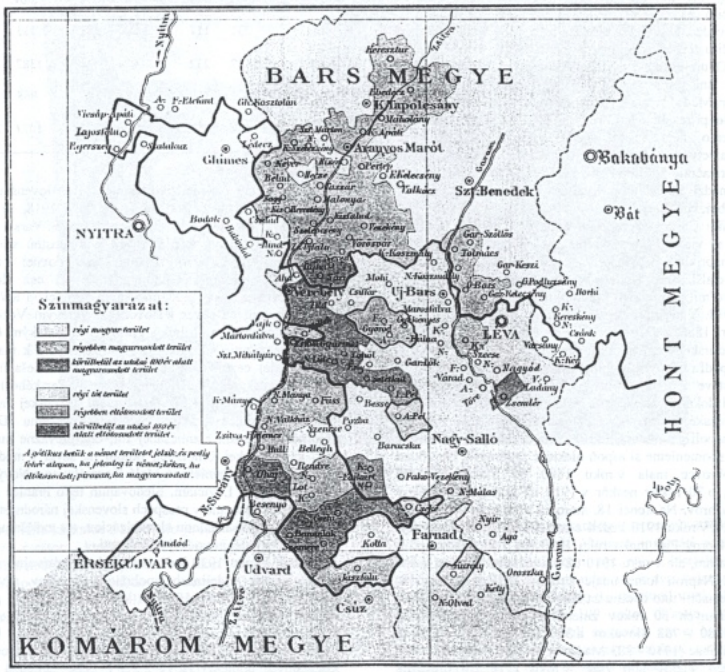

Národnostná hranica v Tekove a jej zmeny podľa J. Kőrösího z roku 1898

slovenský Melek až k Vrábľom. Od Vrábľov ide hranica na severovýchod okolo maďarských Mochoviec a Malých Kozmáloviec medzi slovenským Starým a maďarským Novým Tekovom cez maďarskú Marošovú k zmiešaným Leviciam. Druhý český vedec zaoberajúci sa slovenskými etnickými pomermi bol L. Niederle. Spracoval národopisnú mapu podľa maďarského sčítania ľudu z roku 1900. Podrobne uviedol každú dedinu a percentuálny počet Slovákov v nej. Podľa jeho výskumu išla etnická hranica v Tekove týmito obcami: Hul (Slovákov 92 %), Dolný Ohaj (63%), Veľké Lovce (75%), Čaka (75%), Veľký Maláš (26%), Plavé Vozokany (56%), Dolný Pial (60%), Bardoňovo (11%), Pozba (13%), Beša (10%), Trávnica (81%), Lula (54%), Melek (88%), Vráble (55%), Tajná (74%) a napokon k Starému Tekovu s 95% Slovákov. Tieto percentá boli isto ešte vyššie, ale kvôli štatistickej maďarizácii bolo veľa Slovákov, ktorí uviedli, že vedia aspoň trochu maďarsky, zapísaných ako Maďarov.

Ďalší z maďarských autorov, ktorý sa v 19. storočí zaoberal etnickou hranicou, bol J. Kőrősi. Vydal v roku 1898 knihu s názvom *Poslovenčenie Horného Uhorska*, kde sa pokúšal popierať existujúcu tvrdú maďarizáciu tým, že uvádzal veľa obcí na území Slovenska, ktoré sa za posledných sto rokov poslovenčili. V Tekove to boli hlavne dediny v okolí Vrábľov ako Dolný Ohaj a Lót. Príčinu poslovenčenia videl ešte v 17. storočí, keď boli z viacerých dedín v Tekove vyhnaní reformovaní veriaci, čo boli zväčša Maďari a na ich miesto prišli katolícki Slováci. Autor však akosi zabudol na to, že poslovenčenie sa síce dialo, ale bolo to hlavne vďaka väčšej populačnej sile Slovákov. Na druhej strane veľa obcí sa pomaďarčilo, a to násilne alebo iba štatisticky na papieri. E. Stodola uvádza, že v Tekove sa za roky 1880-1910 z 58 obcí pomaďarčilo 19. Konkrétne sa pomaďarčil Veľký Maláš, Nírovce, Ondrejovce a ďalšie. Kőrősiho obhajoba maďarizácie neobstojí ani pred ďalším číslom, a to percentuálnym prírastkom Maďarov a Slovákov za roky 1850-1900. Za toto polstoročie prírastok Maďarov bol až 80% a Slovákov iba 32%. Tento nepomer sa nedá vysvetliť ani veľkým vysťahovalectvom Slovákov, ani ich väčšou úmrtnosťou, ale iba maďarizačnou politikou Uhorska. Jeho mapu národnostnej hranice medzi Slovákmi a Maďarmi si môžete pozrieť na hornom obrázku.

Po vzniku Československa sa etnickými hranicami začali zaoberať aj viacerí slovenskí historici, štatistici a etnografi. Boli to napríklad E. Stodola, A. Granatier, J. Svetoň, B. Varsík a ďalší. Emil Stodola, významný slovenský štatistik, napísal veľmi zaujímavú prácu o národnostnej hranici už v roku 1918. V nej popísal národnosť obyvateľov obcí podľa sčítaní z r. 1880 a 1910 a uviedol aj údaje z rokov 1830-40 podľa maďarského štatistika Balogha, potom údaje z konca 18. storočia podľa mapy Korabinského a dokonca aj súkromne údaje o stave národností obcí v roku 1918. Podľa týchto porovnaní dokázal, že veľa obcí, ktoré boli ešte pred rokom 1880 slovenské, figurovali v sčítaniach ako maďarské, hoci ich obyvatelia boli pôvodom Slováci. Nebudeme opisovať všetky obce, ale spomenieme si aspoň niektoré zaujímavé. Napríklad dedina Nírovce mala v roku 1880 66 Slovákov a 208 Maďarov, o 30 rokov neskôr v 1910 už žiadnych Slovákov a 298 Maďarov. Na konci 18. storočia však bola dedina ešte slovenská a v roku 1918 vedeli ešte starí ľudia po slovensky. Podobne Horný Pial mal v roku 1880 iba 9 Slovákov oproti 398 Maďarom, ale v roku 1910 už iba jedného Slováka a 418 Maďarov. Naproti tomu údaje z rokov 1830 a z konca 18. storočia označili tuto dedinu za slovenskú. Dolný Pial sa zase za spomínaných 30 rokov zmenil z väčšinovej slovenskej dediny (1880 - 752 Slovákov a 320 Maďarov) na prevažne maďarskú obec (1910 - 883 Maďarov a 460 Slovákov). Podľa súkromných údajov tam však v roku 1918 žili prevažne Slováci – katolíci a aj cirkevné obrady sa konali po slovensky. Napriek maďarizácii sa Slováci dokázali v mnohých obciach udržať a v niektorých sa ich počet aj zvýšil. Stalo sa tak napríklad v meste Vráble. Za spomínaných 30 rokov sa toto mesto poslovenčilo, keď v roku 1880 tvorili Slováci iba 35% a v roku 1910 až 44% všetkých obyvateľov. Vo svojej práci Stodola viedol národnostnú hranicu asi takto: od Dolného Ohaja cez Veľké Lovce k Čake, potom na sever k Beši, Trávnici, Lule, Meleku až k Vrábľom, cez Tajnú k Malým Kozmálovciam a Starému Tekovu až po Levice.

O tom, že maďarské štatistiky 1880-1910 nemôžeme brať za objektívny prameň na zistenie skutočného stavu národnosti, svedčia aj veľké rozdiely v etnickom zložení jednotlivých obcí. Keď si pozorne prezrieme štatistiky, zistíme, že v jednej obci sa v priebehu jedného desaťročia celkom zmenila národnostná štruktúra. Pre lepšie pochopenie si to ukážeme na konkrétnom príklade. V meste Vráble bolo v roku 1900 zistených 1577 Slovákov a 830 Maďarov, o desať rokov neskôr už bolo iba 1236 Slovákov a počet Maďarov vzrástol na 1522, čo bolo skoro dvakrát viac. V obci Tajná sa zase za Slovákov prihlásilo v roku 1900 až 308 obyvateľov a za Maďarov iba 106, v roku 1910 sa tam našlo už len 35 Slovákov a 373 Maďarov. Na porovnanie sčítanie v ČSR v roku 1921 v tej istej obci zistilo až 368 obyvateľov slovenskej národnosti a iba 21 ľudí maďarskej národnosti. Myslíme si, že tieto čísla hovoria jasne o neobjektívnosti maďarských štatistík. Podrobnejšiu ukážku sčítaní si môžete pozrieť v nasledujúcej tabuľke (názvy niektorých obcí sú iné ako súčasné, lebo veľa z nich bolo premenovaných po roku 1945, napr. Fiš je dnes Trávnica):

Obec	r. 1900		r. 1910		r. 1921	
	Slov.	Maď.	Slov.	Maď.	Slov.	Maď.
Iňa	231	117	204	181	133	70
Fiš	1187	232	974	428	1387	61
D. Ohaj	609	346	523	544	988	4[illegible]
D. Pial	682	453	460	883	1077	225

Ďalšie sčítanie v medzivojnovom Československu, ktoré potvrdilo nesprávnosť štatistík spred roka 1918, sa konalo v roku 1930. Jeho výsledky dobre spracoval B. Varsík a podľa nich vydal aj mapu, kde vyznačil národnostnú slovensko-maďarskú hranicu v Tekove nasledovne: začínala v slovenskom Dolnom Ohaji, pokračovala cez slovenské Veľké Lovce a Čaku až k zmiešaným Nírovciam a Veľkému Malášu, potom na sever k slovenským Plavým Vozokonom a medzi slovenským Dolným Pialom a maďarským Horným Pialom, cez zmiešané obce Bardoňovo a Bešu k maďarskej Pozbe, ďalej cez slovenské Jesenské, cez zmiešanú Tehlu, veľa slovenských Vrábľov a prevažne maďarského Horného Ohaja, ponad maďarské Čifáre, južne od slovenskej Tajnej cez zmiešané Telince smerom k slovenskému Dolnému a Hornému Ďúradu a zmiešanej Ini, cez prevažne maďarský Lok k slovenskej Rohožnici, potom na sever k maďarským Mochovciam, cez zmiešané Malé Kozmálovce a Nový Tekov až k zmiešaným Leviciam. Sledovaním tejto hranice zistíme, že sa trochu posunula v prospech slovenskej národnosti. To sa neudialo nejakou násilnou slovakizáciou, ale zväčša návratom Slovákov k svojej pôvodnej národnosti.

Sčítanie v roku 1930 bolo posledné v medzivojnovej ČSR. Potom nastali v dejinách spolužitia Slovákov a Maďarov kritické chvíle. V roku 1938 po Viedenskej arbitráži pripadla väčšina južného Slovenska Maďarsku. Vytýčila sa nová hranica, ktorá mala rešpektovať národnostnú hranicu. V Tekove nová hranica išla ponad Vráble cez Tajnú, Malé Kozmálovce pomedzi Nový a Starý Tekov a ponad Levice. Keď si však túto hranicu porovnáme s etnickou, zistíme, že veľa slovenských dedín ostalo v Maďarsku. Spomenieme iba niektoré ako Vráble, Lula, Čaka, Dolný Ohaj a iné. Horšie však bolo, že maďarská vláda začala opäť praktizovať asimilačnú politiku voči Slovákom, a preto mnohí z nich utekali na Slovensko. Situácia sa zmenila po skončení druhej svetovej vojny. Hranice sa vrátili do stavu spred roka 1938 a na Slovensku sa presadila myšlienka kolektívnej viny všetkých Maďarov a začal sa uskutočňovať proces výmeny obyvateľstva. Tak bolo v rokoch 1946-48 vysídlených do Maďarska aj mnoho nevinných občanov maďarskej národnosti.

Po roku 1948 sa už národnostná hranica na Tekove príliš nemenila. Takže spomínaná hranica z roku 1930 sa zhruba bez väčších zmien zachovala do dneška. I keď na zistenie reálneho národnostného zloženia obcí v južnom Tekove by sa oplatilo osobne prejsť každú jednotlivú dedinu. Pretože aj tu platí, že osobná skúsenosť je nad všetky štatistiky.

Jozef Ryník

Ethnic border between the Slovaks and Hungarians in Region Tekov

In this article we can read about how the ethnic borders between Slovaks and Hungarians have changed throughout history. The description of these ethnic borders is focused on the Tekov region, to which Kremnica also belongs. The author describes some factors which have influenced the changes of the ethnic borders, some of these being the attempt to falsify statistics, "magyarisation" and a change in birthrate. It is concluded that the border has remained quite stabile throughout the ages in spite of various influences.

Archívna knižnica v Kremnici

Knižnica Štátneho okresného archívu v Žiari nad Hronom so sídlom v Kremnici patrí k neinštitucionalizovaným štátnym zariadeniam, ktoré sú však nenahraditeľnou súčasťou odborných pracovísk spoločenských vied, akým je aj archív. V prípade archívu navyše platí, že sám osebe je bibliotékou, keďže medzi archiváliami sa prirodzene nachádzajú aj knihy.

Pavol Križko v kremnickom mestskom archíve v roku 1895

Spätosť tejto knižnice s archívom je ešte viac spätosťou so samotným mestom, ktorého predstavitelia si napriek istej nestálosti a nedôslednosti predsa len dosť skoro uvedomili dôležitosť ochrany vybraných písomností. O tie sa už od začiatku 17. storočia starali predchodcovia archivárov - registrátori. Prvý známy je istý Penter, ktorého uvádza kuriálny protokol z roku 1608. Tu kdesi, ak nie skôr, treba hľadať zárodky budúcej knižnice kremnického mestského archívu v podobe nejakej príručnej knižnice, najskôr asi len s právnickou a administratívno-správnou literatúrou. Prvý katalóg kníh patriacich mestu pochádza z roku 1745. Ide o zoznam tlačí zakúpených z pozostalosti Gašpara Melichara Baltazára Magyara (v r. 1718-19 a 1720-32 kremnický richtár), ktorému patril terajší mestský dom. Ďalším dôležitým dokladom o rozšírení mestského archívno-knižného fondu je zakúpenie súkromnej zbierky kníh zosnulého Ignáca Ludvigha (mestský archivár 1825-38) v roku 1876. Domnievame sa, že za touto iniciatívou stál vtedajší archivár Pavol Križko, ktorý položil základy archívnej knižnice. Zriadil ju v roku 1890. Dva roky predtým Križko vyhotovil v rámci súpisu kníh v majetku mesta i archívny katalóg (nemecký) zachytávajúci 670 inventárnych položiek. V tomto inventári rozčlenil už knihy podľa okruhov, ako boli napr. právo, história, filozofia, náboženstvo, lekárstvo, ekonómia, vojenstvo, beletria a iné.

Od archivára Júliusa Gyurgyika (nastúpil v roku 1868) má archív takmer po celých 100 rokov šťastie na svojich správcov. Sú to nielen skvelí archivári, ale aj historici. Ich diela z rôznych oblastí kremnickej minulosti patria dodnes k pilierom poznania dejín mesta. V prípade J. Gyurgyika išlo aj o úspešného advokáta v spore Kremnice so štátom o mestské lesy. Bol aj poslanec uhorského snemu a člen Uhorskej historickej spoločnosti. Predpokladáme, že do archívnej knižnice nadobudol viacero maďarských kníh. Ďalšie rozšírenie počtu kníh prišlo v roku 1907, keď daroval

mestskému archívu svoju knižnicu v Kremnici žijúci knieža A. Odescalchi. Boli tam aj dve vzácne a staré prvotlače (inkunábuly) z konca 15. storočia. O koľko kusov zveľadil knižnicu P. Križko a jeho nástupca G. E. Wagner, nevedno presne. Možeme však usudzovať, že nárast bol značný, pretože keď prišiel v roku 1922 na miesto archivára M. Matunák, knižničný fond vykazoval 3140 jednotiek. Matunák dokázal za 5 rokov svojej činnosti rozšíriť tento počet na takmer dvojnásobok, na 6020 kníh. Za týmto rozšírením možno vidieť tiež zásluhu mesta a aj všeobecnú kultúrnu vitalitu mladej ČSR.

Druhú svetovú vojnu prežila archívna knižnica vďaka tomu, že sa jej fondy včas zamurovali do pivnice mestského domu. Po vojne pribudla v roku 1952 mestskému archívu zbierka knižnice gymnázia a o rok neskôr i časť kníh zo zlikvidovanej mestskej verejnej knižnice J. Kollára. V roku 1954 mala knižnica okolo 7 tisíc jednotiek. Prírastky sa kupovali od pozostalých, z antikvariátov, ale získavali sa aj prevodmi a darmi. Medzi autormi kníh sú zastúpení aj rodení alebo naturalizovaní Kremničania ako Odescalchi, Pszotka, Hlatky, Gyurgyik, Wagner, Križko, Matunák. Ich historické práce tvoria väčšinu z 36 v Kremnici vydaných titulov, ktoré tu nájdeme. Ďalšie obdobie archívnej knižnice sa začína rokom 1958, keď sa zaviedla kniha výpožičiek a aj precíznejšia prírastková evidencia. Z toho obdobia od dr. Lámoša pochádza aj terajšie rozčlenenie knižného fondu na skupiny, napr. Kremnica, baníctvo, filozofia, časopisy, svetové dejiny a ďalšie.

V polovici roku 2000 bolo v knižnici 3131 jednotiek vrátane periodickej tlače. Zo starších kníh sa tam nachádza asi 200 diel z 18. storočia ide hlavne o právnické manuály, teologické dišputy, lexikóny, učebnice, poéziu atď. 17. storočie je tam zastúpené viac ako troma desiatkami kníh. Viaceré z nich majú dobre zachované pergamenové väzby so slepotlačou, ale horšie to je s kovovými aplikáciami. Tematicky sú podobné tlačiam z 18. storočia, no predsa len prevládajú typické barokové témy ako teológia a filozofia. Zo 16. storočia sa v knižnici nachádzajú diela o štáte, vojenstve, o dejinách, baníctve, kalendáre, almanachy, notárske formuláre. Konkrétne spomenieme napríklad Knihu pamätných výrokov a skutkov V. Maxima (Valerii Maximi factorum, ae dictorum memorabilium liber primus). Kniha je v dobrom stave, v koži, bez roka a miesta vydania, ale pod indexom na prvej strane je ex libris (záznam o vlastníctve knihy): Johann Freiseisen 1597. Ide o kremnického občana, člena patricijskej rodiny, z ktorej pochádzali viaceří kremnickí richtári a mešťanostovia. Významný je aj Maximiliánov banský poriadok z roku 1570, ktorý je tiež v zachovalom stave.

Z takmer 200 časopisov sú okrem slovenských zastúpené aj maďarské, české a nemecké. Taktiež kniha výpožičiek poukazuje na bohatú medziarchívnu výpožičnú službu. Knižnicu študijne využívajú aj múzeá, vysoké školy, výskumné ústavy. Z renomovaných historikov tu bádali napr. B. Varsík, A. Spiesz alebo P. Ratkoš.

Súčasný stav študijnej knižnice kremnického archívu je podmienený viacerými skutočnosťami. Presťahovaním archívu do novej budovy síce získala aj knižnica, ale na druhej strane sa nachádza na troch poschodiach, čo sťažuje rýchlu orientáciu v nej. Ďalším limitujúcim faktorom je nedostatok financií na nákup nových kníh a tiež na ich reštaurovanie.

Na záver spomeňme, že ešte v 50-tych rokoch patrili k archívu i dve staršie a veľmi cenné kremnické knižnice - knižnica františkánskeho kláštora a knižnica rímsko-katolíckeho farského úradu. Tie obsahujú okrem takmer troch desiatok rukopisných kódexov aj prvotlače spred roku 1500. Tieto knižnice spolu s knižnicou evanjelickej fary, špecializovanou knižnicou Múzea mincí a medailí, odbornými knižnicami mincovne a bývalého banského riaditeľstva tvoria jedinečný knižný fond nášho mesta.

Otto Štroffek

Archives Library in Kremnica

The town Kremnica started to build its own library as one part of its archive. The first catalogue of the books belonged to town was written 1745. Foundations of archive library was established by Pavol Križko in 1890. In the year 1907 prince A. Odescalchi, who lived in Kremnica gave to archive his library with two old incunabulas. In the year 1922, when the town archivist became M. Matunák library had 3140 book units. But he carried it out to widen during next 5 years on number 6020 books. To the town library was in the year 1952 added library of high school. V the year 2000 were in library around unitsWe can find there books from 16. – 20. century.

Kremnica a husitské vojenské výpravy

Historický úvod

Kremnica ako mesto právne vznikla 17. novembra roku 1328, kedy jej boli panovníkom Karolom Róbertom z Anjou udelené mestské výsady. Prvé vojenské udalosti sa mesta však dotkli až po sto rokoch existencie. V roku 1387 sa stal uhorským kráľom Žigmund Luxemburský, ktorý chcel po smrti svojho brata Václava v roku 1419 nastúpiť aj na český trón. Vnútropolitická situácia bola však v tej dobe v Čechách veľmi zložitá. V dôsledku európskej cirkevnej a sociálno-hospodárskej krízy tam na začiatku 15. storočia vzniklo reformné hnutie, ktorého hlavným predstaviteľom sa stal Ján Hus. K jeho základným požiadavkám patrilo odstránenie svetskej moci cirkvi, povolenie prijímania pod obojím spôsobom aj pre laikov a sociálne reformy. Hus bol napokon napriek ochrannej listine kráľa Žigmunda v roku 1415 v Kostnici upálený. To bolo v Čechách podnetom k revolučnému vystúpeniu, ktoré bolo formálne ukončené až v roku 1436. Uhorský kráľ Žigmund sa dal na začiatku roku 1420 korunovať za českého kráľa, dostal sa však do rozporu s revolučným hnutím husitov, pretože nebol ochotný akceptovať ich náboženské požiadavky. Husitský odpor sa pokúsil zlomiť vojensky a postavil sa do čela pápežom vyhlásenej križiackej výpravy, ktorá vtrhla do Čiech v máji roku 1420. Táto akcia však nebola úspešná a kráľovi Žigmundovi (neskôr sa už ani osobne nezúčastňoval na jednotlivých protihusitských výpravách) sa v podstate až do jeho smrti v roku 1437 nepodarilo plne uchopiť moc v českých krajinách.

Kremnica a vpády husitov na Slovensko

V roku 1428 sa boje s husitami preniesli aj do Uhorska. Cieľom týchto tzv. spanilých jázd bolo presunutie bojov na územie nepriateľa, no najmä demonštrácia sily a získanie bohatej koristi. Všetky husitské výpravy smerovali výlučne na územie dnešného Slovenska. Počas prvého vpádu vo februári roku 1428 dobyli husiti Skalicu a prenikli až do bratislavských predmestí. Vzhľadom na taktické manévrovanie spojené s momentom prekvapenia nebolo uhorské vojsko schopné klásť nepriateľovi sústredenejší odpor. Situácia sa skomplikovala aj tým, že Žigmund bol v tom čase zamestnaný i bojmi s Turkami na južných hraniciach krajiny. Vyjednávania kráľa s husitskou delegáciou v Bratislave v nasledujúcom roku neboli úspešné. Kremnica s ostatnými stredoslovenskými banskými mestami, ako aj ďalšie hrady a mestá, patrili v tej dobe Žigmundovej manželke kráľovnej Barbore. Tá sa preto starala o ich bezpečnosť. 16. marca 1428

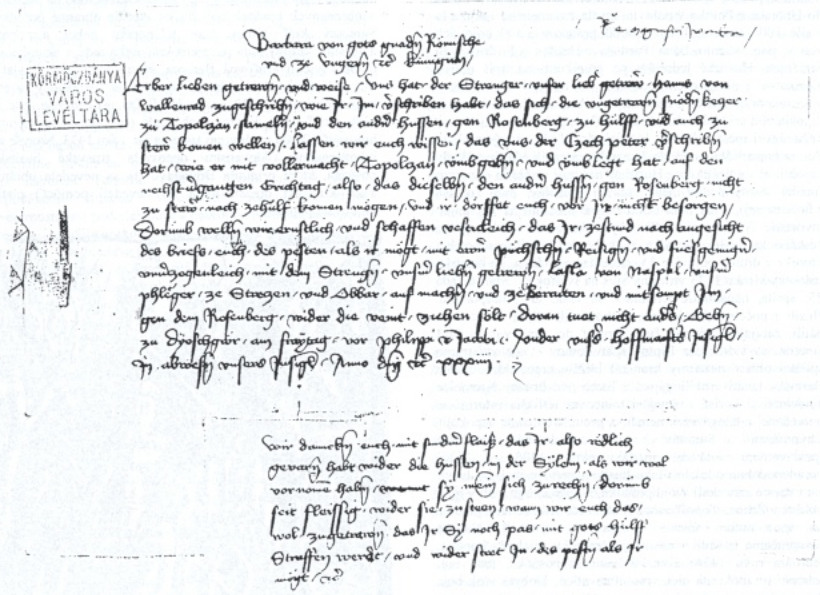

List kráľovnej Barbory Kremnici z 30. apríla 1434 (ŠOKA ZH - Kremnica)

napísala vo Zvolene list mestu Kremnici, v ktorom vyzvala mešťanov i obyvateľov okolitých baníckych osád, aby sa ozbrojili *obrannými* a *útočnými* zbraňami a boli pripravení na boj, ak by husiti prekročili rieku Váh. Vyzbrojení mali byť aj jazdci a pešiaci. Kto by z obyvateľov odmietol vykonať nariadenie, mal byť potrestaný ako burič. Husitské jednotky však za rieku Váh neprenikli, ale sa od Bratislavy, cez nové Mesto nad Váhom, vrátili naspäť na Moravu. Už počas prvého vpádu husitov na Slovensko sa teda Kremnica, i keď nepriamo, stretla s husitskou hrozbou.

Ďalšie husitské výpravy sa uskutočnili v rokoch 1430 – 1434, pričom na niektorých miestach zanechali husiti svoje posádky (napr. Trnava, Skalica, Topoľčany, Žilina, hrady Likava a Lednica). V apríli roku 1430 prenikli husitské oddiely k Trnave. Cestou naspäť ich napadlo Žigmundovo uhorské vojsko, ktoré bolo sústredené pri Šintave. Bitka sa skončila nerozhodne, i keď na uhorskej strane boli väčšie straty. V lete uvedeného roku sa Žigmund rozhodol odísť do Nemecka na ríšsky snem a do Uhorska sa vrátil až v októbri roku 1434, teda fakticky po ukončení bojov s husitami. Počas uvedeného obdobia sa panovník zúčastnil rokovaní bazilejského koncilu, v Taliansku sa s uhorským vojskom zapojil do bojov proti Benátkam a 31. mája 1433 sa dal v Ríme korunovať pápežom na cisára.

Husitský vpád do Uhorska sa uskutočnil aj v roku 1431, kedy husiti v marci vtrhli na východné Slovensko a v septembri prenikli cez Považie a Žilinu až na Liptov, kde ľsťou dobyli hrad Likavu a zanechali tam posádku. 5. októbra z Budína požiadala kráľovná Barbora Kremničanov, aby do Liptova vyslali čo najsilnejšiu vojenskú jednotku proti husitom. Kremnica napísala panovníčke, že husitský vodca Ján z Messenpeku sa jej vyhrážal, že ju dá vypáliť. Barbora 24. októbra odpovedala zo Struhár, že pošle proti *Pánovi Jánovi* takú silnú vojenskú pomoc, že sa Kremnicu neodváži napadnúť. Okrem toho vyzvala mesto, aby poslalo 12 ozbrojených baníkov na Vígľaš, odkiaľ budú poslaní na hrad Súču. Husiti od hradu Likava odtiahli do Turca, kde sa zaoberali vyššie uvedenou myšlienkou napadnutia bohatej Kremnice. Napokon však prešli cez Prievidzu a Topoľčany k Nitre a potom na Moravu. Jedna ich časť bola na hlavu porazená pri Ilave uhorským vojskom. Husitský útok sa teda v uvedenom prípade takmer dotkol Kremnice, ktorá sa ho veľmi obávala. Strach mešťanov bol iste o to väčší, že jednou z čŕt husitskej ideológie bol aj extrémny protinemecký nacionalizmus (kremnickí obyvatelia boli väčšinou nemeckej národnosti, hoci tam žilo i veľké množstvo Slovákov).

V júni roku 1432 sa husitom podarilo dobyť Skalicu a Trnavu, okrem toho na území Slovenska operovali aj miestne husitské posádky. V septembri sa v celom Uhorsku spisovali a zhromažďovali vojská proti nepriateľovi. 29. septembra kráľovná Barbora potvrdila, že prevzala od mesta Kremnice 400 zlatých na protihusitskú výpravu. Na juhozápadnom Slovensku vtedy skutočne došlo k zrážkam medzi husitami a uhorskými vojskami. V polovici novembra spomenutého roku napísal Ján Noffry z Bojníc panovníčke, že husiti tiahnu od hradu Lednica smerom na Prievidzu a majú záujem pokračovať aj ďalej, teda smerom na Kremnicu. Noffry o tom upovedomil Kremnicu 25. novembra. Kráľovná tak urobila z Vígľaša už 21. novembra s tým, že požiadala Kremničanov, aby poslali vojenskú pomoc do Bojníc a Prievidze.

Dobýjanie Kremnice husitmi v roku 1433

Azda najničivejšia husitská výprava sa uskutočnila v roku 1433. Zo strany Uhorska sa nestretla s vážnejším odporom a

dotkla sa priamo aj samotnej Kremnice. Husiti – táboriti vtrhli do Uhorska z Poľska v polovici apríla zmieneného roku, a to v sile 700 jazdcov, 7000 – 8000 pešiakov a 300 bojových vozov pod velením Jána Pardusa z Hrádku a Fridricha zo Strážnice. Husitské jednotky po preniknutí na Spiš dobyli Kežmarok a po plienení, ktorému sa nevyhli ani kláštory v Spišskom Štiavniku a na Skale útočišťa, odtiahli do Liptova. 8. mája boli pri Hybiach, kde za 3047 zlatých prepustili členov kežmarskej mestskej rady, ktorých držali ako rukojemníkov. Potom popri Váhu prešli do Turca, kde zapálili Martin a škody narobili aj v celej stolici. Husiti sa nestretli s väčším odporom (medzi zajatými bol napr. zeman Ladislav, syn Tomáša z Folkušovej), a tak mali cestu na juh smerom na Kremnicu otvorenú. Tú sa aj rozhodli dobyť, ako o tom svedčí správa českého kronikára Bartoška z Drahonic. V spišskosobotskej kronike z druhej polovice 15. storočia sa uvádza, že husitské jednotky v roku 1433 vtrhli na Spiš na sviatok sv. Marka, teda 25. apríla, napadnutie Kremnice sa však, žiaľ, nespomína. Husiti s početným vojskom a vozovou hradbou drancovali, pálili, zabíjali a zajímali ľudí, štrnásť dní mali v moci Spiš a potom sa vrátili cez Liptov späť domov – udalosti mimo spišskú oblasť neznámy kronikár bližšie nerozvádza. Podľa Bartoška husiti urobili výpad z Turca pod hradby Kremnice a odviezli si korisť z tamojšej mincovne. Bližšie informácie o uvedenej udalosti však nemáme, preto sa musíme uspokojiť s hypotézami. Samotné mesto obohnané hradbami (postavenými niekedy medzi rokmi 1405 – 1426) pravdepodobne odolalo útoku husitov, pretože inak by husiti asi v meste zanechali svoju posádku, takisto ako ju mali v tejto oblasti v Žiline, Topoľčanoch a na hrade Likava. Ich pozície na spomenutom území by sa tak upevnili. Navyše Kremničania napadli v nasledujúcom roku (niekedy koncom februára roku 1434) žilinskú husitskú posádku, teda boli schopní po útoku na nich zmobilizovať sa. Dobytá však bola kremnická mincovňa, ako o tom svedčí spomenutá Bartoškova kronika. Vyrabovaná bola najmä preto, že v tej dobe ležala ešte mimo mestských hradieb, a to v Hornej ulici, v tzv. Štrekárni smerom na sever od hradobných múrov. Obsadenie mincovne bolo iste podnetom k tomu, že bola v nasledujúcom období presunutá do mestských hradieb. Tam sa spomína v roku 1442 a jej pôvodné umiestnenie sa označuje ako *starý komorský dvor*. Dôležitým obranným a správnym centrom Kremnice bol jej mestský hrad, na ktorého silné opevnenie (vybudované už v 14. storočí) s dvojitými hradbami, obrannými vežami a priekopou nadväzovali novšie mestské múry. Husitom sa uvedený obranný hradobný systém, ako bolo naznačené, nepodarilo prelomiť. Husitské vojská si z Kremnice odviezli nemalú korisť, pravdepodobne to však nebol zásah, ktorý by uštedril zásadný úder mincovni a majetkovému vlastníctvu mesta a kráľovskej komory. Vzhľadom na pretrvávajúce nebezpečenstvo husitského vpádu (v roku 1431 sa mu Kremnica takmer nevyhla) a umiestenie mincovne mimo hradieb museli byť totiž rozhodujúce zásoby drahých kovov a mincí uskladnené na najbezpečnejšom mieste v meste, teda na mestskom hrade. Okrem toho aj v nasledujúcom roku po útoku na Kremnicu (1434) sa v Kremnici za komorského grófa Jána Siebenlindena razili dukáty a denáre. Husiti mohli počas dobývania Kremnice narobiť isté škody ešte i v banských prevádzkach (podotknúť však treba, že v ďalšom období kremnické baníctvo neprestalo prosperovať) a deviatich predmestiach.

Ako uvádza Bartoškova kronika do Uhorska v roku 1433 vtrhlo 700 husitských jazdcov a 7000 – 8000 pešiakov s 300 bojovými vozmi. Išlo o pomerne silnú armádu, ale boli to počty, ktoré bežne zasahovali do bojov v rámci husitských vojen. Situácia v Uhorsku bola v tej dobe komplikovaná, aktuálny bol boj nielen proti husitom, ale aj Turkom a Benátkam. Podľa kráľovských smerníc z rokov 1432 – 1433 malo byť nasadených na juhu 5/6 vojenskej hotovosti, teda okolo 50 000 vojakov, proti husitom to bolo 10 000 bojovníkov (stoličné kontingenty, jednotky vyššej a nižšej šľachty a kráľovské bandérium). Počty neboli maximálne, ale dôraz sa kládol na dobré vyzbrojenie. Okrem toho na husitami neobsadených hradoch boli ďalšie menšie obranné posádky. Samotný kráľ v tom čase v Uhorsku nebol a správou a obranou krajiny bola poverená kráľovská rada, v skutočnosti ju však viedli kráľovná Barbora, Herman Celjský a palatín Mikuláš Gorjanský. S Barborou sme sa naposledy stretli v novembri roku 1432 na hrade Vígľaš pri Zvolene. Nie je však zatiaľ jasné, kde sa nachádzala ona, ako aj spomenutá hotovosť 10 000 mužov, po zime na jar roku 1433. Navyše na juhozápadnom Slovensku operovala trnavská husitská posádka, ktorá prinútila Bratislavu (tá sa nevedela ubrániť a ani krajinskí predstavitelia jej nevedeli pomôcť) platiť holdovací poplatok.

Husiti na kachlici z 15. storočia

Samotná Kremnica mala v tom čase okolo 3500 obyvateľov, v okolitých baníckych obciach bývalo asi 2800 ľudí. Približne polovica populácie mohla byť ženského pohlavia, azda jednu štvrtinu tvorili maloletí. Celkovo, berúc ohľad aj na starších a chorých ľudí, mohla byť v čase nebezpečenstva ako tak bojaschopná približne polovica obyvateľstva, teda povedzme do 3500 ľudí. Podľa už vyššie spomenutých správ disponovala Kremnica pešiakmi, ale aj jazdou a ozbrojenými baníkmi a nižšími vrstvami obyvateľstva z mesta i vidieku. Takisto je známe, že Kremničania vysielali do svojho okolia pomocné vojenské jednotky. V októbri roku 1431 zase kráľovná sľúbila, že pošle do Kremnice proti husitom takú silnú posádku, že sa ju neodvážia nepriatelia napadnúť. V meste Kremnica iste bola kráľovská vojenská jednotka chrániaca mincovňu a kráľovský komorský úrad, ktorý spravoval aj bane. Aká bola však jej veľkosť, nie je známe. Nezachovala sa nám ani korešpondencia, ktorá by pojednávala o žiadostiach alebo presune nejakých vojenských kontingentov do Kremnice. Vzhľadom na to a na celkovú neschopnosť krajiny čeliť útoku husitov nepredstavovala spomenutá kremnická posádka asi viac ako niekoľko desiatok či stoviek vojakov. Od polovice 14. storočia bolo bežné, že si mestá prenajímali na obranu námezdných vojakov a žoldnierov, ich počet však nezvykol presiahnuť 100 – 200 mužov. V stave neustáleho ohrozenia husitmi z Čiech ako aj miestnymi slovenskými husitskými posádkami, ktoré ovládali západné Slovensko a Ponitrie, nemohli Kremnici poslať pravdepodobne významnejšiu vojenskú pomoc ani posádky a bojovníci okolitých hradov a panstiev (mohli sa medzi nimi nachádzať aj ozbrojení poddaní). A napokon, ani spomenuté desaťtisícové kráľovské vojsko iste nezasiahlo do kremnických bojov, pretože pri takomto pomere síl by bol súboj pri Kremnici iste väčšou bojovou udalosťou (a straty by museli byť aj na husitskej strane), o ktorej by sa pramene zmienili. Na nezasiahnutie kráľovských kontingentov do bojov poukazuje aj ich neschopnosť zakročiť proti husitom na západe krajiny a vôbec aj celý priebeh vpádu táboritov do Uhorska v roku 1433, kedy sa v podstate nikto nezmohol na odpor. Zosumarizovane bol teda počet kremnických obrancov približne polovičný oproti počtu útočiacich husitov (tí iste nasadili proti bohatému mestu maximálne množstvo bojovníkov). Ohradenému mestu sa však nakoniec podarilo ubrániť. Vzhľadom na ťažkú hospodársku situáciu v Čechách podporenú zlými poveternostnými podmienkami a neúrodou bolo cieľom vpádu táboritov na Slovensko v roku 1433 (iná časť husitov – sirotkovia - podnikla v tom istom roku podobnú výpravu k Baltickému moru) zaobstaranie živobytia pre bojovníkov a získanie koristi, ktorá by zlepšila ich situáciu. Z toho dôvodu mal husitský prienik do Uhorska bleskový a plienivý charakter. Dobýjanie Kremnice sa uskutočnilo okolo 23. mája 1433, pretože toho dňa sa sťažovali Martinčania turčianskemu županovi Mikulášovi Balickému, že ich vypálili husiti. Čiže prechod husitov cez Martin sa uskutočnil pred týmto dátumom. Keďže táboriti boli 8. mája pri Hybiach, do Turca sa mohli dostať okolo 15. – 20. mája. Nevieme síce, či Martinčania adresovali svoju sťažnosť Balickému po odchode husitov na Kremnicu, alebo až po ich úplnom odtiahnutí do Trenčianskej stolice, napriek tomu je možné napadnutie Kremnice datovať do obdobia okolo spomenutého 23. mája. Po ukončení bojov pri Kremnici sa husiti vrátili späť do Turca a popri Váhu cez Varín, Gbeľany, Teplička a potom Považskú Bystricu prešli do Trenčianskej stolice, odkiaľ odtiahli na Moravu. Podľa Bartoškovej kroniky to bolo na sviatok Božieho tela, teda 11. júna 1433.

Posledné boje s husitami na Slovensku

V roku 1434 sa pripravovala v Uhorsku nová ofenzíva proti husitom s novovymenovanými veliteľmi. Na Slovensku stále operovali tunajšie husitské posádky. V marci žilinská husitská jednotka pod velením ruského kniežaťa Fridricha posilnená o ďalších husitov vtrhla do Liptova a začala opevňovať Ružomberok. 19. apríla 1434 vyzval Kremničanov uhorský veliteľ Ján z Perína, aby mu pomohli pri Ružomberku. O to isté požiadala Kremnicu 30. apríla aj kráľovná Barbora (*listina na obrázku*). Tá vo svojom liste spomína, že kastelán Ján z Wallenrodu jej napísal, že mu Kremničania oznámili, že husitov v Topoľčanoch obkľúčil Peter Čech z Levíc, takže nemôžu ísť na pomoc husitským jednotkám v Liptove. Preto sa kremnické vojenské oddiely s najlepšou zbrojou, jazdou a pešiakmi majú spojiť s vojskom Ladislava z Necpál, pána Strečna a Starého hradu a odtiahnuť na bojisko k Ružomberku. Veľmi zaujímavá je v postskripte uvedená Barborina poznámka (***na obrázku dolu***), v ktorej poďakovala Kremničanom za ich úspech v boji proti husitom v Žiline (asi koncom februára 1434). Je možné, že išlo o akýsi odvetný útok Kremnice za jej napadnutie husitami v predchádzajúcom roku. prípadne za nejaký ďalší výpad žilinskej husitskej posádky proti mestu. K porážke husitov v Čechách došlo v bitke pri Lipanoch v máji roku 1434. To sa odrazilo aj na situácii v Uhorsku, kde jednotliví husitskí velitelia postupne v priebehu rokov 1434 – 1435 opustili za vyplácané odstupné slovenské hrady a mestá.

Daniel Kianička

Kremnitz und die Hussitenfeldzuge

Am Anfang des 15. Jahrhunderts ist die religiöse Reform- und Revolutionsbewegung der Hussiten im Böhmen entstanden. Die Kämpfe mit den Hussiten (der ungarische König Sigmund von Luxemburg hat an der Spitze ihre Feinde gestanden) haben im Jahre 1428 nach Ungarn übergriffen. Ziel der Hussiteneinfälle war, das sich die Kämpfe in Feindesland verschieben damit die Hussitten Beute und Nahrung erwerben. Die ungarische Königin Barbara hat die kremnitzerischen Bürger im März aufgefordert, das sie sich auf den Kampf mit den Hussiten vorbereiten. Die Hussitenfeldzuge waren auch in den Jahre 1430, 1431 (Die Hussiten haben befanden sich in diesem Jahr in Turiec und haben fast Kremnitz angegriffen) und 1432. Der zerstörendste Hussiteneinfall hat sich wahrscheinlich im Jahre 1433 ereignet. Die Hussiten haben Ungarn mit 700 Reiter, 7000 – 8000 Fusssoldaten und 300 Kampfwagen angegriffen. Sie haben um den 23. Mai auch Kremnitz angegriffen (etwa 4000 Leute haben die Stadt verteidigt). Die Stadt haben sie nicht erobert, aber sie haben die Münze, die ausserhalb der Stadtmauern lag, geplundert. Es war aber kein Angriff, der die Münze und die Stadt ganz zerstört hätte. Die Soldaten von Kremnitz haben mit der Hussitengarnison im nächsten Jahr in der Stadt Žilina gekämpft. Die Hussiten (nach ihren Niederlage im Böhmen) haben in den Jahren 1434 – 1435 die slowakische Städte und Burgen verlassen.

Obnova strešnej krajiny v Kremnici

Jedným z fenoménov historických sídiel je nepochybne strecha tvoriaca neoddeliteľnú súčasť historických objektov. Štruktúra a skladba striech – celková strešná krajina sídla spoluvytvára charakter a celkovú identitu prostredia. Podieľa sa na emotívnom pôsobení a estetickej hodnote jednotlivých pamiatok a stáva sa jedným z identifikačných znakov každého sídla.

Pre Kremnicu ako historické sídlo je tento rozmer strešnej krajiny obzvlášť dôležitý. Vďaka geomorfológii a členitosti terénu, na ktorom sa Kremnica rozprestiera, sa nestáva len doménou diaľkových pohľadov na mesto, ale je vnímaná aj v rámci sídla samotného v jednotlivých interiérových priehľadoch mesta.

Na tvorbe strešnej krajiny sa nepodieľajú len objekty nachádzajúce sa na území Mestskej pamiatkovej rezervácie a objekty kultúrnych pamiatok. Jej neoddeliteľnou súčasťou sú aj všetky objekty nachádzajúce sa v širšom okolí historického jadra Kremnice, v Pamiatkovej zóne, nezáležiac na dobe ich vzniku a ich historickej hodnote. Tento aspekt je dôvodom, že aj na objekty mimo historického jadra, teda aj na novostavby, sú kladené určité špecifické nároky, ktoré sa týkajú ich architektonického výrazu, a to hlavne v tvare zastrešenia a druhu použitej krytiny.

Oveľa väčší dôraz a prísnejšie kritéria na obnovu sú kladené na zastrešenie historických objektov. Predmetom ochrany však nie je len tvar zastrešenia, ale aj samotná konštrukcia krovu s jednotlivými detailmi spojov, strešných vetrákov, výlezov, oplechovania, dlažbou v podkrovných priestoroch a pod. Až do konca 19. storočia sa používali pri stavbe striech tradičné tesárske konštrukcie krovu z ručne tesaných trámov a druhy krytín využívajúce prírodné materiály. Ich spracovanie, ukladanie a opravy sa vyznačovali prítomnosťou tradičných remesiel. Čiže samotná konštrukcia krovu s jednotlivými detailmi spojov je dokladom remeselnej zručnosti našich predkov a zaslúži si náš rešpekt, a každý nový zásah do krovu je nutné realizovať s ohľadom na pamiatkové hodnoty zastrešenia objektu.

Najjednoduchším a najbežnejším zásahom v zastrešeniach historických objektov je výmena poškodenej krytiny. Najvhodnejším riešením býva spravidla nahradenie existujúcej krytiny novou, identickou s pôvodným materiálom, štruktúrou ako aj spôsobom ukladania. V takom prípade nie je nutné

spevňovať existujúcu konštrukciu krovu, ani dopĺňať ju o nové časti. Nenarúša sa identickosť, pôvodnosť krovu a pamiatkové hodnoty objektu ostávajú zachované.

Problémy vznikajú pri nahrádzaní existujúcej krytiny inou, či už materiálom prípadne spôsobom ukladania. Aplikovaním ťažšej krytiny môže dochádzať k nutným statickým zabezpečeniam pôvodnej konštrukcie, prípadne k nutnosti nahrádzania pôvodnej konštrukcie novou, čo je z hľadiska pamiatkovej hodnoty neprípustný čin, hlavne ak sa jedná o historický krov v dobrom stavebno-technickom stave. Okrem technických parametrov krovu treba brať do úvahy aj hľadisko historickej opodstatnenosti novej krytiny, voľbu druhu krytiny typického pre dané územie ako aj jej estetické pôsobenie. Okrem vhodnej farebnosti nenarušajúcej kontext okolitého prostredia je dôležitým kritériom aj schopnosť patinovania krytiny. Práve patina je jedným z charakteristických znakov historického prostredia a dáva mu jedinečnú atmosféru. Materiál neschopný patinovať vytvára na strechách jednoliate farebné plochy bez citeľnej štruktúry, a tým znehodnocuje historické prostredie.

Ako vhodnú krytinu je možné označiť všetky krytiny na báze prírodných materiálov ako napríklad pálená škridla, plechové krytiny, bridlica alebo drevený šindeľ.

Častokrát kvôli poškodeniu samotnej konštrukcie dochádza v niektorých prípadoch k potrebe výmeny poškodených častí, poprípade k jej celkovej sanácii. V týchto prípadoch je nutné individuálne posúdenie jednotlivej situácie, stanovenie miery poškodenia a následné stanovenie podmienok obnovy krovu pamiatkarmi. Preferovaná lokálna výmena poškodených častí je vhodnejšia nielen z hľadiska pamiatkovej ochrany, ale aj z hľadiska ekonomického. Je nesprávne domnievať sa, že pri celkovej výmene konštrukcie sa zabezpečí jej dlhšia trvácnosť. Pri kvalite súčasných remeselných prác sa tým akurát zvýšia náklady na rekonštrukciu.

Nároky na zvýšenie podlahovej plochy objektov, a to hlavne v centrách miest, kde sú v prevažnej miere sústredené pamiatkové objekty, nútia majiteľov k využívaniu podkrovných priestorov existujúcich krovov. Tento jav sa odzrkadľuje hlavne v strešnej rovine situovaním strešných vikierov, prípadne okien. Tvar a proporcie strešných vikierov sú v rukách projektantov a architektov, ktorí často s úmyslom spestriť „jednotvárnu“ strechu siahajú po atypických komplikovaných tvaroch vikierov, čím znehodnocujú na strane jednej architektonický výraz objektu, na strane druhej dehonestujú aj celé historické prostredie. Tvorba v historickom rôznorodom prostredí má svoje špecifiká a už vo fáze navrhovania by sa mal projektant oboznámiť s charakteristickými znakmi, s jej limitmi a zásadami obnovy pre dané historické prostredie. Možno by to prispelo nielen k menším problémom v legislatívnej oblasti pri schvaľovaní stavebného povolenia, ale aj k väčšej miere zachovania autentických hodnôt historického prostredia.

Marián Čurilla

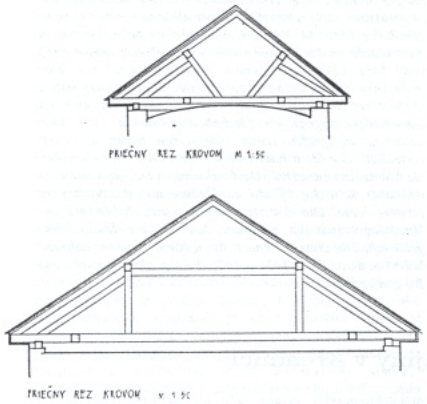

Renovation of the Roof Scenery in Kremnica

Roof is undoubtedly one of the phenomena of historical residences, which is an indivisible part of historical buildings. The structure and the composition of roofs – the overall roof placate co-shapes the character and the identity of the ambient. It participates on the emotional effects and esthetical value of each monument and becomes one of identifying signs of every residence. For Kremnica, this dimension of a roof placate is especially important. Due to geomorphology and segmentation of the Kremnica terrain, not only does it dominate distant views on the town but it is also perceived as a part of the residence itself in particular views on the town through the interior. The protection of historical buildings does not only include the shape of roofing but also the construction of roof timber with particular details of joints, roof fans, man-holes, tinning, floors in attics, etc. Until the end of 19 the century, the roofers used traditional carpenter roof timber constructions of manually hewed beams and covers made of natural materials. They were processed, placed and repaired via traditional crafts. That means that the construction of roof timber with particular details of joints itself proves the artisan skills of our ancestors and deserves our respect. Every new intervention into the timber must be carried out with regard to the cultural value of the building's roofing.

Cholerová epidémia v Kremnici v roku 1866

Po veľkej cholerovej epidémii v rokoch 1831 - 1832, dovtedy v strednej Európe neznámej chorobe, ktorá postihla takmer celé územie dnešného Slovenska, sa cholera objavovala v menších vlnách ešte aj v druhej polovici 19. storočia. Cholera sa prejavovala charakteristickými príznakmi. Pery chorého sa zovreli a nadol previsnuté kútiky vytvárali typický „risus sardonicus“. Pokožka na tvári, ba i celom tele vysychala a stala sa nepružnou. Pulz bol nepravidelný a napokon sa veľmi spomalil. Typické boli prudké katary čriev a pokles teploty hlboko pod normál. Oči pacienta hlboko vpadli. Percento úmrtnosti sa pohybovalo od 15% do 40%. Po prejavení sa všetkých príznakov nasledovala vo veľmi krátkom čase smrť. V Kremnici a jej okolí bola v roku 1854 tzv. ázijská cholera. Pre chorých sa zriadila núdzová nemocnica a podávala sa polievka. 30. októbra 1855 opäť prepukla cholerová epidémia priamo v meste Kremnica. Trvala takmer mesiac. Z 81 chorých zomrelo 29 ľudí. V prvej polovici 60. rokov sa medzi deťmi robotníkov rozšíril ešte aj šarlach a kiahňová epidémia (Blattern Epidemien). V roku 1866 sa cholerová epidémia objavila opäť. Tentoraz s väčšou intenzitou ako predchádzajúce. Správa kremnického banského chirurga Karola Taibera (kremnickým banským chirurgom bol od septembra 1837) nám poskytuje o priebehu cholery nasledujúce informácie:

Prvý prípad cholery sa vyskytol v Kremnici 21. septembra 1866 u tovariša čižmára, bez dokázateľnej nákazy. 23. - 26. septembra ochoreli na choleru dvaja nezávisle od seba. 27. septembra ochoreli až šestnásti. Od tohto dňa až do 8. októbra priberala choroba na intenzite. Výročný trh konajúci sa na sv. Michala (29. september) sa musel kvôli viacerým chorým, vyskytujúcim sa na trhu, prerušiť. Do poludnia bol trh vyprataný. Od 9. októbra cholerové ochorenie pomaly ustupovalo tak, že 24. októbra sa považovalo v Kremnici za skončené. V Kremnických Baniach (Johannisberge) ochorel 7. októbra Jozef Tsak - hlavný šlamiar (robotník na splave, premývač) a neskôr jeho tri deti, z ktorých jedno zomrelo. Piatou osobou chorou na choleru v Kremnických Baniach bola Agneša Prokain, manželka kováčovho tovariša, ktorá sa uzdravila. Jedna pestúnka (dojka), ktorá slúžila v Kremnici, ochorela 4. októbra na príznaky cholery. Hospitalizácia pestúnky do cholerovej nemocnice sa pre jej útek do Kunešova (Konescha) neuskutočnila. Ona a jej dieťa tam aj zomreli. Dom, v ktorom sa zdržiavala, bol ihneď vydezinfikovaný a ďalšiemu šíreniu cholery sa v Kunešove zabránilo. V Hornej Vsi (Windischdorf) ochoreli 10. novembra z desiatich osôb bývajúcich v jednej miestnosti štyri a ešte v ten istý deň traja zomreli. 24. novembra ochoreli ďalší dvaja robotníci z huty Juraj Hückel a Michal Reiter. Reiterova manželka ochorela ako posledná 26. novembra 1866. Spolu (vrátane predstavených banských úradov) ochorelo od 21. septembra do 26. novembra 1866 432 osôb, z toho sa uzdravilo 302 a 130 zomrelo. Na záver správy z 28. januára 1867 Karol Taiber konštatoval, že počas celého trvania cholerovej epidémie väčšina obyvateľstva mesta a okolia trpela na dlhotrvajúce črevné katary (Diarrhoe). V Spravodaji Štátneho ústredného banského archívu v Banskej Štiavnici z roku 1977 č. 3 – 4 autor článku „Cholera na Slovensku roku 1867“ Jozef Gindl (?) uvádza vyšší počet chorých na choleru v Kremnici, ako uvádza spomínaná správa banského chirurga Taibera. Taktiež rok priebehu cholery (1867) je iný ako v našom prípade. Vzhľadom na neuvedenie prameňa nie je možné porovnať údaje. Náš zdroj (správa kremnického chirurga s vlastnoručným podpisom uložená v Štátnom ústrednom banskom archíve v Banskej Štiavnici) pokladáme za hodnoverný.

Lucia Krchnáková

Choleric epidemy in Kremnica in 1866

After the epidemic of cholera in 1831-1832, which struck almost the entire Slovakia, the disease appeared circumstantially also in the 2nd half of 19th century. For example in Kremnica and its surrounds, it was so-called Asian cholera in 1854, while in 1855 in the course of less than a month 81 people fell ill with cholera (29 dead). The epidemic spread more in autumn 1866. Karol Taiber -Kremnica miners' surgeon - recorded its progress in the report deposited in the Central Miners Archive in Banská Štiavnica. The disease appeared on 21 September of the respective year, and in the course of a week 16 more people fell ill. Due to the number of ill people, the annual St. Michael's fair had to be interrupted. The disease culminated in the first week of October, then it declined (in Kremnica it ended in 24 October). The last disease was recorded on 26 November in Horná Ves. According to the report concluded on 27 January 1867, in total 432 people fell ill, of which 302 recovered and 130 died.

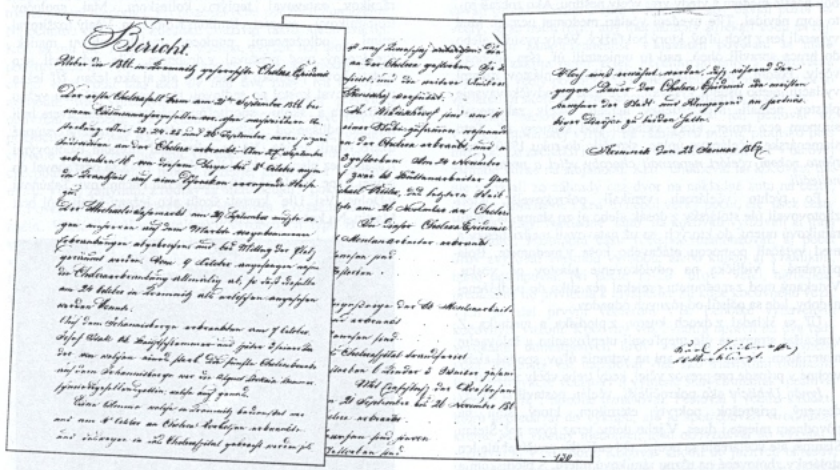

Správa lekára K. Taibera o cholere v Kremnici z roku 1867

História včelárstva na Bartošovej Lehôtke (1. časť)

Nasledujúci príspevok je uceleným spracovaním dejín včelárenia na Bartošovej Lehôtke pri Kremnici. Jej autorom je p. J. Kaštier. Seba a svoje včelárenie predstavuje priamo v texte. V roku 1998 musel kvôli včeliemu moru spáliť celé svoje včelstvo. Keďže sa ďalej nemohol venovať tejto svojej záľube, rozhodol sa, že spíše nasledujúce dejiny. Ide o veľmi zaujímavý a informačne bohatý naratívny historický prameň. Je veľmi dôležité, že sa našiel človek, ktorý dokázal spracovať uvedenú tému. Dielko je napísané autentickým jazykom, preto redakcia nášho časopisu jazykovo do textu nezasahovala. Vzhľadom na rozsah histórie bude ich 2. časť publikovaná v ďalšom čísle Kremnického rumaja. -dk-

Túto malú históriu včelárenia v Bartošovej Lehôtke píšem ja, *Július Kaštier*, narodený 1.6.1922, ako 79 ročný, čís.domu 119 preto, aby sa za určité obdobie vedelo, kto sa zaoberal so včelárením. Aké zmeny nastali v materiálnom vybavení, aké choroby sa vyskytli na včelách a aké lieky sa používali.

Hneď po prvej svetovej vojne bol známi včelári: *Štefan Lacko*. Mal včelársky prístrešok. Používal slamené úle. Na mieste, kde bol včelársky prístrešok, má Milan Kaštier postavený nový dom.

Martin Hero. Mal včelársky prístrešok v záhrade, kde má teraz postavený nový dom Miro Kostrian. Tiež používal len okruhlé slamené úle.

Jozef Kaštier. U Šinkov mal včelársky prístrešok v záhrade, ktorý je už zbúraný. Používal len okrúhle slamené úle. Toho času dom je neobývaný.

Martin Kaštier. Do jeho dvora sa volá do Kubíkov. Tak tiež mal postavený včelársky prístrešok v záhrade, ktorý už nejestvuje. Používal len okrúhle slamené úle. V rokoch 1926 – 1928, keď som mal už 4-6 rokov, ako najbližší sused som počul klepanie na kovový zvonový predmet. Ihneď som preskočil záhradný plot a prvýkrát veľmi zvedavo som aj pozoroval rojenie včiel. Ako vyletovali včely zo slameného úľa, ako krúžili okolo jablone, kde sa začali usadzovať. Nevedel som, prečo sa používa klepaním prenikavý zvuk z kovového predmetu a prečo sa použil aj mechanický vodný postrek na lietajúce včely. Keď sa včely roja, robia veľký hukot tým, že sa dohovárajú. Aby roj neodletel ďaleko, alebo do neznáma. Zvuk z kovového predmetu alebo z rozprašovača voda, prerušuje dohovor medzi včelami v roji, tým sa prinucuje roj usadiť sa na najbližšom možnom mieste k včeliemu prístrešku. Po postavení rebríka k roju, vystúpil som až do jeho blízkosti, kde som videl včely v hrči po prvýkrát. Včely bez masky ma neštípali a to vraj preto, že boli nasaté medom a vtedy vraj včely neštípu. Ako zobrali roj, to som nevidel. Títo uvedení včelári medomet nemali. Med vyberali len z tých úľov, ktorý bol ťažký. Včely vysírili, alebo do hrnca spravili oheň, nad to umiestnili úľ, tým odohnali včely. Potom vyrezali plásty z úľa. Med z plástov rukami vytlačili, alebo ústami vysávali. Vidličku na odvíčkovavanie plástov nemali. Medzistienky nemali. Včely zakrmovali sirupom cez tanier, ktorý vkladali pod slamený úľ. Toto slamenárske včelárstvo úplne skončilo do roku 1930. *Pred týmto rokom včelári nepoznali choroby včiel a preto včely neliečili.*

Po týchto včelároch vznikali pokrokovejší, ktorí zhotovovali úle stolársky z dosák alebo aj zo slamy na určitú rámikovú mieru, do ktorých sa už natavovali medzistienky a med vytáčali pomocou otáčavého koša v medomete. Bola potrebná i vidlička na odvíčkovanie plástov od vosku. Vytekaný med z medometu pretekal cez sitko do podloženej nádoby, kde sa očistil od rôznych odpadov.

Úľ sa skladal z dvoch kusov, z plodiska a medníka. Z vonkajšej strany sa úle utepľovali utepľovaním a šalovacím materiálom. Nezabudlo sa ani na vetranie úľov, spodné alebo vrchné v prípade pre prevoz včiel, kedy treba včely zatvoriť.

Ignác Urblicht ako pokročilejší včelár, postavil si slušný drevený prístrešok pokrytý eternitom, ktorý stojí na pôvodnom mieste i dnes. V jeho dome teraz býva zať Štefan Slanina, ale včelárenia sa neujal. Od začiatku používal úle len stolársky zhotovené na rôznu rámikovú mieru. S plodiskom a medníkom, s vonkajším uteplením. Voštiny dával spracovávať do výrobne medzistienok. Včely rozširoval rojmi a odložencami. Matky nepestoval. Na kočovku nechodil. Zo začiatku včelárenia si medomet vypožičiaval od blízkych známych. Obhospodároval do 15 rodín včiel. Medzistienky zatavoval do rámikov pomocou teplého kolieska. V roku 1940-1945 so susedom Martinom Kaštierom objednali si nový medomet, pre spoločné užívanie v hodnote za 500 Kčs v kapacite trojrámikový. Počas staroby 1961-1970 trpel pán Urblicht na veľkú sklerózu. Nevedome pomaly prestával opatrovať včely a v uvedených rokoch všetky včely uhynuli. Po tomto uhynutí včiel sa môj brat Martin dohodol s pánom Urblichtom, že za polovičnú cenu medometu, t.j. 250 Kčs, mu zaplatí a medomet ostane jemu. Po smrti pána Urblicha všetky úle sa spálili, lebo boli z vnútornej strany znehodnotené od vijačky voštinovej. Včely zakrmoval balónovými fľašami.

Ján Končok, železničný zamestnanec - hradlár v turnusovej službe, kým sa neoboznámil so včelárskym životom udržiaval menšie množstvo včelárskych rodín. Po roku 1937 začal rozširovať včelstvá, k čomu si postavil veľký trojradový včelín drevenej konštrukcie. Tento včelín i dnes stojí na svojom mieste obsadený čiastočne prázdnymi úľmi. Dopestoval aj cez 30 rodín. Včely rozmnožoval rojmi, odložencami. Pre svoju potrebu si pestoval i matky. Úle a rámiky si vyrábal sám, typ úľa bol zadovák. Vyhotovil si cementové formy na vyrábanie medzistienok. Voštiny spracovával aj doma aj dával spracovávať do výrobne medzistienok do Kremnice. Medzistienky zatavoval do rámikov teplým kolieskom. Mal vlastný medomet. Med dával aj do zberu aj v drobnom predával. Medomet točili len ručne. Plásty odvíčkovával vidličkou. Vyrábal aj medovinu. Včely zakrmoval 4-litrovými pohármi cukrom zaliatym vodou v pomere 3:2. Na kočovku nechodil. Med pretekal z medometu cez sitko. Jeho choroba a nevládnosť v rokoch 1965 - 1970 spôsobila úhyn všetkých jeho včiel. Z jeho rodiny sa nikto neujal včelárenia. Niekoľko úľov od neho odkúpil Štefan Izák a Martin Kaštier.

Karol Hollý ako lesník biskupských lesov, prisťahoval sa z Novej Bane do Bartošovej Lehôtky. Sám si stolársky vyhotovoval úle miery typu B z jeďľových foršní alebo z dosák. Prístrešok mal, úle boli pod prístreškom aj voľne na stojanoch mimo prístrešku. Obhospodaroval do 15 rodín. Rámiky si tiež vyhotovoval sám. Voštiny dával spracovávať do výrobni medzistienok do Kremnice. Medzistienky do rámikov zatavoval teplým kolieskom. Mal spoločný trojrámikový medomet s Emilom Komorom. Včely rozširoval rojmi a odložencami, pomocou malého chovu matiek. Prebytočný med predával v drobnom. Úle vyhotovil ako nadstavbové plodisko a medník, ale aj ako ležan. Úľ ležan predstavoval kostol so sedlovou strechou, vyvýšenou vežou s krížikom a školu - sporiteľňu s nápisom. Okná dvere boli farebne odlišné od celkového náteru. Vyznačené vstupné dvere tvorili letáče. Včely zakrmoval sirupom balónovými fľašami cez plechové kŕmidlá. V roku 1945 sa odsťahoval do Novej Bane. Včely aj s úľmi rozpredal Páchnikovi, Ťahúňovi v Dolnej Vsi. Úle kostol, školu ako ležany kúpil môj brat Martin. Na kočovku nechodil.

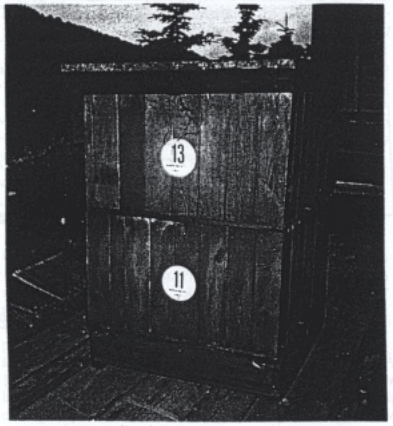

Jeden z úľov autora článku

Adolf Karkuš, ako osvetový pracovník obce, presviedčal mladých občanov k láske k pestovaniu včiel. Pracoval vo funkcii dozorcu na údržbe železničného zvršku. Býval v traťovom služobnom domčeku v extrémnom prostredí pri tuneli, mal sťažené prístupové podmienky. Aj za cenu prístupových podmienok, postavil si tu včelársky prístrešok a začal včeláriť v úľoch stolársky vyrobených typov B. V rokoch 1960 postavil si nový dom priamo v obci. S presťahovaním bytového zariadenia presťahoval i včelársky prístrešok so včelami. Na novom mieste pestoval do 10 rodín včiel. Mal vlastný trojrámikový medomet. Voštiny dával spracovať do výrobne medzistienok v Kremnici. Včely rozširoval rojmi a odložencami. Medzistienky zatavoval do rámikov teplým kolieskom. Na kočovku nechodil. Jeho včelárenie nebolo dlhodobé. Choroba, ktorá ho zastihla, prerušila jeho život v 1974. Včelárske dielo po ňom nemal kto prevziať, včely uhynuli. Včelárske potreby sa použili u iných včelárov. Včelársky prístrešok s úľmi stojí i po dnes na svojom mieste.

Ján Farštiak, veľmi usilovný a starostlivý včelár bol aj za cenu toho, že bol telesne postihnutý - nemal od zápästia ľavú ruku. Na včelárenie ho naviedol jeho najbližší sused, v tom čase osvetový pracovník Adolf Karkuš, ktorý mu i daroval včely pre začiatok. Jeho usilovnosť bola silná, pomocou jednej ruky postavil si šikovný vzhľadný včelársky drevený prístrešok. Rozoberateľné úle, plodisko a medník typu B, vrátane rámikov si vyhotovoval sám. Mal na to vytvorené remeselné zariadenie. Voštiny si dával spracovávať do výrobne medzistienok v Kremnici. Medzistienky do rámikov zatavoval teplým kolieskom. Obhospodároval do 15 rodín včiel. Včelie rodiny rozširoval rojmi a odložencami. Pre svoju potrebu si pestoval i matky, ktoré farebne si i označoval. Mal k tomu účelu zakúpenú pomôcku. Má vlastný trojrámikový medomet. Pri nozéme včiel používal Fumagelín. Na ochranu včiel proti klieštiku používal taktik alebo avartín. Keď sa mu úle nespratali do včelína, zvyšok bol uložený na podstavcoch na voľnom priestranstve. Prakticky všetky práce okolo včiel robil tak, ako by mal dve ruky. Na kočovku nechodil. Med predával v drobnom, keď mal prebytok odovzdal do zberu. Toho času v roku 2001 už nevčelári pre pokročilý vek. Má 83 rokov, už mu neslúži zrak, vzniklo chvenie rúk a oslabenie tela. Už nestačí bojovať proti včelím chorobám - vápeneniu plodu, nozéme, klieštiku a včeliemu moru. Včely zahynuli, z rodiny sa nikto neujal v pokračovaní.

Pavel Král bol krátkodobým včelárom v rozsahu asi do 8 rodín. Včeláril v úľoch stolársky vyrobených typu B. Mal včelársky prístrešok. Úle a rámiky si vyhotovoval sám. Tento včelár ako lesník prisťahoval sa do Bartošovej Lehôtky v roku 1946 a zároveň si priniesol 6 rodín včiel a asi 2 rodiny včiel si kúpil od odchádzajúceho lesníka Karola Hollého. Voštiny si dával spracovávať do výrobne medzistienok v Kremnici. Matky si nepestoval. Včely udržoval a rozširoval len rojmi. Medomet si požičiaval od susedov. Medzistienky zatavoval do rámikov teplým kolieskom. Včely zakrmoval balónovými fľašami sirupom. Začiatkom dôchodkového veku pôsobili u menovaného choroby slabosti a nastala postupne slabšia opatera včiel, až včely zahynuli. Po jeho smrti 1976 tu v Bartošovej Lehôtke z jeho rodiny nepokračovali vo včelárení. Úle zo včiel prázdne sú i dnes uložené v hospodárskej budove. Ale jeho syn, zamestnaním učiteľ, bývajúci v Žiari nad Hronom, začal včeláriť na Pitelovej, ešte keď otec žil, kde si kúpil včely od nejakého Hudeca. Tento syn sa menuje Eugen. V roku 1993 si priniesol včely sem do B. Lehôtky na lesnú znášku. Mal ich uložené v Slaninovej záhrade. Prišiel medveď a jeden úľ prehodil a skonzumoval medové zásoby so včelami. Zostalo len pár včiel s matkou. Syn Eugen i podnes opatruje včely.

Ján Minka, včely aj s úľmi získal od svokra Zelinu z Ihráča. Úle sa skladali z plodiska a medníka. Obhospodároval do 5 rodín, uložené na voľnom priestranstve na podstavcoch. Voštiny dával spracovávať do výrobne medzistienok. Medomet nemal, požičiaval si od iných. Pán Minka, povolaním vodič automobilov, zúčastňoval sa aj diaľkových prepráv a preto mu málo času ostávalo na dohliadku včiel. Prišlo obdobie 1978-1982, rozširovanie klieštika na včely. Klieštiky neobišli ani jeho včely. Včely neošetril dostatočne, klieštiky vykonali svoje dielo, včely uhynuli. Týmto nedostakom sa včelárenie u pána Minku skončilo.

Miroslav Bajnok, v rokoch 1970-1980 obhospodároval do 10 rodín včiel v rozoberateľných úľoch na rámikovú mieru B. Mal postavený včelársky prístrešok pri novom postavenom rodinnom dome. Včely rozmnožoval rojmi a odložencami. Matky nepestoval. Na kočovku nechodil. Voštiny dával spracovávať do výrobne medzistienok v Kremnici. Mal medomet. Keďže sa mu manželstvo rozpadlo, pre vysporiadanie manželského majetku musel dom predať a potom sa aj so včelami odsťahoval do Kremnice. Dnes údajne už nevčelári.

Emil Komora, stolársky podnikateľ, medzi prvou a druhou svetovou vojnou popri stolárskom remesle pestoval i včely v úľoch stolársky vyrobených v množstve do 15 rodín. Včely rozširoval rojmi aj odložencami. Pre svoju potrebu dochovával si i matky. Voštiny dával spracovávať do výrobne medzistienok do Kremnici k Jedličkovi. Med vytáčali cez medomet, ktorý mali spoločne s Hollým Karolom. Na kočovku nechodieval. Včely boli uložené na voľnom priestranstve v záhrade. Po druhej svetovej vojne novopostavený dom predal a presťahoval sa do obce Lúčky, kde vo včelárení pokračuje jeho syn i podnes.

Ján Kaštier, malorolník - povozník, volalo sa k nim na Prednú, v rokoch 1933-1935 pokúšal sa včeláriť v rozsahu asi do 5 rodín v úľoch už neznámeho typu a rámikovej miery. Včely boli získané od Emila Komoru, ako od suseda. V prípade vytáčania medu použili medomet od Komoru. Ako u rodiny bol som na návšteve v čase rojenia, tak otec Ján dávali príkaz dcéram Betke a Mariene, aby dávali pozor na včely, že sa budú rojiť, aby mechanicky striekali vodu na roj. Pre veľkú zaneprázdnenosť v hlavnom povolaní sa málo venovali zakrmovaniu včiel, liečeniu nozémy a celkovému ošetreniu, včely postupne za krátku dobu zahynuli a tým sa so včelárením skončilo. Úle neostali na pamiatku, spálili sa.

Metod Mokroš, miloval včely, začal ich pestovať už v úľoch stolárskej výroby na rámikovú mieru, plodisko plus medník. Zo začiatku mal úle so včelami umiestnené v otcovej záhrade voľne na stojanoch. Keď chodieval na kočovku, tak úle vynášali zo záhrady cez dvor na nákladné auto na cestu, čo bolo namáhavé. I keď to nebol veľký počet, ale úsek cesty bol dosť dlhý. Nákladné auto na kočovku využívali aj traja spoločníci. Postupom času včelstvá rozmnožoval, aj počet úľov zvyšoval vlastnou výrobou, alebo kúpou aj s rámikmi, takto postupoval. Pri počte 15-20 úľov včiel, náročnosť prenášania ho priviedla k myšlienke ku kúpe kočovného voza. Tým sa stal prvým včelárom v B. Lehôtke vybaveným kočovným vozom. Kočovný voz zvnútra upravil na dva rady vertikálne umiestnených úľov v každej strane kočovného voza. Kočovný voz naplňoval viac ako tridsiatimi rodinami. Pre rozširovanie včelstiev a výmenu starých matiek pestoval matky, ktoré i farebne označoval. Pestoval i včeliu kašičku, ktorú nepredával do výkupu, ale ju spotrebovali v rodinnom kruhu. Mal vlastný medomet, med odovzdával do výkupu a predával aj v drobnom. Kočovať chodil do južných okresov, kde sa vyskytoval kvitnúci agát. Po skončení agátovej znášky sa vždy vracal s kočovným vozom zimovať do B. Lehôtky a zároveň na lesnú znášku. Na presun kočovného voza si objednával traktor od rôznych závodov. Pre zimné obdobie kočovný voz umiestňoval na lúke vo Vrbinách. V roku 1970 Trnavský cukrovar vyrobil tekuté krmivo, ako sirup, balené v plechovkách pre zimné zakrmovanie včiel, distribuované v obchodnej sieti. Metod krmivo kúpil, podľa návodu včely na zimu zakŕmil. Tekuté krmivo cez zimu vo včelích bunkách obelelo a stvrdlo. Včely cez zimu nemali vodu na riedenie krmiva, aby nestvrdlo, keďže včely nemali tekuté krmivo zahynuli hladom. Cukrovar všetkým včelárom za uhynuté včely uhradil škody. Našli sa kamaráti i priatelia, ktorí mu

podávali nejaké rodiny včiel a roje na znovu začatie včelárit'. Postupne začal znovu včelárit', ale nebolo to dlho. Musel sa podvoliť operácii chrbtice, po ktorej už nemohol dvíhať úle, preto bol prinútený kočovný voz so včelstvami predať, a tým včelárenie v 1975 ukončiť.

Štefan Izák, bývalý železničný zamestnanec, bol včelárom po druhej svetovej vojne. Včely rozmnožoval rojmi, odložencami, zmetencami až do 25 rodín. Sem tam si aj matky dochovával, aj ich farebne označoval. Včely liečil proti nozéme Fumagelínom, vápenie plodu liečil octovou kyselinou, klieštika kyselinou mravčou, gabonom, taktikom a avartínom. Včeláril v úľoch zadovákoch. Pre začiatok si zopár týchto úľov aj nejaké včely od Jána Končoka odkúpil. Ďalšie úle a rámiky si sám vyhotovoval. Voštiny rozpúšťal v slnečnom taviči, ktorý si sám zhotovil. Takto vytavený vosk posielal do výrobne medzistienok, odkiaľ dostával vyhotovené medzistienky. Má trojrámikový medomet na elektrický pohon. Med dával aj do zberu, ale predával i v drobnom, dosť medu spotrebovali v okruhu rodiny. Snažil sa včely využiť chodením aj na kočovku do obce Tŕstie, okr. Levice. K tomuto účelu zakúpil si i dodávkové motorové

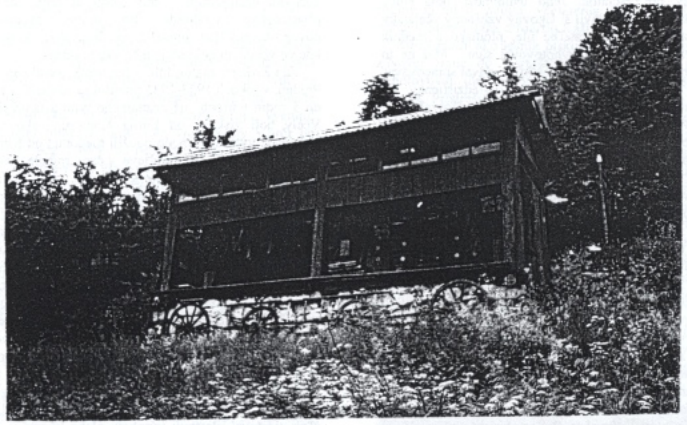

Včelín Júliusa Kaštiera

vozidlo od Emila Komoru z Lúčok. Včely s úľmi udržiaval pod prístreškom, aj na stojanoch na voľnom priestranstve v záhrade. Včeliu kašičku nepestoval. Vypúšťač medu z kandle do pohárov s uzáverom nemá. Medzistienky do rámikov zatavoval teplým kolieskom. Príroda je neúprosná, aj včelár ostarne, zoslabne, napadnú ho choroby. Znížená nevládnosť mu zabraňovala udržovať včelstvo v dostatočnej kvalite. Sily nestačili, včely upadali, až v roku 1998 v Štátnom veterinárnom ústave vo Zvolene bol zistený v jeho včelstve včelí mor, tým zvyšok jeho 6 rodín včiel komisionálne bol spálený, a tým včelárenie u Štefana Izáka ukončené. Toho času je už nevládny. Úle a včelín sú bez včiel. Zatiaľ sa z jeho rodiny nikto nezaujíma o včelárenie. Zostalo asi zo 30 prázdnych úľov a 2 prístrešky.

Gustav Bielik, bývalý železničný zamestnanec a člen výboru včelárskeho zväzu v Kremnici, začal včelárit' v roku 1966. V jeho záhrade mával osadené včelstvá na lesnú znášku zo Zvolena Luptovský, spoločník včelára Jozefa Krausa, ktorému pomáhal pri nakladaní, prenášaní a skladaní úľov so včelami. Pomoc poskytoval aj pri vytáčaní a priestor v objekte. Túto pomoc Luptovskému poskytoval viac rokov, čo mu dalo záujem o včelárenie. Luptovský mu vraj za to poskytol štyri úle včiel a to dalo Bielikovi začiatok včelárenia. Boli to úle v rámikovej miere 40 x 25 cm. Nejaké úle si odkúpil od Jozefa Krausa typu B, miera rámika 40 x 25 cm. Niekoľko úľov typu s odnímateľným dnom, spodným vetraním a povalovými krmidlami mu zhotovil z rodiny pán Páchnik z Dolnej Vsi. Rámiky si vyrába sám, voľačo si aj kúpil. Keďže rozvoj včiel sa mu daril, postavil si vzhľadný drevený včelársky prístrešok, do ktorého umiestnil všetko, čo k včeláreniu je potrebné. Občas sa mu podarilo včelstvá rozšíriť aj do 15 rodín. Rozširoval ich rojmi, odložencami a zmetencami. Pre svoju potrebu pestuje si i matky, ktoré farebne označuje. Pestovanými matkami vymieňa aj staré matky. Má medomet upravený na elektrický pohon. Voštiny na medzistienky dáva si spracovávať do výrobne medzistienok. Má varák na tavenie voštín. Na kočovku zatiaľ nechodieva. Na zakrmovanie včiel je vybavený balónovými fľašami, 4-litrovými pohármi ako aj povalovými krmidlami. Med predáva v drobnom, keď má prebytok, dá i do zberu. Na liečenie nozémy používa Fumagelín. Na tlmenie klieštika používa také liečivo, aké objedná jeho základná včelárska organizácia, celoplošne taktik, avartín alebo gabon. V roku 1998 objavil sa v okruhu Bartošovej Lehôtky včelí mor. Štátnym veterinárnym zariadením bol potvrdený včelí mor aj v jeho včelách. Zlikvidovalo sa uňho 5 rodín. Zvyšok rodín sa lieči Tilantelom. Tento rok (2001) ešte sa má vykonať opakovaná kontrola včelieho moru v mesiaci apríl, máj, jún, a júl.

Stanislav Najšel, v sedemdesiatych rokoch získal včelstvá od menovca Jozefa Najšla z Kremnice. Pre potešenie udržiaval jednu až tri rodiny včiel v úľoch typu čechoslovák s bočným krmidlom. Matky nedochovával. Stav včiel vylepšoval len rojmi. Včely zakrmoval len sirupom. Med spotreboval viac pre rodinné potreby, prebytok predal v drobnom. Voštiny dával na spracovanie do výrobne medzistienok. Má medomet. Nemá prístrešok nad včelstvami. Nemá podstavec pod medársku kanvu na spúšťanie medu do pohárov. Je alergický na uštipnutie včely. Pri práci so včelami musí mať pri sebe tabletku. Nedostatočne chránil včely proti premnoženiu klieštika a nozéme, ako aj vápeneniu plodu, preto mu včely uhynuli. Toho času nevčelári, prázdne úle má odložené.

Karol Minka, dostal včely aj s úľmi (asi 4-5 rodín), úle typu B od Martina Kaštiera, ktorý sa pre chorobu a starobu musel vzdať včelárenia. Včelstvo udržoval len rojmi. Medomet si kúpil od Metoda Mokroša. Rámiky si kupoval. Úle si nezhotovoval. Včelstvá mal na podstavci bez prístreška. Matky nepestoval. Medzistienky si kupoval. Včely zakrmoval sirupom cez balónové fľaše. Podstavec pod mednú kanvu na vypúšťanie medu do pohárov nemá. Med používal pre rodinnú potrebu, prebytok predával v drobnom. Dlhú dobu nevčeláril, keď vznikol klieštik, vápenenie plodu, nozéma postupne mu včely uhynuli. Podľa veku a zdravotného stavu mal sa lepšie starať o včelstvá. Medomet a úle mu ostali na pamiatku.

Viliam Mylian, získal včely s úľmi od švagra Jozefa Krausa. Doposiaľ - ako 80 ročný - udržuje si l až 3 rodiny aj teraz. Stav včiel si udržuje len rojmi. Má postavený včelí prístrešok. Úle a rámiky si sám nevyrába. Medomet nemá, požičiava si od Gusta Bielika. Používa slamené úle na rámikovú mieru 40 x 25 cm typ B. Matky nepestuje. Voštiny dáva spracovávať do výrobne medzistienok. Med používa pre domácu potrebu, prebytok predáva v drobnom. Včely zakrmuje sirupom cez balónové fľaše. Podstavec pod mednú kanvu na vypúšťanie medu do pohárov zatiaľ nemá. Proti nozéme fumagelín nepoužíva preto, že nie je ho možné kúpiť. Proti klieštiku používa lieky taktik alebo avartín, ktorý objednáva včelárska organizácia.

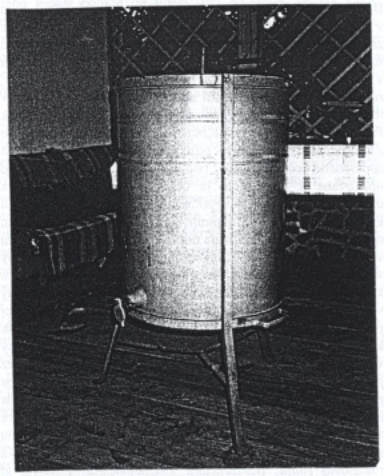

Medomet na vytáčanie medu na ručný pohon (kúpený Kaštierovskou rodinou v rokoch 1939 – 1941)

Štefan Grendár, bývalý železničný zamestnanec, v období 1970- 1975 obhospodároval do 8 rodín včiel v úľoch typu B, kedy už nebol najmladší, pričom trpel na srdcovú slabosť, a preto musel používať kardiostimulátor. Včelársky prístrešok vybudovaný nemal, medomet nemal. Včelstvá mal umiestnené na podstavcoch v záhrade, ďalej od obytných domov. Najbližší sused mal veľmi negatívny vzťah k jeho včelám, čím sa vytvorili zlé susedské vzťahy. Niečo ho znepokojilo pri pestovaní včiel, čo ho priviedlo k tomu, že včely aj s úľmi predal včelárovi Kubišovi do Lúčok. Takto to uvádza jeden tunajší včelár. Pri osobnej návšteve jeho dcéry, tá vypovedala, že včely s úľmi rozbil sused preto, že ho uštipla včela. Dnes, po jeho smrti je ťažko konštatovať, aká je pravda, či v tom pôsobila choroba srdca alebo zlé susedské vzťahy.

František Forgáč, v roku 1941 prišiel z Francie, kde bol s rodičmi za prácou odídený po prvej svetovej vojne. Po príchode ako slobodný blízko domu postavil si včelársky prístrešok a začal včelárit'. Vypestoval do desať rodín včiel. Priženil sa do susednej obce Dolná Ves. V rokoch 1953-1954 včelstvá presťahoval k sebe do D. Vsi. Akú mal vybavenosť v úľoch a v náradí, sa posúdiť nedá, lebo je tomu už viac rokov, ako nežije.

Ján Forgáč, brat Františka Forgáča, prišiel po druhej svetovej vojne tiež z Francie. Po odchode brata Františka do Dolnej Vsi začal včelárit' s dvoma rodinami včiel v úľoch budečák. Včelárenie trvalo tri až štyri roky. V roku 1954-1956 neskoro začal zakrmovať včely na zimu, bolo už tak chladno, že včely už sirup neprerobili do zásob, potom od hladu do jari zahynuli. Prístrešok ani medomet nemal. Voštiny, vosk, rámiky, náradie aj úle dal Jánovi Farštiakovi.

Martin Krajčík, v sedemdesiatych rokoch mal päť-šesť rodín včiel, ktoré patrili synovi jeho brata v Kremnici. Toto bolo len dočasné riešenie.

Vojtech Mojžiš a *Samuel Redecha*, bývajúci v Žiari nad Hronom, v šesťdesiatych rokoch kratšiu dobu včelárili na chalupe na Pumpárni. Akú mali vybavenosť v úľoch a v náradí, sa posúdiť nedá, po tak dlhej dobe. Prístrešok pre včelstvá nemali, úle boli uložené voľne na stojanoch. Taktiež v akom rozsahu včelárili, dnes je ťažko zistiť. Redecha a jeho rodinní príslušníci neboli imúnni proti včeliemu uštipnutiu, preto prestal byť záujem o včelárenie. Nie je známe, či včelstvá predali alebo zahynuli.

Anton Mališ, železničný zamestnanec vo funkcii traťmajster, bývajúci na železničnej stanici Bartošova Lehôtka. Pod prístreškom obhospodaroval do desať rodín včiel v úľoch typu B. Či mal medomet, sme nezistili. V sedemdesiatych rokoch po odchode do dôchodku odsťahoval sa do rodnej obce Pitelová. Nie je nám známe, či včely uhynuli, alebo ich predal, alebo odviezol na Pitelovú, kde aj zomrel.

Pavel Hikl, prednosta železničnej stanice v Bartošovej Lehôtke. Obhospodaroval do 10 rodín včiel v úľoch typu B bez prístrešku. Medomet mal. Po odchode do dôchodku (1980- 1982) sa odsťahoval do rodnej obce Horná Ves, kde už aj zomrel.

Ján Dindeš, rušňovodič pri železničnej stanici Bartošová Lehôtka. Na lúku štátnych lesov niekoľkokrát prišiel kočovať na lesnú znášku s kočovným vozom. V roku 1993-1994, čo mal včely na stojanoch mimo kočovného voza, mu napadol medveď v počte troch rodín. Po tejto udalosti kočovný voz predal. Nový majiteľ kočovný voz presunul do iného obvodu.

Július Zrubec, bytom v Žiari nad Hronom, ktorý si kúpil časť domu na šachte ako chalupu od nebohého Jána Kršňu. Záhrada pri chalupe, dobré ovzdušie dalo podmienku na včelárenie. Prístrešok pre včely vybudovaný nemal. V období 1970-1984 dopestoval do 15 rodín včiel v úľoch typu B. Medomet mal. Rodinu včiel rozmnožoval odložencami a zmetencami. Voštiny dával na spracovanie do výrobne medzistienok. Nie je nám známe, či si úle a rámiky vyrábal sám alebo si ich aj kupoval. Med predával v drobnom, prebytok dával aj do zberu. Pre vlastnú potrebu si pestoval i matky. Včeliu kašičku neprodukoval. Proti klieštiku včely liečil liekmi, ktoré obstarávala včelárska organizácia. Dom na šachte spoločne obývaný Ludevítom Lanckom a Júliusom Zrubcom dal Okresný úrad v Žiari nad Hronom vykúpiť a čiastočne opraviť, a do neho v roku 1984 prisťahovali neprispôsobivých cigánov zo Žiaru nad Hronom. Týmto zákrokom musel Zrubec odsťahovať včelstvá niekde do Žiaru nad Hronom. Cigáni časom postupne na dome čo sa dalo, všetko spálili. Cigáni po zdemolovaní obytného domu postupne sa presťahovali naspäť do Žiaru nad Hronom. Bývanie na samote im nevyhovovalo.

Ing. Voldan, záhradkár, mal do päť rodín včiel v úľoch typu B. Včely už nežijú.

Sojka, záhradkár, má ešte prístrešok, mal do šesť rodín včiel v úľoch typu B , ale už ho nevidieť chodiť na záhradku

ani včely nevidieť lietať. V poslednej dobe chodil už veľmi ťažko s pomocou palíc.

Ján Baláž, záhradkár mal do desať rodín včiel v úľoch typu B, ktoré vidieť na stojanoch, ale včely nevidieť lietať.

Lesný závod Šašovské Podhradie, mal základ včelej farmy v Janovej Lehote. Mal aj dislokované včely v Kopernici a v Bartošovej Lehôtke, konkrétne v lokalite v smrekovom poraste „Snoža", a to do sedemdesiat rodín v rokoch 1970-1973. Vedúcim farmy v Bartošovej Lehôtke bol Tuma Arpád, býval v baraku na polesí, kde bývali lesní robotníci. Vzdialenosť medzi barakom a včelou farmou bola do jedného kilometra. Koncom uvedeného obdobia včely zle zazimovali, následkom čoho včelstvá uhynuli. Pre nerentabilnosť včelárskej farmy lesný závod celé včelárstvo úplne zrušil. Včelstvá boli voľne uložené na stojanoch bez prístrešku. Všetky úle, náradie a pomocný materiál odviezli preč.

Jozef Kraus, rodený občan Bartošovej Lehôtky, vyučil sa za stolára v Bartošovej Lehôtke u bývalého podnikateľa stolára Emila Komoru. Po druhej svetovej vojne priženil sa do obce Dolná Ždaňa. V Dolnej Ždani okolo r. 1960 začal včeláriť na pozemku manželkinej rodiny. Z Dolnej Ždane dochádzal do Zvolena do zamestnania, ako stolár pracoval na opravách železničných vozňov. Po určitých rokoch dostal byt vo Zvolene a presťahoval sa potom bývať do Zvolena. Vo Zvolene stretol spoločníka včelára pána Luptovského a nášho bývalého občana Františka Frinda, ktorý mal manželku z Bartošovej Lehôtky, z rodiny Kollárovej. Tiež bol zamestnancom železníc. Včelstvá v začiatkoch udržoval na voľných priestranstvách - na stojanoch. Z jednotlivých stanovíšť na jar vychádzal na kočovku na agát do okolia Veľkého Krtíša. Na prevoz včiel s úľmi si objednávali dopravný prostriedok s dostatočnou ložnou plochou, aby vyhovoval všetkým zainteresovaným spoločníkom. Dopravný prostriedok sa vtedy nepriblížil k stanovišťu včiel, a preto sa úle s veľkou námahou museli aj na väčšiu vzdialenosť nosiť a dvíhať na ložnú plochu dopravného prostriedku pre bezpečné uloženie s rešpektom na neporušenie úľa, aby včely nevyleteli. Každý presun si vyžadoval veľké organizačné schopnosti. Po agátovej znáške presúvali včely na lesnú znášku do katastra Bartošová Lehôtka. Krausove včely ukladali do záhrady jeho sestry Heleny Myliamovej, Luptovského do záhrady Gusta Bielika, Frindove a Kudličkove do záhrady Kollárových. Na týchto stanovištiach vraj povytáčali med z agátu. Ale stalo sa aj to, že včely po agáte umiestnili v lesnom poraste s názvom lokalita „Snoža" blízko dediny, alebo do lesného porastu v katastri Ihráč – Píla. Tu sa stala nehoda, že pri rojení včiel priblížili sa ku včelám upotené kone štátnych lesov pri ťažbe dreva a včely ich poštípali, následkom čoho kone uhynuli. V spornom konaní za úhyn koní bola poľahčujúca okolnosť týchto včelárov, že kočovné miesto pre uvedených včelárov bolo písomne povolené od štátnych lesov. Títo včelári na spravovanie včiel dochádzali zo Zvolena vlakom, čo ich tiež zaťažovalo, bralo z ich času na odpočinok. Po skončení lesnej znášky a vytočení medu sa Kraus a Luptovský so včelstvami vrátili na zimovanie do Zvolena. Frind, Kudlička ostávali zimovať včely na B. Lehôtke v záhrade u Kollárov. Kolobeh tohto namáhavého spoločného včelárenia prebiehal viac ako desať rokov. Jožko Kraus aj Fero Frind už boli rozbehnutí vo včelárení, kúpili si kočovné vozy (asi v 1970-1975), ktoré si umiestnili na dobrom mieste uprostred dediny pod Dolným jarkom. Tu si Kraus na kočovnom voze urobil generálnu opravu od dreva a strechy. Tým stabilizovali včely s úľmi a všetky potrebné náradia s medometom do kočovného voza, zbavili sa ťažkej roboty nosenia úľov z miesta, kde boli úle postavené na nakladaný dopravný prostriedok. Včely s kočovnými vozmi boli dosť blízko v dosahu s ľuďmi v trávnom poraste. Včely sem tam napádali občanov, preto zástupca obecného úradu požiadal Krausa a Frinda o premiestnenie kočovných vozov na iné miesto. Frind pretiahol kočovný voz do Kollárovej záhrady a Kraus za dedinu na „Uklad", blízko k železničnej zástavke Jastrabá, čo bolo prijateľné v dochádzke zo Zvolena ku včelám. Týmto stabilizoval kočovný voz trvale v katastri B. Lehôtka v lete a v zime. Úle si vyrábal vrátane rámikov, pretože bol vyučený stolár. Vyrábal aj slamené úle na rámikovú mieru, pokiaľ mohol zohnať slamu. Rámikovú mieru používal typu B. Medomet mal trojrámikový na ručné točenie. Med predával aj v drobnom, prebytok dával do zberu. Voštiny dával spracovávať do výrobne medzistienok. Včely na zimu zakrmoval cukrom zaliatym vodou v pohári cez viečko. Zdroj vody mal pri kočovnom voze. Pre kočovku na agát si zakúpil chalupu v Dvorníkoch, okr. Zvolen. Na presun kočovného voza na agát a späť si objednával súkromného prepravcu, ale aj z rodiny mu vypomáhali s traktorom. V dôchodkovom veku sa tešil z vybudovaného včelstva a jeho stavu. K starnutiu včelára sa pridružili choroby, upadali sily, srdce slablo a Jožko podľahol životu v r.1996. Včelstvo nezahynulo ujal sa ho jeho syn v tom istom prostredí, kde ho zanechal otec. Asi dva roky po otcovej smrti neznámy páchateľ z kočovného voza ukradol všetky pneumatiky aj s diskami, takže kočovný voz ostal bez kolies. Okrem toho zobral z kočovného voza medomet aj nejaké včelstvá. Syn obstaral druhé obutie kočovného voza a predisponoval kočovný voz na viditeľnejšie miesto k bývalej vodárni, kde stojí dodnes, včely žijú. Pri následných kontrolách včelieho moru v r. 1999-2001 sa v týchto včelách nezistil včelí mor.

František Frind, ako ďalší včelár začal pôsobiť v šesťdesiatych rokoch z svojho švagra Adolfa Karkuša, ktorý mu i daroval nejaké včelstvá s úľmi. Po skončení strednej školy nastúpil k železnici do Zvolena, kde aj býval a tu v bývaní pokračuje jeho manželka i dnes. Pestovať včely ale začal tu v B. Lehôtke, v záhrade u Kollárov - manželkiných rodičov - na voľnom priestranstve na stojanoch bez prístrešku v úľoch, ležanoch a budečákoch. Úle, oplodniaky na matky, rámiky vo väčšine si vyrábal sám. Skrátka, tu v B. Lehôtke v tomto časovom období pôsobila včelárska skupina František Frind, Kudlička, Jozef Kraus a Luptovský, bývajúci vo Zvolene, ale včelársky pôsobiaci v B.Lehôtke. Priebeh spoločného kočovania je už popísaný u Krausa a popisovať ho opakovane u Frinda nie je účelné. Zmena v kočovaní a umiestňovaní včiel nastala potom, keď si Frind a Kraus kúpili kočovné vozy, ktoré naplnili včelími úľmi a potrebným náradím ku včelám. Zmenou dopravy a možno aj ukončením včelárenia Kudlička a Luptovský z tejto včelárskej skupiny vypadli. Premiestnenie kočovných vozov je popísané u Krausa. Frind mal sťažené podmienky dotiahnuť kočovný voz do svojej záhrady pre stavebnú prekážku na ulici príjazdovej cesty. Vždy pri presune kočovného voza na kočovku a späť musel terénnym motorovým vozom kočovný voz pretiahnuť poľom po pumpárňu na hlavnú cestu, cez jeden kilometer. Škoda toho času. Keď je už prekážka na príjazdovej ulici odstránená, už Ferko Frind nežije a na kočovku sa prestalo chodiť pre veľké dopravné náklady a pre zaneprázdnenosť nového pestovateľa včiel. Pre svoju potrebu si pestoval matky s farebným označovaním. Včelstvá rozširoval rojmi, odložencami a zmetencami. Pestoval aj včeliu kašičku, ale len pre svoju potrebu. Na vytáčanie medu aj teraz používajú štvorrámikový medomet na ručný pohon. Trojnožku pod mednú konvu na vypúšťanie medu do pohárov nemajú. Varák na voštiny nemajú. Majú slnečný tavič na tavenie voštín. Voštiny dávajú do výrobne medzistienok. Vápenenie včelieho plodu liečia Fungicitom, octom a sódou. Od začiatku včelárenia Ferko Frind mal vždy snahu zveľaďovať včelstvá, roky ubiehali, Ferko ostarieval, slabol, aj choroby zohrali svoju úlohu až tak, že 27. 7. 1997 zomrel. Včely neumreli, ujal sa ich jeho zať Štefan Majoroš, bytom vo Zvolene. Ku včelám dochádza. V roku 1999 sa tiež zistilo vo včelstvách u Majorošovcov včelí mor, asi osem úľov so včelami sa spálilo. V tomto roku (2001) majú ešte vykonať tri kontroly, či ešte pôsobí včelí mor.

Pre históriu včelárstva sa objavila jedna staršia informácia, že v Bartošovej Lehôtke bol včelárom železničný úradník Ochrnjal Ondrej v roku 1921. Narodil sa 3. 6. 1899 v Rimavskom Brezove, zomrel 6. 6. 1977 v Bratislave. Kočoval so včelami na veľké vzdialenosti, najmä železnicou v rokoch 1931 - 1957. Od roku 1925 bol členom Včelárskeho spolku v Kremnici a predsedom Včelárskeho spolku vo Zvolene (1932 – 1937) a inde.

Július Kaštier

Die Bienenzuchtgeschichte in Bartošova Lehôtka

Die Bienenzuchtgeschichte im Dorf Bartošova Lehôtka bei der Stadt Kremnitz hat der Bienenzuchter Herr Julius Kaštier von diesem Dorf (geboren im Jahr 1922) aufgeschrieben. Es ist eine sehr nützliche Arbeit. Die Geschichte beginnt in der Periode nach dem ersten Weltkrieg. Zu den Bienenzüchtern damals gehörten: Štefan Lacko, Martin Hero, Ondrej Ochrnjal, Jozef Kaštier und Martin Kaštier. Sie hatten nur die Bienenkörbe, sie haben keine anderen speziellen Hilfsmittel verwendet und sie haben keine Krankheiten der Bienen gekannt. Die Bienenstocke waren später aus Bretter. Die Bienenzüchter verwendeten auch eine Honigschleuder-Maschine, die Holzrahmen usw. Im text sind viele Bienenzüchter erwähnt und ihre Arbeit darin beschrieben. Es ist die erste Hälfte von der Bienenzuchtgeschichte. Der zweite Teil wird in der nächsten Nummer unserer Zeitschrift publiziert.

Najkrajší minerál z Kremnice?

V predchádzajúcom čísle Kremnického rumaja sme Vám priniesli krátky úvod do mineralógie a baníctva Kremnice. Spomínali sme, že Vás postupne budeme zoznamovať s ďalšími zaujímavými minerálmi. V tomto čísle sa teda budeme venovať *antimonitu* - jednotke medzi minerálmi.

Antimonit si svojou krásou podmanil azda všetkých zberateľov, ale aj laickú verejnosť. Môžeme len ticho závidieť kremnickým baníkom, ktorí ho ako prví zazreli v žilách na dobývkach, čelbách alebo komínoch. Keďže jeho vzhľad sa im veľmi páčil, zvykli si ho brávať domov a ukladali ho do políc alebo medzi poháre do vitrín. Ich manželky zrejme neboli nadšené touto zberateľskou činnosťou, pretože sa týmto zmenšoval priestor v policiach na veci pre domácnosť. Okrem toho ich iste netešilo, že z „kameňa" bolo potrebné utierať aj prach, a to veľmi opatrne, pretože kryštály antimonitu vo forme ihlíc boli veľmi jemné a ľahko sa mohli poškodiť.

Z chemického hľadiska je antimonit sírnik antimónu (Sb_2S_3). V Kremnici sa antimónové zrudnenie udáva ako samostatná „Sb" formácia panónskeho veku. Toto zrudnenie bolo najvýraznejšie vyvinuté v žile Schrämen – sprístupnené štôlňou Václav. Žilné štruktúry mali smer severo-severovýchodný a juho-juhozápadný a ich dĺžka bola asi 300 metrov a mocnosť 0,5-2 metre. Obsah antimónu v týchto žilách bol od 0,1 do 25%, ale kovnosť ťažnej rudy bola iba niečo cez jedno percento. Antimónové rudy obsahovali aj malé množstvo zlata, striebra, medi a arzénu. Najbohatšia koncentrácia antimónu bola na miestach rozvetvenia žíl. V Kremnici je antimónová perióda typicky vyvinutá v štôlni Václav v Šturci. Zväčša je vo forme žilníkov alebo metasomatických (proces, pri ktorom sa staré minerály rozpúšťajú a nové vznikajú, avšak hornina ako celok ostáva v pevnom stave) útvarov. V rokoch 1970-72 prebiehala v Kremnici aj ťažba antimónových rúd, ale pre nízku výťažnosť bola zastavená.

Na žilách v Šturci tvoril antimonit až niekoľko decimetrové šošovky alebo bol len vtrúsený v žile. Jeho tvar bol kusový, steblovitý alebo jemno kryštalický. V povrchových častiach žíl patril k najmladším minerálom, s hĺbkou jeho obsah klesal. Antimonit sa vyskytoval aj v južnej časti žíl revíru Volle Henne. Najbohatšie koncentrácie antimónu boli zistené na šachte Ferdinand na žile Krížna. Najkrajšie drúzy kryštálov antimonitu s dĺžkou až 20 cm sa nachádzali v štôlni Václav. Antimonit sa nenachádzal iba samostatne, ale aj s inými minerálmi ako napríklad s chalcedónom, kalcitom, kremeňom, elektrom alebo ametystom. Z ďalších kremnických nálezísk stoja za zmienku šachta Ludovika a šachta Anna na žile Kirchberg. Zo svetových nálezísk spomeniem napríklad antimonity z Rumunska, Číny, Kirgizska, Ukrajiny a susedných Čiech. Na Slovensku sa okrem Kremnice antimón nachádzal aj v Pezinku, na náleziskách Magurka a Dúbrava v Nízkych Tatrách, ale ani jedno z týchto sa nevyrovnalo kremnickému.

Kremnicu teda nepreslávili iba zlato a mince, ale aj drúzy antimonitov, ktoré sú zastúpené v zbierkach múzeí a škôl a súkromníkov na celom svete. Ako príklad môžeme uviesť mineralogickú zbierku v kaštieli v Kremsmünsteri, kde už v dávnej minulosti bol na poprednom mieste medzi vzácnymi minerálmi Rakúskej monarchie aj antimonit. Múzeum mincí a medailí v Kremnici vlastní tiež unikátne vzorky tohto minerálu.

Žiaľ, v súčasnosti sú už nálezy antimónu veľmi zriedkavé. Príčina je hlavne vo vyčerpanosti ložísk, ale aj v tom, že staré bane s ložiskami sú zväčša zavalené alebo inak znepřístupnené. O antimonit z Kremnice je však stále záujem, pretože ide naozaj o jeden z najkrajších minerálov sveta.

Ivan Andráši

The most beautiful mineral from Kremnica?

The beauty of antimonite has probably won the hearts of all collectors, but also of lay public. Kremnica did not win its fame only due to coins and gold, but also due to stunning clusters of antimonites, which are now to be found in private collections, schools and museums around the world. In Kremnica, the presence of antimony metals is established as an independent Sb formation of the Pannonian Age. Above all it occurred in the vein of Schrämen, which was made accessible through the Václav Tunnel. The richest concentration of antimony was on the embranchment of the veins. It appeared in shapes of nuggets, leaves or fine crystals. The richest Sb concentrations were found in the Ferdinand Shaft above the level of the second horizon on the Krížna Vein. The most beautiful clusters of antimonite crystals up to 20 centimetres long were revealed in the Václav Tunnel. In the Anna Shaft on the Kirchberg Vein, antimonite occurred together with calcite. In the Ferdinand Shaft, antimonite created beautiful clusters together with crystals of silica. The past records even talk about the occurrence of antimonite with electro wires or amethyst and chalcedony on the "Chalcedony" and Ján veins in the area of Volle Henne. Unfortunately, today findings of antimonite are very rare. It is primarily because the bearings have been exhausted but also because the old mines with bearings are mostly overcastted or otherwise inaccessible.

Nástenná maľba v meštianskom dome č. 38 v Kremnici

Stredoveký meštiansky dom č. 38 je situovaný pod južnou stranou hradného návršia, pričom pôvodne sa bezprostredne dotýkal dnes už nejestvujúcej Bystrickej brány. Z architektonického hľadiska hodnotný objekt sa už v minulosti stal predmetom záujmu odbornej verejnosti, hoci nikdy nie z pozície štúdia novovekých nástenných malieb. Dosiaľ nepublikovanú maľovanú interiérovú výzdobu možno nájsť v nerozľahlej miestnosti na prízemí neskorogotickej stavby. Nenápadná miestnosť situovaná v severnej časti objektu, pôdorysne priamo pod reprezentatívnou neskorogotickou sieňou na druhom podlaží, patrila pôvodne k významovo exponovanejším priestorom. Nástenná maľba je nesená novovekou omietkovou vrstvou vyplňujúcou segmentovo ukončený výklenok nepravidelného tvaru s asymetricky umiestneným vetracím otvorom (otvor pochádza zo staršieho neskorogotického obdobia). Zadnú stenu výklenku zdobí iluzívna polkruhová mušľa s abstraktnými vegetabilnými motívmi, ukončujúca pravouhlý odsadený výrez v stene. Funkcia výrezu je otázna, mohlo by ísť azda o miesto pre vsadenie obrazu alebo pamätnej nápisovej dosky. Segmentový záklenok niky vyplňa symetricky rozvrhnutá kompozícia s ústrednou nápisovou páskou so slabo čitateľným fragmentom textu „...VS DEO" a postranným motívom volútovito zakončených lesných rohov s rozvíjajúcimi sa úponkami. Kompozične i výtvarne najnáročnejšia časť výzdoby bola pôvodne namaľovaná na oboch zošikmených špaletách výklenku. Súčasný stav zachovania umožňuje úplne identifikovať len výzdobu ľavého ostenia s dvojicou putti hrajúcich na hudobné nástroje (zobcová flauta a bubienok). Obe postavičky sú zakomponované do symetrickej konštrukcie zloženej z abstrahovaných prvkov záhradnej architektúry, ktorá asociuje fontánu navrchu ukončenú maskarónom. Z fontány opäť vyrastá bohatá rastlinná ornamentika v zdanlivo neusporiadanom pohybe. Predmety a postavy nepostrádajú plastické hodnoty, hoci priestor sa nerozvíja do hĺbky a všetok pohyb sa odohráva v ploche. Farebnosť sa obmedzuje na čiernu (obrysová línia), sivú (odstupňovaním tónov sa dosahuje plastické "rilievo") a bielu (práca jemnými ťahmi štetca je evidentná pri záverečnom dotváraní modelácie inkarnátov). Charakter maľby umožňuje vysloviť predpoklad, že ide o dielo zručného dekoratéra, pracujúceho podľa konkrétnej grafickej predlohy. V duchu dobovej kovencie z nej mohol voľne prevziať jednotlivé motívy, aby ich vzápätí priamo začlenil do nových kompozičných súvislostí. Pokročilá rastlinná ornamentika, záhradná architektúra ako aj typológia postáv formálne nadväzuje na tradíciu neskororenesančného alebo manieristického umenia 2. polovice 16. a začiatku 17. storočia, plynule prežívajúcu v nasledujúcej, tzv. „ranobarokovej" etape. Suverénny rukopis jednoznačne vypovedá o umeleckých hodnotách tejto neznámej kremnickej maľby. Jej kvalitný dekoratívny prejav je štýlovo i časovo paralelný s dielami významných stredoeurópskych maliarov a štukatérov talianskeho pôvodu (napr. Carpoforo Tencala, Philiberto Luchese), pracujúcich možno s rovnakými grafickými predlohami (zhodný typ ornamentiky i postáv). Z ikonografického hľadiska je zaujímavá pravdepodobne profánna tematika výzdoby s hudobnými motívmi, ktorá mohla byť v danej dobe súčasťou zložitejšieho ideového programu, slobodne narábajúceho so špekulatívnou symbolikou.

Luboš Kürthy

Poznámka: fotografie k článku sú na 3. strane obálky

La pittura murale nella casa borghese n. 38 a Kremnica

Lo stile della pittura recentemente scoperta nel sotteraneo dell'edificio medievale n. 38 a Kremnica permette di formulare l'ipotesi dell'attribuzione ad un artista - decoratore maturo. Probabilmente in questo caso avrebbe lavorato secondo un concreto modello grafico e, come fu la convenzionalitá di quel periodo artistico, anche lui sarebbe stato ispirato dai motivi floreali che avrebbe usato nei composizioni nuovi. La complicata decorazione vegetale, l'architettura dei giardini e anche la tipologia dei personaggi dimostra l'influsso della tradizione pittorica tardorinascimentale oppure del manierismo della seconda metá del XVI secolo e l'inizio del XVII secolo. Esaminando lo stile decorativo dell'affresco e possibile paragonarlo con la pittura contemporanea italiana e della europa centrale – per esempio con le opere di Carpoforo Tencala oppure Philiberto Luchese che forse avrebbero usato i modelli grafici simili – l'identico tipo della decorazione e dei personaggi. A proposito del contenuto iconografico concentrato ai soggetti profani, i motivi musicali della pittura di Kremnica probabilmente sarebbero stato una parte di un programma complesso e pieno del simbolismo speculativo.

Prierez históriou stolného tenisu v Kremnici

Aj keď nie sú o tom konkrétne písomné dôkazy, svedectvá žijúcich svedkov potvrdzujú, že stolný tenis sa v Kremnici hrával už za prvej Československej republiky, napr. v hostinci „U Klimenta," v telocvični RTJ (Robotnícka telovýchovná jednota), v Telovýchovnej jednote (ďalej len TJ) Sokol a neskoršie i v tzv. Katolíckom spolku. Tam to bola istá forma spoločenskej zábavy, za ktorú sa muselo platiť a mohli si ju dovoliť len solventnejší občania. Až postupným znižovaním poplatkov za „rezerváciu stola" a rakiet sa záujem o túto hru zvyšoval, a tým narastal aj počet hráčov. V období tridsiatych rokov sa začali usporadúvať aj zápasy medzi hráčmi jednotlivých remesiel. V tej dobe medzi najlepších hráčov patrili vraj bratia Lajoš a Pišta Melzerovci a istý p. Holub, ktorý sa prisťahoval do Kremnice z Čiech.

Táto situácia sa nezmenila ani v období Slovenského štátu. Stolný tenis sa pestoval naďalej, ale len ako forma spoločenskej zábavy. Jeho základňa sa postupne začala rozširovať hlavne zásluhou mladých a to zakladaním cirkevných spolkov katolíckej i evanjelickej mládeže. Stále však zostal len rekreačným záujmovým športom, obmedzujúcim sa len na miestne stretnutia a turnaje.

Zmena nastala až po druhej svetovej vojne. V obnovenej ČSR po založení Československého zväzu telesnej výchovy aj stolný tenis dostáva svoju samostatnú organizačnú štruktúru. Tá však netrvá dlho. Už začiatkom päťdesiatych rokov dochádza k celoštátnej reorganizácii telovýchovného hnutia, keď starostlivosť o telesnú výchovu a športovanie sa z veľkej časti prenáša na podniky, závody, poľnohospodárske družstvá, ba i na štátnu správu, pri ktorých sa vytvárajú samostatné telovýchovné jednoty.

Reorganizácia sa prirodzene dotkla aj športového života v Kremnici. Vznikom niekoľkých menších telovýchovných jednôt v meste pri jednotlivých závodoch a organizáciách sa na jednej strane síce narušila jednota reprezentácie mesta, avšak na strane druhej sa telovýchovná základňa stala masovejšou s väčšími možnosťami rozvoja.

Tak vznikajú nové samostatné telovýchovné jednoty pri: n. p. Rudné bane - Dobrovoľná športová organizácia, Baník Kremnica, n. p. Elektro-Praga - TJ Spartak Elektro-praga, závod Kremnica, n. p. Štátna mincovňa - TJ Slovan Minciar, Kremnica, n. p. Okresný stavebný podnik - TJ OSP, Kremnica, Vojenský útvar školy poddôstojníkov - VTJ Kremnica.

Každá z menovaných telovýchovných jednôt mala medzi svojimi oddielmi aj oddiel stolnotenisový. Stolný tenis v tej dobe patril v meste medzi obľúbený šport a jeho základňa bola veľmi široká. Pre svoju nenáročnosť bol aj jedným z najrozšírenejších druhov športu na všetkých školách, na ktorých každoročne prebiehali rôzne súťaže.

Jednou z najagilnejších škôl v meste bola Základná škola pre nepočujúcich a pri nej zriadená Odborná učňovská škola. Tým, že sa na tejto škole hrával stolný tenis pravidelne, že sa každoročne organizovali rôzne súťaže, ktorých sa žiaci zúčastňovali, bola hra i samotní aktéri na pomerne dobrej úrovni. V tomto aj v neskoršom období sa žiaci uvedenej školy stali niekoľkokrát nielen majstrami Slovenska, ale aj ČSR. Pamätníci by nemali zabudnúť na mená najmä dvoch hráčok, ktoré počas svojho pobytu a štúdia v Kremnici svojou výkonnosťou prevyšovali aj hráčov miestnych TJ. Boli to Helena Bajdíková a Anna Ferenčíková. Od r. 1953 hrávali pravidelnú súťaž v TJ Slovan Minciar za n. p. Štátna mincovňa v Kremnici.

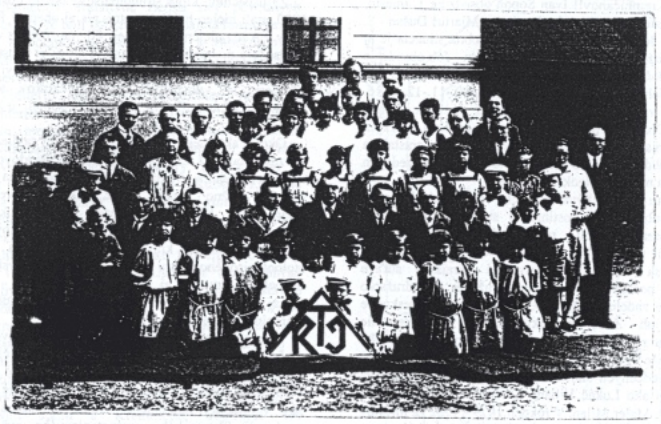

Členovia Robotníckej telocvičnej jednoty v roku 1929

Čo sa týka samostatných TJ v Kremnici, tak najväčšou aktivitou sa v prvých rokoch trvania prejavoval stolnotenisový oddiel pri TJ Slovan Minciar, kde sa vytvorila aj najväčšia základňa. Nemalú zásluhu na tom mal pozitívny prístup vedenia podniku. Začiatky rozvoja tohto športu v závode sa objavujú už v r.1948 v činnosti ZO-ČSM, kde zo známych hráčov hrávali F. Rehárik, J. Hric a iní. Závodné zmiešané družstvo sa zúčastňovalo každoročne všetkých miestnych súťaží a turnajov a bolo aj účastníkom krajskej súťaže športovej organizácie „Slovan." V rámci tejto športovej organizácie sa družstvo zúčastnilo v r. 1954 aj celoštátneho preboru družstiev a jednotlivcov v Brne. Dobré meno stolnotenisového oddielu zo žien vtedy hájili Jurišová Irena, Maceková Oľga, Bajdíková Helena a Anna Ferenčíková. Z mužov v tom čase oddiel reprezentovali: Sekereš Vlado, Hrúza Tibor, Juriš Arpád, Burian Alfréd, Roško Štefan, Jasenský Ján.

Podobne, ako v organizácii „Slovan," prebiehali súťaže a turnaje aj v ostatných TJ vo svojich príslušných rezortoch. Žiaľ, bližšie podklady a ani informácie sa nezachovali. Pamätníci však tvrdia, že aj stolnotenisové oddiely DŠO Baník Kremnica, Spartak Elektro-Praga Kremnica, aj TJ OSP Kremnica sa aktivizovali vo svojich rezortoch a boli v rámci mesta prínosom nielen čo do kvantity, ale aj čo do kvality hráčov. Mená, ako Boldiš F., Šopoň Ivan, či Július Almáši v DŠO Baník, bratia Turčanovci a bratia René a Michal Jančovci v TJ OSP Kremnica, Leky Jozef., Šimkovič Rudo a ini. v TJ Spartak Elektro-praga boli tými, ktorí sa navždy zapíšu do análov histórie stolného tenisu v Kremnici.

Z histórie stolného tenisu v Kremnici sa nesmie vytratiť trojročné pôsobenie Vojenskej telovýchovnej jednoty pri Poddôstojníckej škole v Kremnici, ktorej reprezentanti v zložení por. Messner, čat. Dolina a čat. Langr vybojovali v Bratislave r.1953 pre svoju VTJ titul majstrov Slovenska vojenských družstiev. Paradoxom bola skutočnosť, že stolnotenisový oddiel VTJ v rokoch 1951-1953 nemal ani svoje zariadenie a hráči na tréningy využívali zapožičané priestory a zariadenie v internáte pre nepočujúcich. Po zrušení a odchode Poddôstojníckej školy z Kremnice, ich nástupcovia v r.1953, Žižkova škola vojenského dorastu neboli tak aktívni a o ich športovej činnosti sa nezachovali žiadne dokumenty.

V druhej polovici päťdesiatych rokov došlo opäť k celoštátnej reorganizácii telovýchovného hnutia v tom smere, že všetko sa znovu scentralizovalo. Telovýchovné jednoty pri závodoch a organizáciách sa zrušili a v mestách sa vytvorili väčšie telovýchovné celky, usmerňované a riadené z centra cez krajské a okresné výbory ČSZTV.

Po zrušení TJ pri závodoch a organizáciách vznikla v Kremnici pri n.p. Rudné bane, závod Kremnica spoločná TJ Baník Kremnica, združujúca všetky oddiely v meste. Touto zmenou sa vytvoril silný stolnotenisový oddiel, ktorý úspešne súťažil s viacerými družstvami ako v okresnej, tak neskôr aj v krajskej súťaži. Medzi hráčov, ktorí sa v častých turnajoch striedali v bojoch o prvenstvo v päťdesiatych rokoch a neskoršie patrili Sekereš, Juriš, Šopoň, Hrúza, Almáši, Jasenský, no každým rokom pribúdali nové tváre. Zo žien, už okrem spomínaných hráčok, v druhej polovici päťdesiatych rokov dominovala za zeleným stolom mimoriadne talentovaná hráčka Alžbeta Hoghová, ktorá dlhé obdobie nielen v meste, ale aj v okrese Žiar n/Hronom nenachádzala premožiteľku.

Retrospektívny pohľad na obdobie rokov 1950 - 1960 potvrdzuje skutočnosť, že pre vývoj stolného tenisu v Kremnici boli tie roky významné hlavne tým, že znamenali akýsi medzník v ponímaní tohto športu. Živelná zábava sa totiž naraz premenila na organizované, krásne športové zápolenie.

Život stolnotenisového oddielu v TJ Baník Kremnica pulzoval aj v nasledujúcich rokoch v pravidelnom rytme. Starší hráči odchádzajú, ale súčasne prichádzajú aj nové tváre ako Miartuš, Sáček, Šulva, Dekýš a najmä veľký talent Vlado Megula. Široká základňa umožňuje oddielu obsadzovať viacero súťaží v rámci okresu Žiar n/Hronom i krajskej súťaži, v ktorej hrá zmiešané družstvo. V okresnej súťaži hrávalo B-

mužstvo mužov a družstvo žien, zatiaľ čo starší žiaci a žiačky sa postupne prebojovali v r.1970 do Oblastnej súťaže B/juh, v ktorej obsadzovali po niekoľko rokov poprednе miesta. O tieto úspechy sa vtedy postarali žiaci Jozef a Anton Vaský, Dušan Šopoň, Majer Milan, Schmidt Karol, Dovičin, Kapusta Štefan i Marián, z dievčat to boli Romanovská Margita, Dupkalcová Anna, Príhodová Jarmila, Salátová Viola a ďalšie.

Obdobie po r.1969 bolo pre stolnotenisový oddiel veľmi úspešné. A-mužstvo mužov sa prebojovalo do 1. divízie a k osvedčeným hráčom pribúdajú nové mená ako Laboda, Ihring Karol, Phmr. Schotter. Starší žiaci úspešne súťažia v Oblastnej súťaži skupiny B/juh, B-mužstvo mužov hrá v Okresnej súťaži. Dôkazom úspešnej činnosti oddielu je aj postavenie jeho hráčov v každoročných rebríčkoch vydávaných OV-ČSZTV v Žiari nad Hronom. v ktorých hráči TJ Baník Kremnica obsadzujú väčšinou poprednе miesta. Napr. Ivan Šopoň stojí od r.1969 do r.1978 nepretržite na 1. mieste! Jedným z najúspešnejších ročníkov je rok 1973, keď v rebríčku vydanom OV-ČSZTV medzi 42 ohodnotenými hráčmi je 22 Kremničanov!! Ivan Šopoň obsadzuje 1. miesto, Sekereš 3. miesto, Ihring Karol - 5. miesto, Miartuš Dušan - 8. miesto, Vaský Jozef - 11. miesto atď. Podobná situácia je aj v hodnotení mužskej štvorhry. Dvojica Havlín - Jób obsadzuje 1. miesto, Šopoň - Ihring - 5. miesto, Sekereš - Miartuš - 7. miesto a ďalších päť dvojíc obsadzuje 9.-10.-11.-12.-a 16. miesto. Žiaľ, v rebríčku žien sa objavujú len dve členky oddielu, a to Drozdová Margita a Mokrošová Mária. Veľkým hendikepom malých miest je skutočnosť, že dorastajúca mládež - najmä dievčatá - po skončení štúdií na ZŠ a stredných školách opúšťa mesto a zriedka sa vracia.

Tak ako to neraz býva, úspechy predchádzajú pády a krízové obdobia. Také postihlo aj stolnotenisový oddiel v polovici osemdesiatych rokov, keď došlo znovu k reorganizácii súťaží. V roku 1984 boli zrušené divízie a v krajoch sa vytvorili samostatné krajské súťaže s rozšíreným počtom štartujúcich družstiev. A-družstvo Kremnice bolo zadelené najprv do skupiny sever a neskoršie do skupiny juh. Žiaľ, výsledky zápasov aj postavenie v tabuľkách sa z roka na rok zhoršovali a družstvo v r.1988 z krajskej súťaže vypadlo.

Okrem osvedčených starších hráčov pribudli do družstva mužov aj noví ako Lukáč Viliam, Zaťko Ivan, Vaský Jozef, Ing. Majer Ján, Majer Milan. V rokoch 1979 - 1982 za miestny TJ Baník hosťovali dvaja hráči z TJ ZSNP Žiar nad Hronom, a to Hoffstädter Pavol a Vrba Július.

Čo sa týka činnosti ostatných družstiev, je potrebné priznať, že úroveň hráčov postupne klesala a úmerne s ňou klesal, z neznámych príčin, aj záujem o túto hru. Družstvo žiakov každým rokom vykazovalo menší príliv záujemcov, zatiaľ čo mnohí starší žiaci odchádzali na ďalšie štúdiá a mnohí z nich sa stolnému tenisu prestali súťažne venovať. Horšia situácia bola medzi ženami. Príliv dievčat postupom rokov úplne prestal a „posledné mohykánky" Príhodová a Salátová už dávno vyrástli z detských minisukničiek. Stolnotenisový oddiel nadlho zostal bez žien.

Z družstiev v okresných súťažiach hrávali už len B-mužstvo a starší žiaci. V družstve mužov sa podľa výkonnosti striedali hráči Sáček, Baláž Ján, Vaský Anton, Bialek Ľubo, Ing. Kraus a iní.

Rok 1989 priniesol revolučné zmeny nielen v spoločnosti, ale aj v športovom hnutí. Tieto zmeny, prirodzene, zasiahli aj Kremnicu a jej športový život.

Zrušením Telovýchovných jednôt pri priemyselných podnikoch a rôznych iných inštitúciách v celom štáte sa aj v Kremnici TJ pri závode Rudne bane rozpadla a jednotlivé oddiely zostali v pokračovaní svojej činnosti odkázané na pomoc sponzorov. Zatiaľ čo futbalový, lyžiarsky a tenisový oddiel si našli sponzorov v miestnych závodoch, stolnotenisový oddiel zostal bez stáleho sponzoringu. Cez to všetko vo svojej činnosti, ako TJ Kremnica, pokračuje. A-družstvo mužov hráva v medziokresnej súťaži a B-družstvo mužov v súťaži okresnej. Zloženie jednotlivých družstiev bolo v tom čase usmerňované momentálnou výkonnosťou a úspešnosťou hráčov v súťaži, na turnajoch a preboroch.

Žiaľ, v súčasnosti je situácia v stolnotenisovom oddiele kritická, hlavne po finančnej stránke, keď jeho činnosť je odkázaná z veľkej časti na nepravidelný sponzoring. Týmto spôsobom je podmienená aj súťažná činnosť A a B mužstiev v medziokresnej a okresnej súťaži.

Stolnotenisový oddiel TJ Kremnica má t. č. 32 aktívnych členov, vrátane 6 žiakov. Ženy sa, žiaľ, za zeleným stolom už dlhšiu dobu neobjavujú. Poslednou ženou, ktorá sa objavila v reprezentácii TJ Kremnica, a ktorá sa dokonca v roku 1994 stala preborníčkou okresu, je pani Mária Tóthová. V posledných rokoch sa však z rodinných dôvodov odmlčala.

V A-mužstve sa v súčasnosti striedajú okrem nestarnúceho hrajúceho predsedu oddielu p. Ivana Šopoňa hráči Schmidt Milan (súčasná jednotka v Kremnici), Ing. Majer Ján, Baláž Jozef, Kotvan Miroslav, Lukáč Viliam. V B-mužstve sa striedajú hráči Debnár Ján, Čech Vlado, Bialek Ľubo, Ing. Pavolka, Ing. Kraus Ľubo, Hogh Mikuláš a Hric.

Za úspechmi, ktoré stolnotenisový oddiel dosiahol od roku 1970, stáli nielen hráči samotní, ale aj obetavý funkcionársky aktív. A to nielen základnej TJ na čele s vtedajším jej predsedom p. Jozefom Slašťanom, ktorý sa neustále o činnosť oddielu zaujímal, ale aj samotní oddieloví funkcionári a tréneri, tak dospelých, ako aj žiakov a dorastencov. U dospelých sa striedali Sekereš a Šopoň, u žiakov Sáček a Miartuš.

Okrem aktívnej činnosti stolnotenisový oddiel v spolupráci so základnou TJ zabezpečoval i rôzne športovo-spoločenské akcie a podujatia. Medzi závažnejšie podujatia v poslednom období možno zaradiť napr.: Okresné prebory žiakov i dospelých, Kontrolné turnaje v rámci okresu i kraja, Zasadnutia plén Oblastného stolnotenisového zväzu Stredoslovenského kraja, Zasadnutie pléna Slovenského stolnotenisového zväzu pri ÚV-STO, Majstrovstvá Slovenska dospelých - mužov aj žien, Dunajský pohár - výkonnostný turnaj mládeže Slovenska, Družobné stretnutia (Benešov, Várpalota, Mincovňa – Budapešť).

Významnými osobnosťami stolnotenisového oddielu z hľadiska medzinárodného sa stali dvaja členovia, ktorí svojou obetavou prácou nielenže šírili dobré meno svojho oddielu po desiatky rokov ako aktívni hráči, ale prejavili sa aj ako vynikajúci funkcionári svojou činnosťou v najvyšších orgánoch Slovenského stolnotenisového zväzu ÚV-STO. Vypracovali sa na medzinárodnú úroveň ako medzinárodní rozhodcovia stolného tenisu a reprezentovali neraz našu vlasť v zahraničí. Sú to Vlado Sekereš a dlhoročný predseda oddielu p. Ivan Šopoň.

Keďže z niektorých období nedávnej i dávnejšej minulosti stolného tenisu v meste, sa nezachovali žiadne písomné dokumenty, autor bol nútený čerpať podklady i z rozprávania žijúcich svedkov. Tým sa stalo, že mená niektorých hráčov nie sú v tomto priereze históriou stolného tenisu v Kremnici uvedené. Autor sa všetkým nemenovaným ospravedlňuje.

Arpád Juriš

***Juriš, Arpád (1923 – 2000)**, narodil sa v Bardejove, v Kremnici však prežil 50 rokov svojho života, pracoval v kremnickej mincovni ako technik, aktívne sa venoval aj hudbe (skladal piesne a divadelnú hudbu, spoluzaložil s p. Strmeňom hudobný orchester, spolupracoval s dychovým orchestrom Minciar, Základnou umeleckou školou atď.), divadelníctvu, športu a histórii (sám napísal viacero historických textov a spolupracoval s archívom). Záujem o dejiny sa mu nezdal zbytočný. Za svoju prácu dostal i ocenenie primátora mesta. Prácu o histórii kremnického stolného tenisu dokončil v Kremnici dňa 11. augusta 1998.*

The short history of table-tennis in Kremnica

The table-tennis in Kremnica has a tradition since "the First" Czechoslovak Republic. In those times, the table-tennis belonged to recreational sports which were only organised on local competitions and tournaments. The same counts for the period of the so-called Slovak State. After the World War II, in restored Czechoslovakia new gymnastic unions were established at various enterprises. For example Baník Kremnica. The table-tennis unit of Slovan Minciar was the most active with the most numerous membership base. One of the town's most agile schools regarding table-tennis was the Primary and Technical School for the Deaf. After the gymnastic unions (TJ) at enterprises and organisations were disestablished, a united TJ Baník Kremnica was founded in Kremnica at Rudné bane, Kremnica branch, and brought together all units in the town. The times following the 1969 were very fruitful for the table-tennis unit. For example, the A-team of men fought its way to the 1st regional division, Ivan Šopoň was continuosly ranked number one in the Central Slovakia Region from 1969 to 1978. In the mid 80's the table-tennis unit of Kremnica was struck by a crisis. After 1989 gymnastic unions were disestablished. The table-tennis unit in Kremnica did not disappear, but in the 1990's its activities were mainly dependant upon quite irregular sponsorships.

Čo so sebou prináša obnova? (kopernické prelúdiá)

Historické sídelné zázemie mesta Kremnice rozrastajúceho sa pozdĺž dvoch potokov, v dolinách zvaných Soler a Colner lemovaných banskými mlynmi, ďaleko prekračuje aj mierne prírodné prekážky blízkych pohorí a rozprestiera sa v okruhu niekoľkých kilometrov. Relatívne riedka sieť pôvodných vidieckych miest, ktoré boli od stredoveku najmä hospodársky naviazané na slobodné kráľovské mesto a zabezpečovali svojím ľudským a aj prírodným potenciálom chod banskej ťažby, je dodnes identifikovateľná v krajine vďaka zachovanej architektúre. Viditeľný atribút niekoľkostoročnej minulosti, inak často preriedenej a metamorfovanej urbanistickej štruktúry dedín, predstavujú vo väčšine prípadov kostolné stavby. Vo vidieckom prostredí len výnimočne pretrvajú relikty stredovekej profánnej architektúry, tak sa stalo aj v kremnickom okolí, v neďalekom Kunešove, kde v súčasnosti za obcou „dožíva" v romantickej ruinnej podobe stredoveký dom dedičných richtárov. Ešte Bornemisza (školský inšpektor a historik) mal možnosť v 30-tych rokoch 20. storočia zhliadnuť tento skvost ako funkčný a obývaný objekt. Azda i našej generácií nemusel byť tento pohľad odoprený, ak by ktosi pred dvadsiatimi rokmi prekryl stavbu aspoň provizórnou strechou. Dnes pri prechádzkach po kremnickej krajine rozpoznávame v drobných kostolných stavbách centrá stredovekého osídlenia. Ide poväčšinou o objekty vznikajúce v 14. storočí, ktoré postupne zmenšovali kultovú dôležitosť pravdepodobne najstaršieho kostola sv. Jána, slúžiaceho už v 13. storočí ako kresťanské centrum pre niekoľko dedín spolu s Kremnicou, kopírujúc tak rannouhorskú cirkevnú štruktúru prijatú počas panovania arpádovca Štefana I. – každých 10 dedín malo mať svoj kostol. Postupné správne osamostatňovanie sa dedín a dosiahnutie „sebestačnosti" aj v rámci cirkevného života bolo podmienené prudko sa meniacim demografickým stavom a početnosťou veriacich, ktorí boli neraz nútení ešte v priebehu 14. storočia zväčšiť kostol.

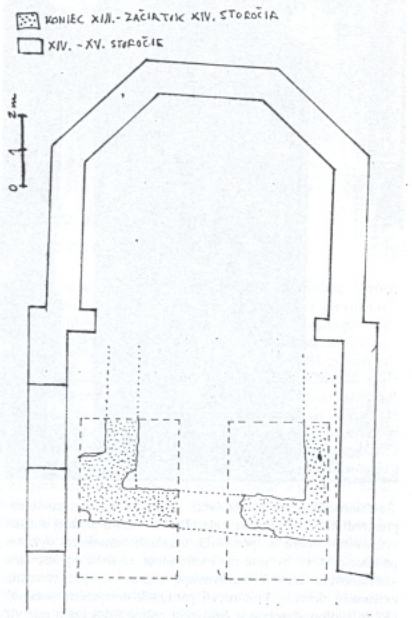

To sa udialo aj v *Kopernici* (prvýkrát spomínanej v archívnych prameňoch r. 1349), kde koncom 14. storočia prestavali kostol sv. Martina do viac-menej dnešnej podoby, odmysliac si prístavbu predsiene zo severnej strany z r. 1929. Nový pohľad na vývoj nielen samotnej architektúry, ale aj demografie obce v stredoveku priniesol archeologický výskum realizovaný na jar r. 1999 (Pamiatkový ústav: Mgr. E. Hrašková, Mgr. M. Šimkovic, Mgr. L. Kürthy). Počas sondáže interiéru kostola bolo postupne obnažené základové murivo staršej stavby *(obr .1)*, ktorej loď v podstate rešpektuje dnešnú dispozíciu, pričom je kratšia, a s pravouhlo odskočeným presbytériom nachádzajúcim sa ešte v priestore súčasnej lode. Vzhľadom na rozsah výskumu daného deštrukčnými prácami pri rekonštrukcii dlažby, nebolo možné odhaliť východnú časť základov a zistiť podobu staršieho uzáveru svätyne. No v suťových vrstvách, pod úrovňou súčasnej podlahy sa vo vnútri objektu nachádzali zhluky fragmentov omietkových vrstiev, ktoré ilustrujú povrchovú úpravu pôvodného interiéru staršieho kostola. Ďalším unikátnym nálezom boli dva kostrové hroby, ktoré potvrdili dlhodobejšie používanie predchádzajúceho objektu azda už od konca 13. storočia. Ale ani jeho prestavbou, ku ktorej sa rozrastajúca obec pravdepodobne pribrala koncom 14. storočia, stavba celkom vo svojej hmote nezaniká. Nedostatok stavebného materiálu čiastočne vyriešilo vhodné staršie lomové murivo a opracované ozdobné architektonické články, ktoré boli opäť vkomponované do nových múrov kopernického chrámu. Tie sa opäť objavili na fasádach počas pamiatkového výskumu dokončeného v predstihu pred celoplošnou rekonštrukciou exteriérových fasád v lete r. 2000 (Mgr. L. Kürthy, Mgr. B. Glocková). Okrem hrubo tesaných kamenných monolitov bolo možné identifikovať aj zvyšky kamenných ostení dverných otvorov, pričom mnohé z nich mali výnimočne zachovanú vápennú povrchovú úpravu. Dobu výskumom zachytenej stavebnej aktivity a prvé desaťročia fungovania väčšieho kostola, zasväteného sv. Martinovi, v kopernickom prípade dokumentujú aj fragmenty autentického inventára, ktoré boli ešte donedávna na svojom pôvodnom mieste. Okrem dvoch kamenných krstiteľníc z prelomu 14. a 15. storočia s polygonálnou kupou a v jednom prípade s plastickým prstencom na hexagonálnom drieku je to dvojica unikátnych gotických dverí.

Kovové dvere z plechových šablón *(obr. 2)* s radiálne usporiadaným zväzkom pruhov (v takto vzniknutých trojuholníkových výsečiach sú dekorácie s tepanými ľaliovitými útvarmi) boli vyhotovené pre sedlový portál vedúci do sakristie. Dvojvrstvové drevené dvere spevnené horizontálnymi zvlakmi a ozdobené ručne kovanými klincami s polguľovými hlavičkami boli osadené v gotickom vstupe na južnej fasáde objektu. Vzhľadom na svoju ľahkú manipulovateľnosť všeobecne predstavujú priveľmi krehkú a ľahko ohroziteľnú autentickú mobilnú súčasť gotického interiéru, ktorá zvyčajne len ťažko odolávala mnohým dobovým zmenám a módnym požiadavkám. Pravidelne aj podľahla a musela ustúpiť svojim mladším a nie vždy kvalitnejším nástupcom, hoci ich stačilo len sňať a zameniť.

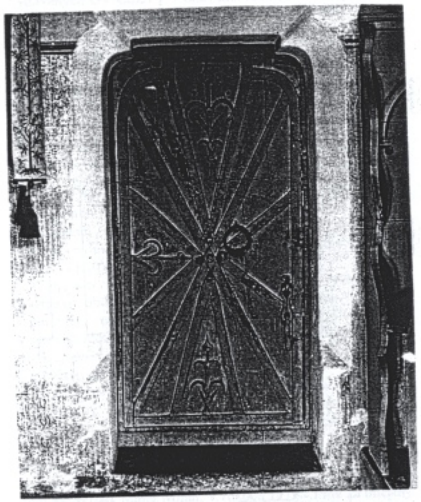

Šesťstoročné jestvovanie dverí a krstiteľníc v originálnom prostredí kopernického kostola obstálo v nemilosrdnej skúške vrtošivého vkusu a potvrdilo umeleckohistorický význam pamiatok, ktorý by sme mali vzhľadom na našu deklarovanú vzdelanostnú úroveň, kultivované cítenie a vyše storočnú existenciu ochrany kultúrnych pamiatok dostatočne doceniť. Určite svojou starobou a čarovnou patinou dokázalo osloviť už v minulosti aj laického obdivovateľa. Veľavravným svedectvom je ich prežitie na pôvodnom mieste dodnes. Tunajší veriaci v nich rozpoznával nielen funkčnú súčasť kostola, ale aj svedectvo existencie svojich priamych predkov, generácie Kopernčanov tu krstených, generácie Kopernčanov vstupujúcich do chrámu božieho a schopných svojou zručnosťou vytvárať predmety, ktorých hodnota nebola zrelativizovaná ani časom. Plynulé vrstvenie desaťročí a storočí vždy čosi dodalo a decentne pozmenilo aj vzhľad kopernického chrámu, rozšírilo pozoruhodnú „kolekciu" výplní dverných otvorov o barokové príklady vyhotovené azda domácimi remeselníkmi, ktorí sa pre svoj kostol snažili vytvoriť skutočne to najlepšie. Drevené dvere *(obr. 3)* v podveží kostola s pôsobivým polkruhovým tympanónom s lúčovitou dekoráciou doplnenou o vyrezávané rozetky spájali priestor predsiene s loďou a plnili funkciu hlavného portála. Okrem pôvabu zľudovelého baroka nesú na svojich krídlach aj vročenie dokumentujúce ich dokončenie, r. 1784.

O tom, že tieto pamiatky sú príliš zraniteľnou súčasťou architektonického komplexu ešte aj v dobe, keď „máme" historické vedomie, rafinujeme a cibríme ho školami, samovzdelávaním, ovplyvňuje nás postmoderný vkus majúci „pochopenie pre fragment", rozpráva aj nedávny zvrat osudu spomínaných historických dverí. Komplexná renovácia kostola sv. Martina už nepočítala s ich ďalšou službou a celkom radikálne sa začala vysporadúvať s každými osobitne. Po náhlej demontáži dreveného barokového portála z podvežia na jar r. 2000 sa táto pamiatka ocitla vonku pred kostolom pohodená pri múroch stavby, kde prebiehali stavebné úpravy, kopila sa suť zo stavby, padal vlahý dážď a kde-tu *aj* úlomky starej strešnej krytiny. Po neúspešnom rozhovore so správcom ženského kláštora sa nedalo nič iné robiť, len vlastnými silami ochrániť pamiatku od neustálych atakov a preniesť drevený monument aspoň pod striešku márnice. No o pár dní už ani ozdobný tympanón nepatril

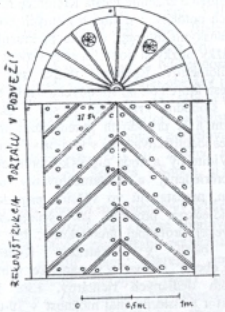

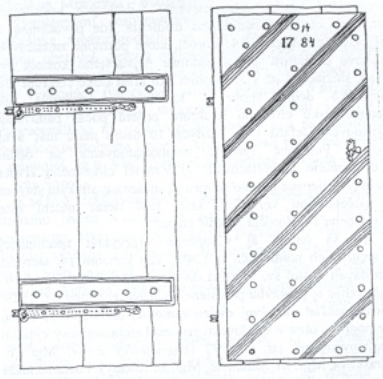

k dvojici dverných krídel, jedna stojka odpočívala v pahrebe ohniska, tympanón sa nenašiel a jestvovanie tesárskeho diela bolo spochybnené. Takže tympanón ktosi ukradol? A vskutku stačilo málo, aby portál prišiel o svoju ozdobnú časť, nevhodným deponovaním a nevôľou správcu. Napriek stretnutiam všetkých zainteresovaných strán (Pamiatkový ústav Kremnica, Okresný úrad odbor RR a IOV, zástupca biskupského úradu) a horúcej korešpondencii „práce" na zbierke kopernických dverí pokračovali a drevené dvere z južnej fasády spolu s kovovými zo sakristie putovali kľukatou štrekou (tiež si načas užili aj staveniska) zo svojich šesťstoročných pántov na emporu kostola Našťastie sú celé a zdravé a schopné po drobných konzervátorských úpravách vrátiť sa na svoje pôvodné miesto (peniaze na tento účel boli farskému úradu pridelené zo štátneho fondu). Stoja opreté o steny, stratené v svojej nepotrebnosti a tiež vratkej istote, lebo ľahko príde čas, keď tu budú zavadzať a nastane nezvratný pohyb hnuteľnej pamiatky. V Kopernici tento unikátny autentický inventár bol dokonale zharmonizovaný s pôvodným architektonickým priestorom (dnes poškodeným kúpeľnou dlažbou v podveží) a dôstojne si plnil aj svoju funkciu a vytváral z kostola skutočne živú pamiatku, kde každý prvok mal svoju konkrétnu históriu. Aj keď nebol pravidelne ošetrovaný, hrdinsky vytrval a dnes si opodstatnene žiada a zaslúži adekvátnu pozornosť, kultivovanú udržiavaciu kúru (konzervovanie a doplnenie stratenej časti barokového portálu rekonštrukčnou kópiou), ktorá mu dovolí opätovne nastúpiť svoju službu. Momentálne sa javí konštelácia takmer všetkých podmienok ako priaznivá a budúcnosť kopernickej kolekcie možná, avšak rozhodujúca bude aj ochota vlastníka, ktorý sa často nevie zžiť s tým, čo spravuje.

Barbora Glocková

Che cosa porta con se la ricostruzione?

Attorno di Kremnica ci sono numerose chiese medievali fondati soprattutto nel corso del XVI secolo. Gli indagini recenti svolti prima dei restauri degli edifici storici hanno portato i risultati sorprendenti che modificano opinioni tradizionali, e riconosciuti anche nell'ambiente accademico, sul primo assediamento cristiano del teritorio. Gli indagini nella chiesa di san Martino a Kopernica (7 km da Kremnica) negli anni 1999-2001 erano iniziati con i scavi archeologici che hanno scoperto i fondamenti della prima chiesa duecentesca. Gli interventi dei storici d'arte ed i scavi storico-artistici hanno confermato l'origine più antica della chiesa dimostrando che le mura esistenti sono costruiti dai resti dell'edificio duecentesco. L'origine medievale documenta anche la parte mobile – l'arredamento dell'interno della chiesa che era incredibilmente sopravvissuto fino ai tempi nostri. Gli anni ultimi i fonti battesimali del trecento, la porta lignea gotica e la porta di ferro battuto del trecento, come la porta lignea barocca con la data 1784 sono stati messi in pericolo. Il proprietario che ha iniziato il restauro dell'interno e dell'esterno dell'edificio non ha l'intenzione di dedicarli l'attenzione e la cura richiesta (sono in uno stato molto buono, basta menzionare che finora erano usati nei posti originali). Anzi, preferisce di sostituirli con gli oggetti nuovi senza accettare che la chiesa medievale sta perdendo il valore proprio e la collezione eccezionale delle porte storice escludendo la loro funzione originle si e trovata in pericolo – lo spostamento del portale barocco ha gia provocato la sua scomparsa.

Krátke dejiny kováčov v Kremnici (do polovice 20. storočia)

Základom rozvoja mesta Kremnice boli jeho bane a mincovňa. Dôležitú úlohu v rámci kremnického hospodárskeho života zohrali však aj jednotlivé remeslá. Tie uspokojovali základné potreby obyvateľov mesta a napojené boli aj na spomenutú banícku a minciarsku výrobu. K najvýznamnejším remeslám patrilo kováčstvo. Pôvodne boli kováči výlučnými výrobcami železných predmetov. Časom však došlo k špecializácii a z kováčstva sa vyčlenili niektoré samostatné remeslá - zámočníctvo, mečiarstvo, panciernictvo, nožiarstvo, klampiarstvo, kotlárstvo, zvonárstvo, puškárstvo, medikováčstvo atď.

Mestské privilégia dostala Kremnica v 14. storočí (v roku 1328). Už v tomto období žili v meste viacerí kováči. Niektorí z nich boli dokonca tzv. Ringbürgermi, bývali teda medzi najbohatšími mešťanmi na námestí. Známe sú aj mená niektorých kováčskych majstrov. V roku 1441 – v súvislosti s výdavkami na hrad a mestské hradby – zaplatilo mesto kováčovi Štefanovi 300 denárov za klince na ohradu a 200 denárov za 100 hrotov na šípy. Kováč Groskopf dostal 300 denárov za 350 hrotov na šípy a kováč Žigmund 100 denárov za 200 pántov, 100 denárov za 500 klincov latovcov a 100 denárov za železnú truhlu. Podľa daňového súpisu z rokov 1442 – 1443 pracovalo v meste 15 kováčov a 1 kováč zbraní. Pre porovnanie, najviac bolo mäsiarov a výčapníkov vína – po deväťnásť. Z uvedeného počtu kováčov mali dvaja slovenské priezviská.

Kováči sa postupne, tak ako iní remeselníci, začali združovať do profesných združení, tzv. cechov, ktoré chránili jednotlivých svojich členov a zároveň kontrolovali výrobu. V Kremnici existoval kováčsky cech pravdepodobne už v 15. storočí. Najstaršie jeho štatúty pochádzajú z roku 1555. Magistrát mesta Kremnica ich schválil 12. augusta uvedeného roku. Ide o veľmi zaujímavý historický dokument, ktorý poskytuje bohaté informácie o práci a cechovom živote kremnických kováčov.

V štatútoch (Fragmentum der Schmieden Articln) sa konštatuje, že žiadne spoločenstvo ľudí nemôže existovať bez pravidiel. Dôvodom ich vzniku bola okrem toho potreba zabezpečenia vedenia cechu, zachovávanie rovnosti, jednoty a pokoja medzi remeselníkmi. Štatúty boli vypracované na základe zvykového práva platného medzi kováčmi. Upravovali zaobstarávanie živobytia a dodržiavanie poriadku, kvôli zachovávaniu spravodlivosti určovali aj tresty za previnenia. Ak chcel niekto vstúpiť do cechu a stať sa majstrom, mal u seba prijať viacerých počestných majstrov cechu. Tí mu sľúbili zachovávanie spravodlivosti, on mal povinnosť počastovať ich zato dvoma pintami vína. Uchádzač mal predložiť okrem toho „rodný" list, prostredníctvom ktorého dosvedčil, že má počestných rodičov, pravú nemeckú národnosť, a že sa vždy poctivo správal. Po prijatí mal nový člen zložiť do cechovej pokladnice 6 zlatých a zaplatiť majstrom ďalšie dve pinty vína. V cechu mal počúvať ostatných majstrov, v zhode s nimi vyrábať a predávať tovar a zúčastňovať sa cechových zhromaždení. V rámci cechu sa členovia mali vzájomne informovať o všetkom nepoctivom, čo niekde započuli. Ak sa majstrom stal syn majstra, zaplatil (v súvislosti s výkonom spravodlivosti) do pokladnice 3 zlaté a pohostil ostatných majstrov dvoma pintami vína. Inak však bol zaviazaný plniť všetky povinnosti ako iní majstri. Majstrov syn si mohol zobrať za manželku dcéru iného majstra za predpokladu zachovania počestnosti a cti. Vdova po majstrovi nemala sama viesť remeslo dlhšie ako 1 rok, pričom konať mala v súlade s vôľou majstra. Do cechovej pokladnice sa pravidelne skladal poplatok 12 denárov, ak ho majster do 4 týždňov nezaplatil, mal byť potrestaný. Ak nejaký majster bral prácu inému majstrovi, mal zaplatiť ako pokutu 50 denárov a na tri týždne mal byť posadený do žalára (Stork). Žiadne veci súvisiace s remeslom sa nemali robiť bez vedomia ostatných členov cechu. Ak majster neprerokoval pracovné veci s iným majstrom, mal takisto zaplatiť 50 denárov a tri týždne sedieť v žalári. Majstri mali zakázané počas posedení pri víne, ako aj vôbec na uliciach, zlorečiť a nadávať iným ľuďom. Ak došlo k sporu, mal majster predostrieť vec na rozsúdenie (prerokovanie) cechu. Inak opäť hrozil majstrom trest. Upovedomiť bolo povinné cech aj o všetkých záležitostiach týkajúcich sa kováčskych pomocníkov. Ak takýto pomocník (tovariš, učeň) nechcel viac zostať u majstra, mal si najprv zobrať na týždeň voľno. V prípade, ak by mu bolo siahnuté na česť, mohol úplne odísť od majstra, ten mal byť potrestaný. Ak by pomocník išiel v pondelok na víno a svojvoľne by si nesplnil robotu, mal byť potrestaný podľa rozsudku majstra. Ak by vinou zle zhotovenej (odlomenej) podkovy niektorého

z kováčov došlo k zabitiu koňa, psa, mačky alebo iného zvieraťa, nebol takýto majster hoden cechu. Ak majster alebo pomocník zle podkuli koňa, mali svoju chybu napraviť. K obnove tu rozobraných kováčskych cechových artikulov došlo v roku 1690.

Výsledkom kováčskej práce bol široký sortiment výrobkov: sekery, kliešte, lopaty, píly, pluhy, kosy, klince, kotly, železné súčasti vozov, podkovy, panciere, nože, mreže, zámky atď. K základným súčastiam kováčskych dielní patrilo ohnisko s otvoreným dymovodom, kožený mech, kovacie náradie, nákovy, kliešte, jedno a dvojručné kladivá, meracie pomôcky, nožnice na plech, nebožiece a pod. Kováči spracovávali železné prúty a k práci potrebovali drevené uhlie. Zaujímavé je, že na spracovanie tony železa bolo potrebných 6 ton uhlia. Podľa inventáru kremnickej mincovne z roku 1548 bolo v kováčskej dielni na striebro (Silberschmiedstube) nasledujúce zariadenie: 1 železný hák pri ohnisku, 45 nákov, 42 kladív na lámanie, 45 plochých kladív, 22 kladív na drvenie, 17 kladív na cány, 7 kladív na úpravu povrchu, 31 nožníc, 42 klieští, 21 medených riečic, 7 medených mís a 1 veľká misa. Ostatné nástroje boli majetkom samotných minciarov.

Bolo spomenuté, že kováči pracovali aj pri baniach. Napr. v roku 1764 zamestnával Spojený banský závod mesta Kremnice a ťažiarstva Rosa 5 závodných kováčov s pomocníkmi. Pri Rothovom a Rafflovom ťažiarstve pracovali 4 kováči. V samotnom meste pôsobil v tom období napr. kováč Daniel Neuman. Za kováčske práce súvisiace s prípravou návštevy cisára Františka Lotrinského v Kremnici (v roku 1751) mu mesto poukázalo odmenu 12 zlatých. V 15. storočí sa dukát rovnal 25 grošom (alebo 100 denárom), v polovici storočia to bolo po znehodnotení drobnej mince až 300 denárov. Za 1 groš sa dali kúpiť vidly, podkova stála ½ groša, merica pšenice 6 grošov, hrable 3 groše, máz (1,4 litra) vína ½ - 4 groše, kôň 120 grošov. V 18. storočí tvorilo zlatý 60 grajciarov. 1 kg hovädzieho mäsa stál 4 grajciare, kura 2 grajciare, hus 15 – 17 grajciarov, kopa vajec 15 – 20 grajciarov, merica pšenice 140 grajciarov, krava 6 – 15 zlatých, črievice 48 grajciarov až 5 zlatých.

Kremnickí kováči boli známi v celej krajine. V roku 1657 si dal palatín František Weseléni zavolať kremnického nemeckého kováča do Banskej Bystrice, kde nebol taký dobrý konský kováč ako v Kremnici. Kremnickí kováči sa po vytlačení Turkov z Uhorska zúčastňovali aj na opravovaní uhorských hradov. Konkrétne v roku 1688 to boli hrady v Osijeku, Ujlaku, Petrovárade a Titeli, kde kováči cestovali cez Budín.

V roku 1761 došlo v Kremnici k úprave cechových štatútov. Mestský magistrát nariadil, že noví kováčski majstri, okrem povinnosti platiť dane, mali zaplatiť aj kožené vedro na vodu určené na hasenie prípadného požiaru. Svoje výrobky mali kováči predávať za primerané ceny. Domáci tovariši mali vandrovať 2 a cudzí 3 roky. Ako „majsterštik" museli podkovať koňa a obiť pol voza. Učni mali byť prijímaní do cechu bez rozdielu národnosti. V roku 1773 pracovalo v Kremnici 6 majstrov, 1 tovariš a 1 učeň, v roku 1777 to boli 3 kováči so 4 tovarišmi. V kremnickom archíve sa zachovala zaujímavá písomná pamiatka týkajúca sa tunajších kováčov. Je to Kniha tovarišov kováčskeho cechu v Kremnici (Gesellen Buch), ktorá bola založená 28. októbra v roku 1679. Majstrami cechu boli vtedy Andrej Wildt (cechmajster), Ján Reichl (druhý cechmajster), Peter Neuman, Bartolomej Neuman, Jakub Zehner a Ján Klain. Kniha, do ktorej sa zapisovali mená novoprijatých tovarišov, bola vedená do roku 1819. Z učňov sa v roku 1679 uvádzajú napr. Jakub Schwartz, ktorý sa vyučil pri Bartolomejovi Neumanovi a stal sa konským kováčom (Rosschwantz) a Juraj Petruch, narodený v Nemeckom Pravne, ktorý sa vyučil u svojho otca a prišiel do kremnického cechu na výmenu. V Knihe tovarišov sú aj slovenské zápisy, ktoré svedčia o tom, že do cechu boli už prinajmenšom v 17. storočí prijímaní aj Slováci. Napr. v roku 1688 sa spomína tovariš Samuel Kvietik, ktorý „vyučil sa v poctivem meste Gelsaw u Johanesa Korima a zustava, Rosswancz." Z iného prameňa vieme, že v roku 1766 sa stal kremnickým mešťanom a kováčskym majstrom Franz Beutl, pôvodne tovariš z Bruntálu na Morave atď.

Cechy sa v 19. storočí stali brzdou hospodárskeho rozvoja. Dôvodom bola ich uzavretá štruktúra (potláčanie konkurencie, určovanie cien), ktorá hatila rozvoj podnikania. Takisto neboli schopné konkurovať rozvíjajúcej sa továrenskej výrobe, a preto došlo v roku 1872 k ich zrušeniu. Kováči ako živnostníci pracovali v meste aj ďalej, aj keď ako remeselníci prestali byť výlučnými výrobcami železných predmetov. V roku 1895 sú v Kremnici doložení štyria kováči s piatimi tovarišmi a troma učňami. Kováčske remeslo sa udržalo v Kremnici aj po vzniku Československa. Podľa zoznamu živnostníkov z roku 1928 pracovali v Kremnici traja kováči a zámočníci. Z obdobia vojnovej Slovenskej republiky je známy kováč Zlatohlavec, ktorý mal dielňu na terajšej Kutnohorskej ulici a kováč Grossman, ktorý mal dielňu za mincovňou. Posledným kováčom pracujúcim v Kremnici pred zrušením živností v 50. rokoch 20. storočia bol kováč Balla. Jeho dielňa stála na mieste dnešnej Slovenskej sporiteľne na Dolnej ulici a pracoval v nej aj Ján Majerský, ktorý dodnes vykonáva kováčske práce. Kováčstvo ako umelecké remeslo sa udržalo v Kremnici dodnes, a to najmä vďaka Strednej umeleckopriemyselnej škole, ktorá bola založená v roku 1966.

Daniel Kianička

Nádoba na víno kováčskeho cechu z roku 1804 (kremnické múzeum)

Die kurze Geshichte der Schmide in Kremnitz

Das Schmiedehandwerk hat zum wichtigsten Handwerk in Kremnitz gehört. Die Schmiede arbeiteten schon in 14. Jahrhundert in der Stadt, im Bergwerk und im Münzamt. 1442 arbeiteten 15 Schmiede und ein Waffenschmied in Kremnitz. Es stammen die älteste Schmiedezunftstatuten von 1555. Jahr. Es ist in ihnen ausserdem erwähnt, das „so eyn solcher (Meister), auffgenohmen wirtt, ist er schuldig und verpflicht in der Zech nieder zulegen sex gulden geltt, auch einmal den maistern gehen und zwo pinth wein..." Der Palatin Franz Wescheleni verdingte einen kremnitzer Schmiede im Jahr 1657. Das „Gesellen Buch" der Schmiedezunft stammt von 17. Jahrhundert und in ihm sind auch slowakische Aufzeichnungen. Der Schmied Daniel Neumann bekam für seine Arbeit in Kremnitz 12 Gulden. Zum Vergleich: Die Kuh kostete in 18. Jahrhundert 6 – 15 Gulden. Die Zünfte worden 1872 aufgelöst. 1895 waren 4 Schmiede mit den Gesellen in der Stadt, 1928 3 Schmiede. Die Schmiede Grossman, Zlatohlavec, Balla und Majerský arbeiteten in Kremnitz in 40-iger Jahren des. 20. Jahrhunderts.

Problematika ochrany historických stavieb vo vzťahu k architektonickej tvorbe a stavebnej praxi

→Úvod

Špecifická problematika ochrany pamiatok nielen v našom meste, ale vo všeobecnosti v slovenskej spoločnosti vyvoláva rozpačité, prípadne otvorene odmietavé reakcie. Podľa nášho názoru tento nepriaznivý stav vyplýva skôr z nedostatočnej informovanosti ako z nedostatku dobrej vôle. Naše občianske združenie SOS Kremnica chce v spolupráci s Pamiatkovým úradom ako aj inými mimovládnymi organizáciami príbuzného zamerania, zorganizovať pre obyvateľov a majiteľov pamiatok Kremnice tematický prednáškový cyklus, orientovaný na praktické riešenia konkrétnych problémov, vyskytujúcich sa pri opravách historických objektov. Cieľom je preventívne predchádzanie necitlivým obnovám pamiatok, pri ktorých sú zvyčajne používané ekonomicky nevýhodné a z odborného hľadiska nevhodné technologické postupy a materiály. Používanie tradičných technológií s neporovnateľne nižšími materiálovými nákladmi, hoci si vyžadujú určitú remeselnú zručnosť, by mohlo byť pre väčšinu vlastníkov kultúrnych pamiatok z finančného hľadiska zaujímavé. Predovšetkým v dobe, keď štát neposkytuje v tomto smere žiadne úľavy alebo dotácie. V našom poradenstve by sme sa chceli zamerať predovšetkým na technickú stránku veci, teda odpovedať na základnú otázku ako a prečo ochraňovať pamiatky. Úvodom budeme vo všeobecnosti hovoriť o hodnotných historických objektoch na území Kremnice, pričom si treba uvedomiť, že zďaleka nie všetky sú alebo musia byť zahrnuté do štátneho zoznamu kultúrnych pamiatok. Starostlivosť o týchto svedkov našej bohatej minulosti by mala byť, tak ako vo všetkých kultúrnych krajinách, vecou všeobecného spoločenského záujmu a tak trochu aj lokálpatriotizmu. Predovšetkým v historických mestách s krehkou, ale miestami ešte zachovanou dobovou atmosférou máme neopakovateľnú príležitosť potvrdiť, že to s našou príslušnosťou k spoločnosti európskych národov ako aj s bytostnými koreňmi našej kultúry myslíme skutočne vážne. Nedávna, ešte stále všadeprítomná „minulosť" totiž do našich myslí vpečatila často až nezmyselný kult novosti, ktorý sa vehementne uplatňoval nielen v bežnom živote spoločnosti, ale nelogicky aj v pamiatkovej starostlivosti používaním nových deštruktívnych technológií. Negatívnu úlohu v tomto procese štátom garantovaného a pritom ekonomicky náročného devastovania pamiatok zohrávala predovšetkým štátna organizácia Pamiatkostav, pričom štát v nejednoznačnom a nepružnom postoji zotrváva doposiaľ, a to vytváraním reštriktívnej legislatívy. Tá ukladá vlastníkom povinnosti, ale zároveň nevytvára priaznivé podmienky, aby mohli byť v prípade úspešných obnov pamiatok (vykonaných podľa odborných pokynov pamiatkového úradu) motivovaní napr. daňovými úľavami.

→Čo je predmetom ochrany historických stavieb ?

Otázka ako pristupovať k pamiatkam bola už dávno zodpovedaná. Už v rakúsko-uhorskom mocnárstve bola sformulovaná a prakticky realizovaná moderná koncepcia ochrany pamiatok v rámci cis.-kráľ. Centrálnej komisie, reprezentovanej predovšetkým osobnosťami tzv. vieden skej školy Aloisa Riegla a Maxa Dvořáka. Ich zdanlivo konzervatívny, prísne konzervátorský prístup citlivo zohľadňujúci dobovú atmosféru a patinu všetkých pôvodných jednotlivostí pamiatky, preberajú aj súčasné celosvetovo uznávané požiadavky zachovania autenticity, čiže maximálnej pôvodnosti v procese ochrany pamiatok. Práve pochopenie alebo skôr nepochopenie tejto podstatnej požiadavky je v našom prostredí najprobléma tickejším bodom, ktorý zásadným spôsobom ovplyvňuje celkové vyznenie obnovy pamiatky. Za autentické hodnoty historického objektu považujeme nielen zachované pôvodné stavebné konštrukcie (ako napr. základové a nadzákladové murivo, systém historickej kanalizácie, klenby, krov, strechy...), ale aj pôvodný ochranný plášť v podobe historickej krytiny, exteriérových a interiérových omietok, ďalej historické schodiskové konštrukcie, drevené stropy, dvere, okná a dlažby (drevené, tehlové, hlinené, kamenné...). Všetky spomenuté jednotlivosti, pokiaľ sú zachované a odborne konzervované s rešpektom k ich prirodzenému veku, vytvárajú svojou pôvodnosťou neopakovateľný pocit z pamiatky, ktorá okrem emocionálnej hodnoty nadobúda aj hodnotu ako nehnuteľnosť. Majitelia našich pamiatok si práve túto skutočnosť v mnohých prípadoch neuvedomujú a svojimi radikálnymi, zbytočne nákladnými prestavbami znehodnocujú a znásilňujú svoj vlastný majetok. V prípade štátom evidovaných kultúrnych pamiatok navyše dochádza k nenávratným stratám celospoločenských kultúrnych a historických hodnôt. Východiskom z dnešnej nepriaznivej situácie môže byť len zmena celkového vnímania starostlivosti o historické budovy, ktorá popri záchrane pôvodných hodnôt vôbec nemusí znamenať zhoršenie kvality bývania. Tento mylný predpoklad, vyplývajúci z neinformovanosti, často ústi do argumentácie, že pamiatková starostlivosť znamená v praxi vytváranie neobývateľných skanzenov. Celý problém má niekoľko rovín, pričom je potrebné si uvedomiť, koľko rôznych profesií participuje na zložitom procese obnovy historického objektu. Odbornú stránku veci spolu s poradenstvom by mal mať na starosti Pamiatkový úrad, ktorý stanovuje vstupné obmedzenia pre projektanta a dodávateľskú stavebnú firmu. Najväčšie škody na historických objektoch vznikajú vtedy, keď investor s projektantom vopred nekonzultujú svoj zámer s pamiatkarmi a potom sa snažia o dodatočnú legalizáciu často nevhodného projektu.

→Úloha citlivého projektanta a vzdelaného majiteľa pamiatky

V súčasnosti projektanti nemusia disponovať žiadnym oprávnením na špecifický typ tvorby v historickom prostredí. Ich úloha je pritom často náročnejšia ako pri novostavbách, pretože si popri cite a znalosti historického stavebného vývoja konkrétneho objektu vyžaduje aj nevyhnutnú mieru pokory pred dielom predchodcov. Cieľom stavebných úprav alebo komplexnej obnovy pamiatky by nemalo byť násilné rabovanie a „vykuchanie" interiérov, pri ktorom sú pôvodné ušľachtilé materiály (často zachované v relatívne dobrom stave) neuvážene vymieňané za predražené bezcenné novotvary alebo napodobeniny. Niektorí projektanti (pravdepodobne bez hlbšej znalosti pamiatkovej problematiky) majú navyše pocit, že pozmenením pôvodnej hmoty objektu alebo tvaru jeho strechy, či použitím vlastného, často len provinčného, tzv. moderného tvaroslovia vyjadrujú svoju tvorčiu potenciu a stavbu „zhodnocujú". Takýto v kultúrnych krajinách spoločensky neprijateľný prístup v skutočnosti odráža len nezvládnutie úlohy projektanta. Jeho dômyselnosť v skutočnosti spočíva v tom, ako dokáže skĺbiť požiadavky investora s historicky danými obmedzeniami konkrétnej stavby (ako sú napr. tvar a konštrukcia strechy, dispozičné riešenie s dodržaním pôvodných komunikačných koridorov, jestvujúce rozmiestnenie a veľkosť okenných a dverných otvorov atď.), pričom každý autorský zásah by nemal byť na prvý pohľad rozpoznateľný. Dôležité je dodržanie podmienky odstrániteľnosti nových prvkov (napr. odľahčené drevené alebo kovové konštrukcie schodísk bez použitia ťažkopádneho betónovania). Veľkosť architekta cítiť z každej dobre zrekonštruovanej pamiatky, ktorá pôsobí prirodzene pôvodným dojmom a zároveň v rozumnej miere spĺňa všetky hygienické požiadavky dnešnej doby. Samozrejme s tým súvisí aj určitá sebareflexia vlastníkov historických budov. Ak chcem byť vlastníkom historického objektu, mal by som rešpektovať špecifiká a funkčné obmedzenia jednotlivých priestorov, väčšinou so stáročiami stabilizovanou klímou, ktorých narušením môžu vzniknúť pomerne vážne a predovšetkým zbytočné problémy pre celú stavbu. Nevhodné sú napríklad rôzne pokusy o adaptácie suterénnych pivničných priestorov s prirodzene vyššou vlhkosťou vzduchu a osobitou teplotou na

kancelárie alebo obchodné či obytné priestory. S netoleranciou a absenciou prírodzenej úcty k dielu našich predchodcov sa stretával už Max Dvořák začiatkom 20. storočia, ktorý vo svojom diele *Katechizmus pamiatkovej starostlivosti* (1916) upozorňuje na štyri základné príčiny ničenia pamiatok: 1. nevedomosť a nevšímavosť, 2. ziskuchtivosť a podvod, 3. zle pochopenie myšlienok pokroku a požiadaviek prítomnosti, 4. nesprávne poňatá túžba po skrášľovaní a novotách, umelecká nevzdelanosť a zvrátenosť. K jestvujúcej historickej stavbe nemožno z pozície projektanta ani majiteľa pristupovať identickým spôsobom ako k novostavbe. Každý zámer je potrebné vopred zvážiť vo vzťahu k reálnym obmedzeniam pamiatkovej ochrany daného objektu. Dosiaľ sme hovorili o ideálnom prípade pamiatkového objektu s vysokým stupňom zachovania originálu v stavebných konštrukciách a interiérových detailoch. V Kremnici a iných historických mestách sa bežne vyskytujú objekty s rôznym rozsahom zachovania, predovšetkým cenných detailov interiérového vybavenia. V prípade ich absencie by sa mal projektant plne realizovať pri vytváraní nových prvkov a ich organickom nenásilnom včleňovaní do historického kontextu tak, aby pôvodné hodnoty neboli esteticky atakované malichernou nabubrelosťou alebo nevkusom. Tejto neľahkej, hoci navonok nie veľmi efektnej úlohy sa v hmotovej skladbe úspešne zhostil napr. Ing. Chudomelka povojnovou dostavbou zničených domov na kremnickom námestí. Pri jednotlivých nových doplnkoch, či už ide o tvar kľučiek alebo výraznejší zásah, sa treba vyhýbať vytváraniu pseudohistorických kulís. Pokiaľ nie je možné použiť pôvodné detaily z iného miesta, nahrádzať ich radšej minimalistickými triezvymi novotvarmi.

→Predpoklady citlivej obnovy historickej stavby

Aby mohol architekt zodpovedne vypracovať projektovú dokumentáciu akýchkoľvek stavebných úprav historického objektu, potrebuje mať v rukách kvalitné podklady s presne popísaným a zdokumentovaným predmetom pamiatkovej ochrany. Môže sa tak vyhnúť nechceným poškodeniam hodnotných častí pamiatky, ktoré bývajú zvyčajne na prvý pohľad ťažko rozlíšiteľné (napr. druhotne prekryté nástenné maľby, zamurované kamenné články...). Tieto podklady môže vypracovať Pamiatkový úrad alebo odborne spôsobilá súkromná osoba (za finančnú úhradu od investora), a to na základe poznatkov exaktne podložených sondážnym pamiatkovým výskumom. Nariadenie pamiatkového výskumu nikdy nie je samoúčelné, vždy nadväzuje na konkrétnu požiadavku investora. Keď sa napríklad majiteľ rozhodne rekonštruovať exteriérovú fasádu takým spôsobom, že vrchné omietky majú byť len v miestach poškodení odstránené, rozsah sondáže výskumu fasády bude orientovaný len na tieto vopred označené plochy. Tie sa potom odborným spôsobom opatrne odkryjú, aby nedošlo k poškodeniu prípadných nálezov starších vrstiev historických omietok (často s maľovanými alebo rytými výzdobami). Spomenutým spôsobom sa nám podarilo úspešne identifikovať a zachrániť pred zbytočným zničením množstvo pôvodných prvkov na viacerých historických stavbách nielen v Kremnici a okolí.

→Samotná realizácia obnovy

Pre úspešnú obnovu historického objektu s vopred realizovaným prieskumom a projektom stavebných úprav, ktorý citlivo rešpektuje pôvodnú atmosféru pamiatky, môže byť poslednou zaťažkávajúcou skúškou samotná realizácia. Súvisí to predovšetkým s výrazným úpadkom kvality remeselnej práce, evidentným na Slovensku minimálne v posledných desaťročiach. Podľa platnej legislatívy - podobne ako v prípade projektantov - môže obnovovať historické objekty akákoľvek stavebná firma bez príslušnej špecializácie. Problém spočíva v tom, že medzi charakterom požadovaných stavebných prác a remeselných zručností vôbec (murárov, tesárov, klampiarov...) je pri novostavbách a pamiatkach diametrálny rozdiel. Ak si má historická stavba ponechať svoj pôvodný vzhľad aj po obnove, nemôže byť opravovaná súčasnými technológiami a materiálmi, ktoré boli vytvorené pre iný účel. Používanie tradičných technológií a kvalifikovanej ručnej remeselnej práce by malo byť samozrejmosťou. V praxi je aplikácia obyčajnej vápennej omietky z haseného vápna (hasené vápno vzniká hasením páleného vápna a nie je totožné s hydrátom, ako si často myslia mnohí „profesionálni" remeselníci) pre stavebné firmy, nielen v Kremnici, neprekonateľným problémom, rovnako ako vyskladanie a špárovanie kamenného lomového muriva vápennou ložnou maltou. Treba si uvedomiť, že spomenuté práce spolu so znalosťou viacerých typov väzieb muriva by mali za normálnych okolností patriť medzi základné zručnosti školeného murárskeho pomocníka. Ako pozitívny príklad z dôb, kedy tieto nie príliš náročné práce ešte neboli ani v Kremnici problémom, možno uviesť kvalitné rekonštrukcie gotických fasád meštianskych domov č. 36, 38 a 4. Pre používanie vápennej technológie pritom svedčí niekoľko zásadných hľadísk. Z estetického hľadiska ide o zachovanie atmosféry historickej fasády, ktorá pôsobením času nadobúda prirodzenú patinu, pričom použitý materiál zodpovedá svojimi fyzikálnymi vlastnosťami materiálu pôvodnej stavby. Z ekonomického hľadiska je materiál používaný pri tradičných technológiách často až niekoľkonásobne lacnejší ako pri továrensky namiešaných omietkových zmesiach. Ak bolo použité kvalitné hasené vápno, ktoré sa po nahodení počas dozrievania pevne naviaže na fasádu, možno garantovať dlhodobú trvácnosť omietok. Príkladom môžu byť opäť spomenuté tri kremnické fasády s rekonštrukciou gotických vápenných omietok, ktoré bez údržby vydržali spolu s maľovanými výzdobami už niekoľko desaťročí. Na záver by som chcel pripomenúť ešte jeden podstatný moment, výrazne ovplyvňujúci úspešnosť našej starostlivosti o historické pamiatky. Aby sme predišli náročným obnovám pamiatok, je potrebné pravidelne vykonávať ich drobnú údržbu.

→Záver

Občianske združenie SOS Kremnica chce v blízkej budúcnosti prispieť k skvalitneniu starostlivosti o pamiatky konkrétnejšie orientovanými prednáškami, ktoré by mali byť spojené aj s praktickými ukážkami rôznych pracovných postupov a technológií. V posledných mesiacoch sme spontánne založili depozit umelecko-remeselných cenných detailov pochádzajúcich zo starých kremnických domov (napr. drevené alebo kovové dvere, okná, zámky, okenice, ručne kované tiahla, mechy, truhlice, vývesné štíty...), ktoré sú dokladom vysokej remeselnej a estetickej úrovne predmetov bežnej spotreby v minulosti. Vyzývame všetkých občanov, aby sa na nás obrátili v prípade, že vedia o predmetoch, ktoré nemajú majiteľa, alebo im hrozí zničenie (napr. hodnotné 250-ročné kovové dvere sme našli nezmyselne a zbytočne vyhodené na Kutnohorskej ulici).

Luboš Kürthy

The problems of protection of historical buildings in relation to architecture and builder`s practice

The first part of the text discusses valuable historical buildings of Kremnica, where it is important to realise that absolutely not all of them have already been included in the official list of historical monuments. Like in every cultured country, the attention to these witnesses of our rich past should be a subject of general social interest and also a bit of local patriotism. In future, the SOS Kremnica civil association intends to organize of a series of lectures for the citizens of Kremnica and cultural monuments owners on various topics dealing with practical solutions of specific problems emerging during the reparations of historical buildings. The goal is to prevent from insensitive renovations of historical monuments, which usually make use of economically inefficient and professionally unsuitable technological procedures and materials. We consider as authentic values of a historical monument not only preserved constructions (such as the base and above-grade masonry, the system of historical sewage, vaults, timber of a roof...) but also the original protective coat in the form of historical roof cover, exterior and interior rendering, historical staircase constructions, wooden ceilings, doors, windows and floors (of wood, brick, clay, stone, etc.).

Jánske zvyky v Kremnici a okolí

Pálenie svätojánskeho ohňa má svoj pôvod v pohanskom sviatku letného slnovratu. Táto slávnosť sa neskôr spojila s kresťanským sviatkom sv. Jána Krstiteľa (24. jún). Jánske zvyky mali svoju tradíciu aj v kremnickej nemecko–slovenskej oblasti. Pozrieme sa, ako vyzerali pred rokom 1945 v Kremnici, na Kremnických Baniach (Johannesberg), Lúčkach (Honneshau), Nevoľnom a Hornej Vsi. Zdrojom informácií k spracovaniu uvedenej témy boli najmä žijúci pamätníci a čiastočne monografická literatúra.

V samotnej **Kremnici** bolo pálených viacero ohňov. Horná ulica mala svoju vatru na kopci Revolta, kam chodilo sviatok oslavovať pravdepodobne najviac ľudí. Zvolenská dolina mala oheň pri Alžbetinej skale pod vrchom Štós. Samostatnú *vajánku* mali aj Veterníčania, a to na tzv. Zákľúkách smerom na Nevoľné. Niekoľko dní pred samotným sviatkom chodievali spoločne slobodní mládenci a dievčence zbierať po domoch (svoj príchod ohlasovali hlasným krikom) staré koše, „piľfasy", metly atď., ktoré napichovali na tyč. Svätojánsku vatru tvoril vypílený vysoký a od kôry očistený strom (zväčša smrek), okolo ktorého boli naukladané haluze, šušky a uvedené pozbierané veci. Vatra sa pálievala 23. júna po zotmení (okolo deviatej hodiny večer). Na vrcholci spomenutého stromu býval vždy zavesený veniec a litrová fľaša pálenky. Keď bol najväčší oheň, štverali sa po ňu najodvážnejší z prítomných. Pálené sa potom skonzumovalo. Po prehorení kmeňa stromu spadol na zem spolu s ním aj veniec. Kvietky a lístky z neho si dávali dievčatá pre šťastie pod vankúš. Pri vatre sa spievali slovenské (Hej, už sa na tej hore lístie červeneje, Tichá noc, tmavá noc, Údolie, chatka malá, viaceré tangá atď.), ale aj populárne české pesničky. Sprievod k tancu zabezpečovali amatérski harmonikári (s gombíkovými harmonikami) alebo huslisti. Kremnickí Slováci niekedy chodievali na *vajánku* aj do okolitých nemeckých dedín, napr. na Kremnické Bane či Krahule (Blaufuss), kde sa oheň robieval „Pod čerešňou" (je to v miestach dnešných lyžiarskych vlekov). Najdlhšie prebiehalo pálenie svätojánskeho ohňa na Revolte, kde zábava trvala až do rána (inde sa ľudia rozchádzali domov po dohorení vatry). Bývali tam aj stánky s medovníkmi rodiny Hauríkovcov a bufety s občerstvením – čapované pivo z drevených sudov, víno a pálenka, ktoré zväčša zabezpečovali nemeckí krčmári z Kremnických Baní (traktormi doťahovali svoje šiatre). V nasledujúcu nedeľu po sv. Jánovi sa chodilo na bohoslužby do kostola sv. Jána na Kremnických Baniach. Pred kostolom bývali opäť stánky s medovníkmi a občerstvením, ale napr. aj so svätými obrázkami (tie predával istý Sýkora z Novej Doliny v Kremnici). Dôležité bolo, že svätojánske sviatky neboli ovplyvňované politicky. Ich priebeh sme mohli zrekapitulovať na základe spomienok jedného zo „starokremničanov" (povolaním minciara a železničiara narodeného v Kremnici v roku 1920). Podľa jeho informácií, nechodili baníci na Jána do práce (išlo o tradíciu spojenú s legendou o potrestaní baníkov, ktorý v ten deň pracovali).

Na **Lúčkach** sa svätojánsky sviatok označoval v nemeckom nárečí ako G`honn`stog (v spisovnej nemčine Johannistag). Oheň tu býval pálený na rôznych miestach, najmä na lokalitách Kuhfreiung a na 800 metrov vysokej vyvýšenine Oib`scha. Niekoľko dní vopred zbierali zo školy uvoľnení chlapci materiál na prípravu vatry. 23. júna popoludní umiestnili mládenci doprostred obniska 10 – 15 metrov vysokú jedľu. Po zotmení zapálili oheň. Zvláštnosťou bolo, že po rozhorení vatry si chlapci (Knaben) zobrali dvojmetrové tyče, obkrútili ich slamou a zapálili. Potom s nimi chodili okolo ohňa ako s fakľami a spievali nemecký svätojánsku pieseň, ktorá bola známa medzi Nemcami na celom strednom Slovensku (noty a text sú na obrázku).
Potom ako doznela pieseň, zapálili chlapci „fakľami" jánsky strom. Počas toho ako horel, hrala hudobná kapela a mladí i starí spievali spoločne tradičné piesne. Niekedy baníci odpálili neďaleko od ohňa aj dynamit. Po dohorení vatry sa odobrali všetci do dediny. Mladíci (Burschen) a dievčatá sa potom stretli v niektorom z domov a oslavovali a tancovali do rána.

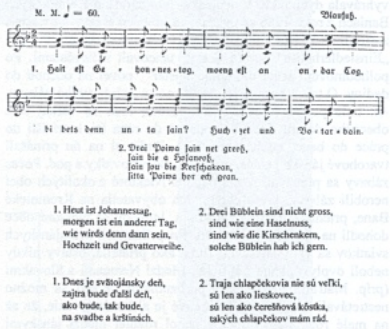

Údaje o priebehu svätojánskych sviatkov (Johannistag) na **Kremnických Baniach** poskytol do časopisu obyvateľ tejto obce, bývalý baník a minciar, p. Rudolf Oswald (narodený v roku 1933). Čiastočne sme čerpali aj z literatúry. Jánska vatra – *vajánka* sa pálila v noci z 23. na 24. júna. Ak tento dátum nepripadol na víkend, vatra sa síce pálila, no tzv. jánske hody (Kirchweihfest) sa uskutočnili až v najbližšiu sobotu a nedeľu. Nesmeli však narušiť sviatok sv. Petra a Pavla. V ideálnom prípade sa oheň pálil v sobotu 23. júna. Vatra sa zapálila okolo desiatej hodiny večer. Takisto aj na Kremnických Baniach sa pripravovala vatra niekoľko dní dopredu. Mládenci po dovolení zoťali v obecnom lese sedem stromov, najdlhší z nich – tzv. jánsky strom (Johannibaum) – vsadili potom na príslušnom mieste do zeme a ostatnými ho podopreli. Okolo poukladali suché raždie a na vrch zelené vetvy. Vyčistený kmeň stromu potom ozdobili zelenými vetvičkami. Tri dni pred *vajánkou* strážili mládenci v noci pripravené ohnisko. aby nebol oheň predčasne zapálený. Jeden držal stráž a ostatní oddychovali v prístrešku zostrojenom z konárov. Dievčatá uplietli z kvetov veniec. Dve z nich ho v jánsky večer priniesli k ohňu spolu s chlapcami, ktorí držali fakle. Za zvukov hudby ho pri ohnisku odovzdali tzv. *pričmajstrovi* (Pritschmeister) – bol to vekovo a „služobne" najstarší slobodný mládenec, ktorý bol zodpovedný za ostatných mladíkov mládežníckej organizácii (Knechtschaft/Studenten und Gesellen). Deň pred svätojánskym sviatkom mali členovia združenia prípravné zasadnutie. *Pričmajster* prevzal od dievčat veniec a vyškriabal sa s ním na vrcholec stromu, kde ho pripevnil. Potom fakľami zapálili oheň. Až v tej chvíli sa najstarší mládenec zošuchol po kmeni stromu dolu. Kým horel oheň, vyhrávala do tanca dychovka. Po prehorení stromu ho zvalili palicami. V tej chvíli sa všetci vrhli na veniec, pretože lístky z jeho kvietkov prinášali šťastie v láske. Potom sa išlo s hudbou do dediny. Na druhý deň - v nedeľu ráno o desiatej - sa uskutočnila v kostole sv. Jána slávnostná bohoslužba, na ktorej sa stretli obyvatelia Kremnických Baní, ďalej ľudia z okolitých dedín (hlavne z Kunešova, Krahúľ a Turčeka), mesta Kremnice a pútnici. Do kostola sa zmestila asi iba 1/3 prítomných, ostatní stáli vonku. Miništrovali zásadne slobodní baníci, ktorých bolo 8 (dvaja z nich držali kadidlo a myrhu). Oblečení boli v baníckych krojoch – bielych halenách s ružovými mašľami, čiernych nohaviciach, ošliadoroch (banské kože) a čižmách. Pred kostolom boli umiestené stánky s občerstvením – medovníkmi, cukrovinkami, nápojmi a nechýbali ani tzv. lacní Jožkovia

(vykrikovali „lacno Jožko, všecko lacno“, boli to zväčša Bosniaci a nerozprávali dobre ani po slovensky ani po nemecky). Z alkoholických nápojov sa predávalo víno, pivo a pálenka (Schnaps), rozrobená pálenka s cukrom a príchuťou (obgemochte Schnaps) bola určená ženám. Platila výzva, aby sa ľudia „neobčerstvovali“ už počas omše, nebol však veľmi rešpektovaná. Pri kostole ako aj na neskoršej zábave opäť vyhrávala dychovka. V nemeckej monografii o Kremnických Baniach z roku 1986 sa uvádza, že po omši si tzv. aufwärterí zastrčili za klobúk rozmarínové kvietky so stužkami. Pri tzv. „Einsiedlerhause“ potom desiati tancovali s dievčatami. Po polhodinovom tanci dal „tancmajster“ povel na odchod do dediny. O tretej hodine poobede potom začala veľká zábava. Ak bolo pekne, konala sa pri lesíku, inak vo veľkej sále obecného domu. Zábava trvala až do rána (tí, ktorí išli do práce do bane, odchádzali skôr). Ľudia si na ňu prinášali tvarohové jánske koláče, múčniky, škvarkovníky a pod. Počas zábavy sa predávali rôzne nápoje. Niektoré z okolitých obcí nerobili zábavy, preto chodili ich obyvatelia na Kremnické Bane, prichádzali aj Kremničania. Inokedy sa niektoré obce dohodli na spoločnej slávnosti. Pri príležitosti svätojánskych sviatkov sa vždy stretávali ľudia ako priatelia, oslavy nikdy neboli ovplyvňované politicky. Medzi Nemcami a Slovákmi (príp. Maďarmi) existovalo porozumenie, aj keď sa možno nestretávali každý deň. Zaujímavé je aj konštatovanie, že až na malé rozdiely v princípe nebol rozdiel medzi jánskymi zvykmi u Slovákov a Nemcov.

neviazala nejaká mimoriadna bohoslužba (v Hornej Vsi nebol nikdy kostol, chodievalo sa do Kremnice do špitálskeho kostola alebo na Dolnú Ves), niektorí z obyvateľov však chodievali na bohoslužby na Kremnické Bane. Na samotné pálenie jánskeho ohňa chodievali iba obyvatelia Hornej Vsi, väčšinou mládež, pretože starší mali robotu. Ani na Hornej Vsi, tak ako aj inde, nebola *vajánka* politicky ovplyvňovaná (za socializmu sa čiastočne transformovala na Hornej Vsi na partizánsku vatru). Zaujímavé je, že z obce bolo vidieť vatru, ktorú pálili obyvatelia Nevoľného.

Na **Nevoľnom** takisto niekoľko dní dopredu pripravovali chlapci svätojánsku vatru. Zbierali konáre z ihličnatých stromov a borievok a po dedine staré metly a koše, ktoré večer na Jána zapálili. Pri ohni sa spievalo a hralo na píšťalkách a trúbkach. Keď sa vatra utíšila, chlapci a dievčatá ju preskakovali. Pritom sa viacerí aj popálili.

V jednotlivých lokalitách sa jánske zvyky odlišovali v detailoch – vešanie fľaše na strom uprostred vatry, používanie slamených faklí, pravidelné usporaradúvanie nedeľnej svätojánskej zábavy, poskytovanie občerstvenia, v nemeckých obciach mali zvyky v sledovanom období pevnejšiu štruktúru atď. V podstate však mali rovnakú podobu založenú na spoločnej tradícii (všetci tvrdo pracovali, symbolickým pojítkom bol kostol sv. Jána na Kremnických Baniach).

Daniel Kianička

O svätojánskych oslavách (tzv. Vajano) na **Hornej Vsi** sme sa porozprávali s bývalým baníkom p. Viktorom Mecele (narodený na H. Vsi v r. 1931). Vatra sa pálila na sv. Jána (24. júna – pozn.: ostatní pamätníci udávali pre svoje lokality 23. jún), aj keď pripadol tento sviatok na deň v týždni. Oheň sa pálil na tzv. Kopci (vŕšok západne od obce), dnes je táto lokalita zarastená. Pripravovali ho (zbierali po dedine na žrde aj tri týždne dopredu košíky, metly atď.) a zapaľovali spoločne viacerí mládenci. *Vajánku* tvoril 5 – 8 metrov vysoký obielený strom (žrď) na vrchu s čečinou a nejakou bylinkou, ktorú si po vyhorení ohňa dávali dievčatá pod vankúš (podľa toho čo sa im prisnilo, vedeli, kedy alebo za koho sa vydajú). Na ohni boli ďalej borievky a po dedine zozbieraný materiál. Pri ohni sa spievalo (napr. pieseň Šípová ružička) bez hudobného sprievodu, občerstvenie sa neposkytovalo – popíjalo sa z doneseného (pálenka, tzv. Gais). Žiadne ďalšie mimoriadne zvyky sa k páleniu vatry neviazali. Ľudia pracovali na svojej pôde aj v tento sviatok, takisto aj na druhý deň. Tí, ktorí pracovali v mincovni alebo pri železnici, chodievali tiež do práce. K sv. Jánovi sa

Die Johannisbräuche in Kremnitz und ihrer Umgebung

Die Johannisbräuche hatte auch Tradition in der Stadt Kremnitz und in den umliegenden deutschen und slowakischen Ortschaften (in diesem Artikel konkret in Johannesberg, Honneshau, Nevoľné und Horná Ves). Der Grund des Johannisfeuers war ein hoher Baumstamm, an welchem Zweige, Kränze (sie Glück gebracht haben) oder zum Beispiel die Flaschen mit dem Schnaps angehängt wurden. Die Leute haben bei dem Feuer gesungen (es war das spezielle Johannistagslied im ganzen „Hauerland“ bekannt: Heut ist Johannistag, morgen ist ein anderer Tag...), getanzt, getrunken und sich unterhalten. Mit dem Feiertag war auch die Messe in der Kirche des heiligen Johann und die Sonntagsvergnügungen zum Kirchweihfest in Johannesberg verbunden. Die Deutschen und Slowaken hatten ähnliche Bräuche und sie haben sich einander besucht. Die Feiertage waren niemals politisch beeinflusst. Es wird in diesem Artikel über die Bräuche vor dem Jahr 1945 gesprochen.

Reklama kremnického pánského a dámského kadernika Andreja Szporného z roku 1913 uverejnená v Sprievodcovi po meste Kremnica od E. Wagnera

SZPORNI ANDRÁS
uri és női fodrász
Körmöczbánya
FŐ-TÉR 12-ik SZÁM.
Elvállalom mindennemű hajmunkák elkészítését és hölgyek fésülését; ajánlom továbbá dúsan fölszerelt piperecikk és kész hajmunka-raktáramat.

roky 19. storočia.

u organizáciou (IČO: ia. Registračné číslo ie: Štefánikovo nám. časopisu na OÚ v Žiari nad Hronom: OU-ZH-PLO-2010/000[illegible] 11/21, 967 01 Kremnica, tel.: 045/6742 696, e-mail: daniel.kianicka@nbs.sk, náklad 250 ks, na vydávanie časopisu sa vzťahujú ustanovenia autorského práva, legálne šírenie informácií uvedených v časopise sa *odporúča!* Ak máte záujem prispieť na ďalšie čísla časopisu, môžete tak urobiť na adrese redakcie alebo v malebnom kremnickom medzibráni, kde sa nachádza pobočka VÚB – číslo nášho účtu je 1481324851/0200. *Vydané s finančným príspevkom mesta Kremnice.*

(vykrikovali „lacno Jožko, všecko lacno“, boli to zväčša Bosniaci a nerozprávali dobre ani po slovensky ani po nemecky). Z alkoholických nápojov sa predávalo víno, pivo a pálenka (Schnaps), rozrobená pálenka s cukrom a príchuťou (obgemochte Schnaps) bola určená ženám. Platila výzva, aby sa ľudia „neobčerstvovali“ už počas omše, nebol však veľmi rešpektovaná. Pri kostole ako aj na neskoršej zábave opäť vyhrávala dychovka. V nemeckej monografii o Kremnických Baniach z roku 1986 sa uvádza, že po omši si tzv. aufwärteri zastrčili za klobúk rozmarínové k
„Einsiedlerhause“ potom desiati
polhodinovom tanci dal „tancma
dediny. O tretej hodine poobede
Ak bolo pekne, konala sa pri
obecného domu. Zábava trvala
práce do bane, odchádzali skôr)
tvarohové jánske koláče, múčniky
zábavy sa predávali rôzne nápoje
nerobili zábavy, preto chodili ic
Bane, prichádzali aj Kremničania
dohodli na spoločnej slávnosti. P
sviatkov sa vždy stretávali ľudia
neboli ovplyvňované politicky. M
(príp. Maďarmi) existovalo poro
nestretávali každý deň. Zaujímav
na malé rozdiely v princípe neb
zvykmi u Slovákov a Nemcov.

O svätojánskych oslavách (tzv
sme sa porozprávali s bývalým ba
(narodený na H. Vsi v r. 1931).
(24. júna – pozn.: ostatní pamätníci
jún), aj keď pripadol tento sviato
pálil na tzv. Kopci (vŕšok západ
lokalita zarastená. Pripravovali ho
aj tri týždne dopredu košíky,
spoločne viacerí mládenci. *Vajá*
vysoký obielený strom (žrď) na
bylinkou, ktorú si po vyhorení
vankúš (podľa toho čo sa im pris
koho sa vydajú). Na ohni boli d
zozbieraný materiál. Pri ohni sa spievalo (napr. pieseň Šípová ružička) bez hudobného sprievodu, občerstvenie sa neposkytovalo – popíjalo sa z doneseného (pálenka, tzv. Gais). Žiadne ďalšie mimoriadne zvyky sa k páleniu vatry neviazali. Ľudia pracovali na svojej pôde aj v tento sviatok, takisto aj na druhý deň. Tí, ktorí pracovali v mincovni alebo pri železnici, chodievali tiež do práce. K sv. Jánovi sa neviazala nejaká mimoriadna bohoslužba (v Hornej Vsi nebol nikdy kostol, chodievalo sa do Kremnice do špitálskeho kostola alebo na Dolnú Ves), niektorí z obyvateľov však chodievali na bohoslužby na Kremnické Bane. Na samotné pálenie jánskeho ohňa chodievali iba obyvatelia Hornej Vsi, väčšinou mládež, pretože starší mali robotu. Ani na Hornej Vsi, tak ako aj inde, nebola *vajánka* politicky ovplyvňovaná (za socializmu sa čiastočne transformovala na Hornej Vsi na partizánsku vatru). Zaujímavé je, že z obce bolo vidieť vatru

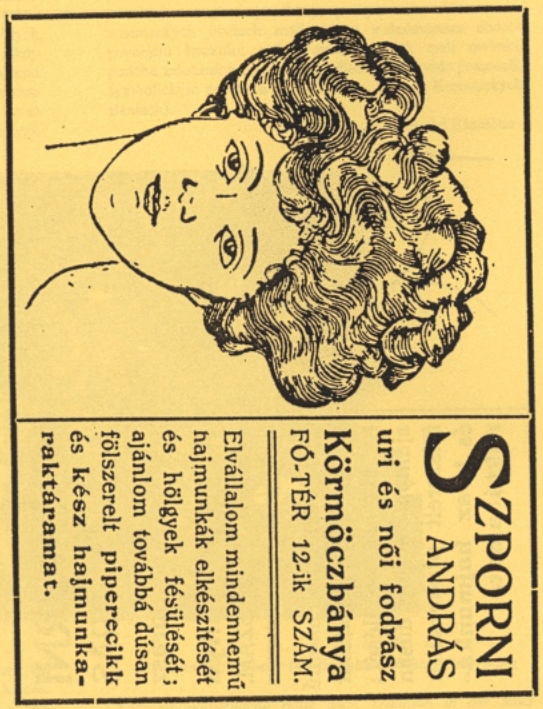

Kadernik A. Szpornit (Hlavné námestie v Kremnici č. 12) ponúkal široký škálu kadernických vlasových služieb, takisto *nyčesával* dámy a predával rôzne kozmetické výrobky

war auch die Messe in der Kirche des heiligen Johann und die Sonntagsvergnügungen zum Kirchweihfest in Johannesberg verbunden. Die Deutschen und Slowaken hatten ähnliche Bräuche und sie haben sich einander besucht. Die Feiertage waren niemals politisch beeinflusst. Es wird in diesem Artikel über die Bräuche vor dem Jahr 1945 gesprochen.

Neskororenesančná nástenná maľba z domu č. 38 (budova bývalého archívu za kremnickým Mestským domom), - foto ku článku o uvedenej maľbe.

Litografia kremnického námestia od Poliaka Adama Słowikowskeho, 60 - 70. roky 19. storočia.

Vydáva Občianske združenie **SOS Kremnica**, ktoré je dobrovoľnou neziskovou organizáciou (IČO: 37823671) venujúcou sa histórii a pamiatkam mesta Kremnice a jeho okolia. Registračné číslo časopisu na OÚ v Žiari nad Hronom: OÚ SK OMT 3/2002, ✉ adresa redakcie: Štefánikovo nám. 11/21, 967 01 Kremnica, tel.: 045/6742 696, e-mail: daniel.kianicka@nbs.sk, náklad 250 ks, na vydávanie časopisu sa vzťahujú ustanovenia autorského práva, legálne šírenie informácií uvedených v časopise sa *odporúča!* Ak máte záujem prispieť na ďalšie čísla časopisu, môžete tak urobiť na adrese redakcie alebo v malebnom kremnickom medzibráni, kde sa nachádza pobočka VÚB – číslo nášho účtu je 1481324851/0200. *Vydané s finančným príspevkom mesta Kremnice.*

✂ --- **Pohľad na Mestský hrad a Hornú bránu v Kremnici z roku 1906**, autorom kresby (originál je uložený v Štátnom úrade pamiatkovej starostlivosti v Budapešti) je maliar, staviteľ, archeológ a historik umenia Viktor Miškovský (1838 Bardejov – 1909 Košice), pôsobil ako učiteľ v Bardejove a Košiciach, v rokoch 1867 – 1868 bol profesorom deskriptívnej geometrie a kreslenia na štátnej reálnej škole v Kremnici, bol priekopníkom systematickej ochrany pamiatok, pôsobil vo viacerých štátnych pamiatkarských komisiách, už od mladosti zachytával v náčrtníkoch všemožné umeleckohistorické pamiatky, za túto svoju činnosť dostal aj zlaté a strieborné medaily na svetových výstavách v Paríži a Londýne (1867, 1875, 1878).

kremnický rumaj

historicko-spoločenský občasník
Die geschichtlich-gesellschaftliche Zeitschrift

ročník I. číslo 2
jún 2002

rumaj
malý nezbedný krikľúň a šibal,
ktorý túži vedieť o minulosti viac a viac a dáva to aj poriadne najavo
Der kleine "Schreihals", der interessiert sich für die Geschichte